

הגדה של פסח מבוארת

עיקר מצוות ליל הסדר הוא מצוות "והגדת לבנך ביום ההוא",

כלומר לבאר את פשט דברי ההגדה, עד שנרגיש כאילו אנו יצאנו ממצרים.

ולא לחינם ראו וטרחו הראשונים לבאר את פשט דברי ההגדה, ומהם: הריטב"א, הרשב"ץ, האבודרהם, האו"ח, שבולי הלקט, ועוד.

לכן עמלנו וטרחנו לבאר את ההגדה על פי לשונם של רבותינו הראשונים, בלשון ברורה ופשוטה, כך שכל אחד יוכל להכין את פרוש ההגדה, וידע להסבירה למסובין בשעת ליל הסדר, ויהי רצון שנזכה לגאולה השלימה במהרה בימנו אמן.

מהדורת מתוקנת תשפ"ב

ניתן לקבלו במייל:

A0543371602@GMAIL.COM

סימן לסדר של פסח

טוב לומר קודם הקידוש - קדש, וקודם רחיצת הידים – ורחץ, וכן על זה הדרך, כי נרמזו בו סודות נפלאים.

קדש. ורחץ. כרפס. יחץ. מגיד. רחצה. מוציא. מצה. מרור. כורף. שלחן עורף. צפון. ברך. הלל. נרצה.

קודם הסדר אומר: אתקינו סעודתא דמלכא עלאה, דא היא סעודתא דקדשא בריך הוא ושכינתה.

ויאמר (בית יעקב): רבונו של עולם, אתה יודע כי בשר אנחנו ולא בינת אדם לנו ואין אתנו יודע עד מה, לכן יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו, שיעלה ויבוא ויראה וירצה לנחת רוח לפניך כל המצות הנעשים בליילה הזאת על דינו, לתקן כל אשר פגמו בעולמות העליונים על ידי חטאתינו ועוונותינו ופשעינו, ולתקן כל הניצוצות שנפלו תוך הקלפות, ולגרם שפע וברכה רבה בכל העולמות, ואל יעבב שום חטא ועון והרהור רע את מעשה המצות האלה. ויהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתצרך מחשבתנו זאת הפשוטה, עם פונת בניך ידידי היודעים ומכונים כל שמותיך הקדושים והנוראים, וכל פונות וזווגי מדות העליונות הנעשים על ידי מצות האלה. ויהי נעם אדני אלהינו עלינו, ומעשה דינו כוננה עלינו, ומעשה דינו כוננהו.

מצוות צריכות כוונה

כתב החידא (בצפרן שמיר) שלדעת רוב הפוסקים מצוות צריכות כוונה, וכמה מצוות מקיים האדם ואינו נותן אל לבו וכו אשר על כן עמד ותקן תפלה כוללת בלילה הקדושה הזו, וזו תארה:

לשם יחוד קדשא בריך הוא ושכינתה, בדחילו ורחימו ורחימו ודחילו, ליחדא שם י"ה בו"ה ביחודא שלים בשם כל ישראל, הרי אנחנו מוכנים לקיים מצות הקדוש על כוס ראשון, ומצות לשותותו בהסבה, ומצות נטילת ידים לטבול ראשון, ומצות אכילת הכרפס ולטבול בחמץ (או במי מלח), ומצות בציעת המצה האמצעית לשתיים [כצורת דל"ת וי"ו], ומצות עשה להגיד שבחי המקום ברוך הוא בספור יציאת מצרים, ומצות ההגדה וברכת גאל ישראל על כוס שני, ומצות שתיתו בהסבה, ומצות נטילת ידים לסעודה, ומצות אכילת המוציא, ומצות עשה דאכילת המצה, ומצות אכילתו בהסבה, ומצות אכילת המרור ולטבולו בחרסת, ומצות הכורף כהלל הזקן, ומצות אכילתו בהסבה, ומצות אכילת הסעודה לכבוד יום טוב, ומצות אכילת אפיקומן על השבע זכר לפסח, ומצות אכילתו בהסבה (ומצות הזמון אם הם שלשה), ומצות עשה של ברכת המזון, ומצוה לומר ברכת המזון על כוס שלישי, ומצות שתיתו בהסבה, ומצות גמר ההלל וכו' לעולם חסדו ונשמת על כוס הרביעי, ומצות שתית כוס רביעי בהסבה, ומצות ברכה אחרונה שעל היין, וכל המצות הפלולות בהם ונלוות עמהם. ואנחנו מכונים בכל המצות האלה ובכל המצות שעשינו מעודנו ונלמד כל ימי חיינו בעזרתך, וכל מחשבה ודבור ומעשה בכל דבר שבקדשה, הכל לעשות נחת רוח לפניך שלא על מנת לקבל פרס בשום צד, ואנחנו מכונים לתקן שרש הברכות והלמוד

במקום עליון, ואנחנו מכונים לקשר נפשונו ולהדביקה אל שרשה להשלים אילו העליון ואדם העליון ולתקנו, ולחבר הדודים יחדו באהבה ואחרו, ולהביא כל אמות העולם תחת יד ה' שכינתא ותתאה, ולהביא כל אלהים אחרים תחת רשות שכינתא עלאה.

ויהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו, שאל יעבב שום חטא ועון והרהור ואשמה ורשע את ברכותינו ומצותינו ולמודנו. ויהיה הכל חשוב ומקבל ומרצה לפניך להעלות על ידיהם כל ברורי וניצוצי הקדשה אשר נתפזרו על ידינו בין הקלפות, "חיל בלע ויקאנו מבטנו יורישנו אל", ותצרפם עם שאר ברכות ומצות ולמוד בניך היודעים והמכונים כל הפגנות הראויות לכוון, ומעכשו אנחנו מכונים בכל, לדעת רש"י עליו השלום ורבי אלעזר בנו עליו השלום, ויותם בן עזיהו עליו השלום, הקדושים. והרי אנחנו סומכים עליהם בכל מפל כל. ויהי נעם אדני אלהינו עלינו ומעשה ידינו פוננה עלינו ומעשה ידינו פוננהו. יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי צורי וגאלי.

קדש

מוזגין כוס ראשון ומקדש עליו ומברך שהחיינו. וכל אחד ימוזג לחברו דרוך חירות. הכוס צריכה להכיל מינימום שיעור של רביעית יין [86 סמ"ק]. ויש אומרים שצריך לשתות רוב הכוס אפילו אם הוא מחזיק כמה רביעיות, לכן לא יקה כוס גדולה מידי שלא יצטרך לשתות הרבה.

וטוב שקודם הקידוש יאמר בקשה זו (מלשון חכמים חא)

לשם יחוד קדשא בריך הוא ושכינתיה. בדחילו ורחימו. ורחימו ודחילו. ליחדא שם יי"ד ק"א בוא"ו ק"א. ביחודא שלים (יהוה) בשם כל ישראל. [ובשם פליהגפשות. והרוחות והנשמות ומלבושיהם והקרובים להם. שמקללות אצילות בריאה יצירה עשיה. ומקלפרי אצילות בריאה יצירה עשיה. דכל-פרצוף וספירה]. הנה אנכי מוכן ומזמן לקיים מצות עשה מן התורה של קידוש יום טוב של חג המצות. ולקיים מצות עשה דרבנן לקדש על היין. ולשתות כוס ראשון מארבע כוסות יין שתקנו חכמים בליל חג המצות. כדי לעשות נחת רוח ליוצרנו ולעשות רצון בוראנו. לתקן שרש מצוה זו במקום עליון. [ולהעלות מיין נוקבין מבירורי אורות וכלים הראויים להתברר על ידי מצוה זו בלילה הזאת. ויעלו המיין נוקבין ממדרגה למדרגה עד רום המעלות. וימשכו אורות המוחין מרום המעלות. ממדרגה למדרגה כפי הסדר הראוי להמשך בלילה הזאת על ידי מצוה זו. ויהיו נעשים כל-הזווגים העליונים הראויים להיות בלילה הזאת בעולמות הקדושים: ויהי רצון מלפניך יהנה אלהינו ואלהי אבותינו שיעלה לפניך פאלו פונתי בכל הפגנות הראויות לכוון בעלית המיין נוקבין. ובהמשכת אורות המוחין. ובהמשכת שפע כל-הזווגים הקדושים. ובכל-שמות הקודש שראוי לכוון במצוה זו בלילה הזאת. ויעלה לפניך פאלו פונתי בכל הפגנות הראויות לכוון ובחמשה אצבעות היד האוחזים בו. ובין שבתוכו ובמזיגתו במים]. ויעלה לפניך פאלו פונתי בכל הפגנות הראויות לכוון בברכת הקדוש מתחילה ועד סוף. וכאלו פונתי בכל הפגנות הראויות לכוון בשתייה של היין דכוס ראשון מארבע כוסות שתקנו חכמים בלילה הזאת. וכאלו פונתי בכל הפגנות הראויות לכוון במעשה. ודבור. וכונה. ומחשבה. ורעותא דלבא. ויתקנו פליגפשות רוחות ונשמות חיות יחידות דכללות אצילות בריאה יצירה עשיה. וכלפריטי אצילות בריאה יצירה עשיה דכל-פרצוף וספירה. ויתחדו ארבע אותיות

הוֹי"ה. שֶׁהֵם נֶפֶשׁ רוּחַ וְנִשְׁמָה חַיָּה יַחֲדָה דְּכֻלּוֹת וּפְרֻטוֹת אֲצִילוֹת בְּרִיאָה יְצִירָה עֲשִׂיָּה. בַּיְחֻדָּא שְׁלִים. אֲשֶׁר בָּהֶם יִתְפַּשֵּׁט שְׁפַע אֹרֶךְ אֵין סוּף. וּמִשָּׁם יִמְשָׁךְ שְׁפַע וּבְרָכָה רַבָּה בְּכָל הָעוֹלָמוֹת. לְזַכֵּךְ נִפְשָׁנוּ רוּחָנוּ וְנִשְׁמָתָנוּ שֶׁיְהִיוּ רְאוּיִים לְעוֹרֵר מִיָּן נוֹקְבִין. וְיִהְיֶה נֶעֱם אֲדָנִי אֱלֹהֵינוּ עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנֵנָה עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנֵנָה:

כל אחד מבני הבית יקח כוסו בידו ויעמדו.

יקבל המקדש את הכוס בשתי ידיו משתי ידיו של אדם אחר, ויאחזנו רק ביד ימין, ויקדש, ויכוין להוציא את השומעים ידי חובת כוס ראשון, וגם הם יכוננו לצאת ידי חובה.

כשחל בשבת מתחיל:

[וְיִהְיֶה עָרֵב וְיִהְיֶה בֶקֶר] יוֹם הַשְּׁשִׁי, וְיִכְלוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צַבָּאָם, וְיִכָּל אֱלֹקִים בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבַּת בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה, וַיְבָרֶךְ אֱלֹקִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אוֹתוֹ כִּי בּוֹ שָׁבַת מִכָּל מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹקִים לַעֲשׂוֹת.

כשחל ביום חול מתחיל מכאן:

אֵלֶּה מוֹעֲדֵי יְהוָה מְקֻרָאֵי קִדְשׁ, אֲשֶׁר תִּקְרָאוּ אֹתָם בְּמוֹעֲדָם, וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת מוֹעֲדֵי יְהוָה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

סִבְרֵי מַרְנָן: בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְרֵי הַגֶּפֶן.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל עַם וְרוֹמַמְנוּ מִכָּל לְשׁוֹן וְקִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו. וַתִּתֵּן לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה [בְּשִׁבְתָּ: שְׁבֻתוֹת לְמִנְחָה ו] מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה, חֲגִים וְזִמְנִים לְשִׁשׁוֹן, אֶת יוֹם [הַשְּׁבֻת הַזֶּה וְאֶת יוֹם] חַג הַמִּצּוֹת הַזֶּה, זְמַן חֲרוּתָנוּ [בְּאַהֲבָה] מְקֻרָא קִדְשׁ, זָכַר לַיְצִיאַת מִצְרַיִם. כִּי בָנוּ בְּחִרְתָּ וְאוֹתָנוּ קִדְּשַׁת מִכָּל הָעַמִּים, [וְשִׁבְתָּ] וּמוֹעֲדֵי קִדְשׁ [בְּאַהֲבָה וּבְרַצוֹן] בְּשִׂמְחָה וּבְשִׁשׁוֹן הַנִּחְלָתָנוּ. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, מְקֻדֵּשׁ [הַשְּׁבֻת ו] יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמִינִים.

כשחל במוצאי שבת מוסיפים עוד שתי ברכות, קודם ברכת "שהחיינו".

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא מְאוּרֵי הָאֵשׁ.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמְּבַדֵּיל בֵּין קִדְשׁ לְחָל, וּבֵין אֹרֶךְ לְחֹשֶׁךְ, וּבֵין יִשְׂרָאֵל לְעַמִּים, וּבֵין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשִׁשֶּׁת יְמֵי הַמַּעֲשֵׂה, בֵּין קִדְשֵׁת שְׁבֻת לְקִדְשֵׁת יוֹם טוֹב הַבְּדֻלָּה, וְאֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי מִשִּׁשֶּׁת יְמֵי הַמַּעֲשֵׂה הַקִּדְשֵׁת, הַבְּדֻלָּה וְהַקִּדְשֵׁת אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּקִדְשֵׁתְךָ. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, הַמְּבַדֵּיל בֵּין קִדְשׁ לְקִדְשׁ.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁחֲחִינּוּ וְקִיַּמְנוּ וְהִגִּיעָנוּ לְזְמַן הַזֶּה.

וישתה היין בהסבה על צד שמאל, וישתה רביעית או לפחות רוב רביעית [45 גרם], אבל לא יברך אחריו ברכה אחרונה אפילו אם שתה רביעית (שו"ע תעג,ב). וראוי לזהר שלא לשתות יין בין כוס ראשון לשני, כדי שלא ישתכר וימנע מלעשות הסדר וקריאת ההגדה (שם).

✿ ירחץ

נוטל ידיו, כיוון שכל דבר שטיבולו במשקה צריך נטילה, וכעת אנו מטבילים את הכרפס במי מלח או חומץ, ואין מברכין ברכת על נטילת ידים (שו"ע תעג,ו). וחלק מעדת תימן מברכים על נטילת זו, וכדעת הרמב"ם.

קודם שיטול ידיו טוב לומר: **לְשֵׁם יְחִוּד קִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וְשְׂכִינְתֵיהּ, בְּדַחֲלוֹ וְרַחֲמֵינוּ, וְרַחֲמֵינוּ וְדַחֲלוֹ, לְבַחְדָּא שְׁם י"ה בּו'ה, בְּיַחְוּדָא שְׁלִים בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל.** [וּבְשֵׁם כְּלֵי־הַנְּשָׂוֹת. וְהַרְוּחוֹת וְהַנְּשָׂוֹת וּמְלַבְּוֹשֵׁיהֶם וְהַקְּרוּבִים לְהֵם. שְׁמִפְלָלוֹת אֲצִילוֹת בְּרִיאָה יִצְיָרָה עֲשִׂיָה. וּמְכַלְפְּרֵי אֲצִילוֹת בְּרִיאָה יִצְיָרָה עֲשִׂיָה. דְּכַל-פְּרָצוּף וּסְפִירָה]. הַרְיֵנִי מוֹכֵן וּמְזַמֵּן לְקַיֵּם מִצְוֵה עֲשֵׂה דְרַבְּנָן לְרַחוּץ יָדַי קוֹדֵם טְבוּל הַכַּרְפָּס בַּמֶּשְׁקָה. כַּאֲשֶׁר תִּקְנֵנו חֲכָמִים זְכוּרָנָם לְבָרְכָה בְּלִיל חַג הַמַּצּוֹת. כְּדֵי לַעֲשׂוֹת נַחַת רוּחַ לְיוֹצְרָנוּ וְלַעֲשׂוֹת רָצוֹן בּוֹרְאָנוּ. לְתַקֵּן שְׂרָשׁ מִצְוֵה זֶה בְּמָקוֹם עֲלִיוֹן. וְיֵהִי | נָעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָהוּ:

✿ כרפס

יקח כרפס [סלרי] פחות מכזית [ויוצאים ידי חובה בכל סוג של ירק חי כגון: פטרוזליה, צנון].

קודם שיברך טוב לומר: **לְשֵׁם יְחִוּד קִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וְשְׂכִינְתֵיהּ, בְּדַחֲלוֹ וְרַחֲמֵינוּ, וְרַחֲמֵינוּ וְדַחֲלוֹ, לְבַחְדָּא שְׁם י"ה בּו'ה, בְּיַחְוּדָא שְׁלִים (יְהוּה) בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל.** [וּבְשֵׁם כְּלֵי־הַנְּשָׂוֹת. וְהַרְוּחוֹת וְהַנְּשָׂוֹת וּמְלַבְּוֹשֵׁיהֶם וְהַקְּרוּבִים לְהֵם. שְׁמִפְלָלוֹת אֲצִילוֹת בְּרִיאָה יִצְיָרָה עֲשִׂיָה. וּמְכַלְפְּרֵי אֲצִילוֹת בְּרִיאָה יִצְיָרָה עֲשִׂיָה. דְּכַל-פְּרָצוּף וּסְפִירָה]. הַרְיֵנִי מוֹכֵן וּמְזַמֵּן לְקַיֵּם מִצְוֹת עֲשֵׂה דְרַבְּנָן, לְאֲכֹל כַּרְפָּס בְּלִילָה הַזֹּאת וּלְטַבֵּלוֹ בַּמֶּשְׁקָה, כְּמוֹ שֶׁתִּקְנֵנו חֲכָמִים זְכוּרָנָם לְבָרְכָה, כְּדֵי לַעֲשׂוֹת נַחַת רוּחַ לְיוֹצְרָנוּ וְלַעֲשׂוֹת רָצוֹן בּוֹרְאָנוּ, לְתַקֵּן שְׂרָשׁ מִצְוֵה זֶה בְּמָקוֹם עֲלִיוֹן. וְיֵהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, שֶׁיַּעֲלֶה לְפָנֶיךָ כְּאֵלוֹ כּוֹנְנֵי כָּל הַכּוֹנְנוֹת הָרְאוּיוֹת לְכוּן בְּבָרְכָה וּבְאֲכִילָה שֶׁל הַכַּרְפָּס בְּלִילָה הַזֹּאת. וְהַרְיֵנִי מְכוּן לְפִטוֹר בְּבָרְכָה זֶה שְׂאֵבֶרֶךְ עַל הַכַּרְפָּס גַּם אֶת אֲכִילַת הַמְרוֹר אֲשֶׁר אוֹכֵל בְּלִילָה הַזֹּאת. וְיֵהִי נָעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָהוּ:

יקח כרפס פחות מכזית (ולדעת הרמב"ם לוקח כזית) ויטבילו במי מלח או בחומץ [ולא בחרוסת, כ"פ השו"ע והמ"ב (תע"ג,ו) ולרמב"ם מטבל החרוסת] וכיון לפטור בברכה זו גם אכילת מרור.

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, בורא פרי האדמה. ויאכל בלא הסבה [ברכ"י סי' תעג ס"ק יד ע"פ הסוד].

ויזהר להשאיר מהכרפס בקערה כדי שיהיה סדר הקערה שלם עד אכילת מצה ומרור.

לשם יחוד קדשא בריד הוא ושכינתה בדחילו ורחימו, ורחימו ודחילו, ליחדא שם י"ה בו"ה ביחדא שלים בשם כל ישראל, ובשם כל הנפשות והרוחות והנשמות ומלבנשיהם והקרובים להם, שמקבלות אצילות בריאה יצירה עשיה, ומכל פרטי אצילות בריאה יצירה עשיה דכל פרצוף וספירה, הנה אנכי מוכן ומזמן לקיים מצות עשה מן התורה לספר ביציאת מצרים בלילה הזאת, שהיא ליל חג המצות כמו שצונו יהוה אלהינו בתורתו הקדושה "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר, בעבור זה עשה יהוה לי בצאתי ממצרים", כדי לעשות נחת רוח ליוצרנו ולעשות רצון בוראנו, לתקן טרש מצוה זו במקום עליון.

ויהי רצון מלפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו שתהיה חשובה ומקבלת ומרצה לפניך מצוה זו של ספור יציאתנו ממצרים בלילה הזאת. ויעלה לפניך כאלו כונתי בכל הפונות הראויות לכון במעשה ודבור ומחשבה ורעותא דלבא, [ויתקנו כל נפשות רוחות ונשמות חיות יחידות של כללות אצילות בריאה יצירה עשיה, ושל כל פרטי אצילות בריאה יצירה עשיה, דכל פרצוף וספירה, ויתחדדו ארבע אותיות הויה שהם נפש רוח ונשמה חיה יחידה דכללות אצילות בריאה יצירה עשיה, ביחדא שלים (יהוה) אשר בהם ותפשט שפע אור אין סוף ברוך הוא, ומשם ימשך שפע וברכה בכל העולמות לנפד נפשנו ורחנו ונשמתנו שיהיו ראויים לעזר מיין נוקבין]. ויהי נעם יהוה אלהינו עלינו ומעשה ידנינו כוננה עלינו ומעשה ידנינו כוננהו.

יש אומרים קדם ההגדה את מאמר ה'הר הקדוש' [רעיא מהימנא, בפרשת בא].

פקודא בתר דא לספר בשבחה דיציאת מצרים, דאיהו חיובא על בר נש לאשתעי בהאי שבחה לעלמין. והכי אוקימנא כל בר נש דאשתעי ביציאת מצרים, ובההוא ספור חדי בחדא, זמין איהו למחדי בשכינתא לעלמא דאתי דהוא חידו מפלא. דהאי איהו למחדי במארה, קדשא בריד הוא חדי בההוא ספור, בה שעתא כניש קדשא בריד הוא לכל פמליא דילה, אמר לון: זילו ושמעו ספורא דשבחה דילי דקא משתעו בני וחדאן בפורקנא, כדין פלהו מתכנשין ואתגון ומתחברון בהדיהו דישאל, ושמעין ספורא דשבחה דקא חדאן בחדא דפורקנא דמאריהון. כדין אתגון ואודאן לה לקדשא בריד הוא על כל אינון נסין וגבורון, ואודאן לה על עמא קדישא דאית לה בארעא, דחדאן בחדא דפורקנא דמאריהון, כדין אתוסף לה חילא וגבורתא לעלא. וישאל בההוא ספורא יהבי חילא למאריהון, כמלא דאתוסף לה חילא וגבורתא כד משבחין גבורתא ואודאן לה, וכלהו דחליו מקמה ואסתלק יקרה על פלהו, ובגין כך אית לשבחה ולאשתעי בספור דא כמה דאתמר.

תרגום ללשון הקדש: המצוה שלאחר זו, היא לספר בשבח יציאת מצרים, שהוא חוב על האדם לעולם לספר בשבחים האלו. כך העמדנו, כל אדם המספר ביציאת מצרים ושמח בספור ההוא בשמחה, עתיד הוא לשמח עם השכינה לעולם הבא, שהיא שמחה מכל צד, שזהו אדם השמח באדונו, והקדוש ברוך הוא שמח בספור שלו ואמר להם: לכו ושמעו הספור של שבח שלי, שמספרים בני ושמחים בגאלתי. אז מתקבצים כלם

ובאים ומתחברים עם ישראל ושומעים ספור השבח ששמחים בשמחת הגאלה מאדונם, אז באים ומודים להקדוש ברוך הוא על כל אלו הנסים והגבורות ומודים לו על העם הקדוש שיש לו בארץ ששמחים בשמחת הגאלה של אדונם, אז נתוסף לו עז וגבורה למעלה, וישראל בספור ההוא נותנים עז לאדונם, כמלך שנתוסף לו כח וגבורה בעת שמשבחים גבורתו ומודים לו, והכל יראים מפניו ועולה כבודו על כלם. ומשום זה יש לשבח ולספר בספור הזה כמו שלמדנו.

יש לכוון לקיים מצות עשה לספר ביציאת מצרים בליל פסח.

יגביה הקערה שבה המצות^א (ויש מגבים רק המצה האמצעית), ויאמרו כולם בקול רם בניגון^ב:

[לדעת הרמב"ם מוזגים כאן כוס שני, ולדעת השו"ע מוזגים לאחר אמירת 'הא לחמא עניא'].

[גירסת הרמב"ם]: **בְּהִילּוֹ יִצְאֵנוּ מִמִּצְרַיִם.**

הָא [וי"ג פְּהָא/הָא^א] **לַחְמָא עֲנִיא,**

דִּי אֶכְלוּ אֲבֹהֵתָנָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם.

מדוע בעל ההגדה פתח בהא לחמא עניא? כדי שידעו הטף והנשים שאנו עתידים לאכול מצה בליל זה, וישאלו מה נשתנה [ראב"ן]. **ויש שכתב:** שזוהי הודעה לתינוקות למה אנו מחלקים המצה לשתיים כדרכו של עני שאינו אוכל מצה שלימה כי אם פרוסה, וזה מפני שלחם עוני אכלו אבותינו במצרים דרך חיפזון [או"ח], שהיו אומרים "ל"ז שמי שלא הספיק יבוא ויאכל משלי ולא יתמהמה [רשב"ם]⁷.

^א **בשבה"ל כתב** שהטעם להגבה הוא כדי שיראו התינוקות השינוי וישאלו, לפי שמצוה לפתוח להם פתח לשאלה כדכתיב "והגדת לבנך", ובכל לשון ובכל ענין ששואל ואומר מה זה נפטרין מלומר מה נשתנה [ראה פסחים קטו]: **ויש שכתבו** שלשמחה בעלמא מגביה הקערה, כמו שמגביהים הכוס כשאומרים "לפיכך אנחנו חייבים" שאינו אלא לשמחה. [ראב"ה"ה סי תקכה, מהרש"ל סי פח] **ובלקוטי יושר כתב** (דף פד) כדי שיראו המסובים את המצות שבקערה ויחבבו את המצוה. **בהגהות ומנהגים כתב** (אות צו) כדי להראות שאומרים את ההגדה על המצה שבקערה, כמו שאמרו [פסחים קטו, ב]: "לחם עוני לחם שעונים עליו דברים הרבה. **ויש שכתבו** שמסירים את הקערה מהשולחן כדי שיכירו התינוקות וישאלו מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, שבכל הלילות אנו אוכלים מה שלפנינו בקערה ועכשיו היא מסולקת מלפנינו [אבוד', ריטב"א].² כדרך שעשו אבותינו במצרים שאמרו שירה והלל על אכילת מצה, שנאמר (ישעיהו ל, כט): "השיר יהיה לכם כליל התקדש חגי". [שבה"ל סי ריח; מחז"ו ו סי ט].

^א **יש גורסים** כהא לחמא עניא, או הא כלחמא משום שאין זה אותו הלחם ממש שאכלו ישראל אלא דוגמת הלחם [ראה ד"מ סימן תעג סק"ז ומג"א סק"ד]. **ואין לשבח** המחזורים בשביל כך, דאשכחן דדרך לשון הקודש מדבר לפעמים כך, כמו שנאמר בני מחצית השקל "זה יתנו" ודרשו רבותינו שהראהו למשה מטבע אש ואמר לו כזה יתנו ואפ"ה כתב זה [לקט יושר]. וכן על דרך מה שנאמר (שמות טז, לב) "מלוא העומר ממנו למשמרת לדורותיכם למען יראו את הלחם אשר האכלתי אתכם", ואף שאינו אותו לחם שאכלו במדבר. [מטה משה]. **והמקובלים נוהגים** לומר "הא לחמא עניא" בצירה [כה"ח ס"ק קכט בשם מחז"ב, בא"ח פרשת צו].

⁷ ולפי זה ביאר את ההמשך "לשנה הבאה בארעא דישראל" כלומר יש לנו לשמוח על זה שאנו אוכלים עתה [את המצה] בחפזון, שכן לשנה הבאה נהיה בארץ ישראל ונאכל שם במתינות כרצוננו. **ובמחז"ו וברשב"ץ** (ביבין מט, ג) **פרשו** שאומרים "הא לחמא עניא" קודם "מה נשתנה" כדי להודיע בלילה זה שנאכל רק מצה שאכלו אבותינו במצרים ולא חמץ, ועל ידי תעורר הבן לשאול "מה נשתנה". **ובגבורות ה' פרש** (פרק נא) כדי לפרסם ענין הלחם הזה, ושהוא לחם עוני שאכלו אבותינו

מדוע "הא לחמא עניא" נתקן בלשון ארמית? פסקה זו אינו מסדר המשנה אלא תיקונה האמוראים בבבל, שתיקנו אותו בלשון ארמית כדי שייבנו אותו גם הנשים והקטנים, כי בלשון זה היו רגילין לדבר [ריטב"א ועוד], ויקיים בכך מצות והגדת לבנך וגו בעבור זו, כמו שמפורש בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך, לעשות להם פתח כדי שישאלו ויפטר מלומר מה נשתנה [שבה"ל בשם אחיו ר יהודה]. אבל "לשנה הבאה בני חורין" תוקן בלשון הקודש משום שהיו רגילים לומר מילים אלו תמיד בלשון הקודש, והיו שגורים בפני כולם, כולל הילדים [רשב"ץ] או כדי שלא יבינו הארמיים, ויחשבו שאנו מורדים במלכות [ראבי"ה, או"ח] ^ה.

מדוע נקראת המצה לחם עוני? בגמרא הובאו ג טעמים [פסחים קטו]: **א.** מפני שעונין (אומרים) עליו דברים הרבה, כלומר שהוא מלשון עניית דברים, ופרש"י: שאומרים עליו את ההגדה וגומרים עליו את הלל. **ב.** מה דרכו של עני בפרוסה אף כאן בפרוסה, פי שמברך על אכילת מצה על מצה פרוסה ולא שלימה. **ג.** כדרך העני (שאינו לו עבדים ושפחות) שמסיק בעצמו התנור ואשתו אופה מיד [כדי להשביע רעבונו, וי"מ משום שאין לו עבדים ושפחות], כך המצה נאפית במהירות כדי שלא תחמיץ ^י.

ומכריז עורך הסדר ואומר:

כָּל דְּכַפֵּין יִיתִי וְיִיכּוּל, כָּל דְּצָרִיךְ יִיתִי וְיִפְסַח.

במצרים, שמפני שקבעו לסדר הגדה על הלחם כמו שדרשו לחם עוני שעונין עליו דברים, לפיכך מתחיל בו כדי שיהיה נראה שכל מה שיאמר אחי"כ הוא על הלחם, ואם יתחיל קודם במה נשתנה לא ניכר שאומר דברים אלו על הלחם.

^ה **והאבודרהם והריטב"א (בשם י"א) כתבו** שנתקן בארמית משום שאין מלאכי השרת מכירים לשון זו, וכך לא יקטרגו עלינו שאנו מתפארים שלשנה הבאה נהיה בני חורין, ויזכירו את עוונותינו ושאינו ראוים להגאל. **ובמעשי ה' כתב** שמילים אלו אינו מעיקר נוסח ההגדה, ולא אמרוהו בזמן הבית, ולכן אומרים אותו בלשון ארמית כדי להבדילו מעיקר נוסח ההגדה. **ובשבולי הלקט כתב** לפי שבירושלים היו מספרים בארמית לשון שמחה [בלשון סגי נהור, ור"ל שפסקה זו היא זכר לחורבן, כמו שמצינו כשבאו לומר קינה אמרו זאת בלשון ארמית בארמית]. **עוד כתב** שאומרים בלשון ארמי כדי שלא ישמעו המזיקין [ווי"א השדים] מה שאנו אומרים כל מי שהוא רעב יא ויאכל, והיו מקבצין כולן ומקלקלין את הסעודה והיו עושין היזק, ע"כ נהגו לאומרו בלשון ארמית שלא יבינו מה שאנו אומרים, שכך מצינו ששה דברים נאמרו במזיקין ג כמלאכי השרת וג כבני אדם, מדברים בלשון הקודש כמלאכי השרת ואילו היינו אומרים בלשון הקודש היו מבינים. [ומורו הרב ר בנימין הקשה הרי כבר נאמר ליל שמורים לילה המשומר מן המזיקין, ובמושב זקנים יישב (בא, יב, כט) שמעצמם לא באים אבל אם מזמינים את כל מי שאינו רעב שיבוא הם ג"כ באים ומזיקים]. **ובשם אחיו ר' בנימין כתב** לפי שאמרו במדרש [איכ"ר א, כת] "גלתה יהודה מעונו" לא גלו ישראל עד שאכלו חמץ בפסח, שנאמר גלתה יהודה מעונו כמה דאת אמר "מצות לחם עוני", לכך נהגו לאומרו בלשון ארמית כדי לגלות החטא לבניהם שיהיו נזהרים בו. וזהו פירושו: זהו הלחם שיש בו סימן לחירות וגאולה שאכלו אבותינו כשיצאו ממצרים ואם חטאו בו אבותינו וגרם להם גלות הרי אנתו נזהרים ונשמרים בו, ועל כן אומרים כל דכפין ייתי ויכול להזכיר ולהודיע לכל שאוכלין רק מצה, ולכן מסיימין הא שתא הכא כלומר אע"פ שעוונותינו גרם לנו גלות יהי רצון מלפניך להביא גאולתינו שהרי אין בידנו עון זה לעכב.

^י **ובראשונים** הובאו עוד טעמים. **רש"י פירש** [והובא בעוד ראשונים] לפי ששיעור עיסת המצה שלשים למצה היא עשירית האיפה שהיא שיעור מנחת עני הבאה בדלי דלות. והקשה הריטב"א: מה ענין השיעור ההוא אצל מצת מצוה. ועוד דאדרבה האוכל כשיעור ההוא הוא בריא ומבורך (עירובין פג:). **והריטב"א פירש** מפני שהמצה מתקבצת ומתחסרת ואינה תופחת כמו החמץ, ומעיסת חמץ בשיעור שווה נאפית עוגת חמץ גדולה עד מאוד. **ובספרי** (ראה קל) **מובא בשם ר"ש** שנקרא לחם עוני על שם עינוי שנתענו במצרים. **והא"ז פירש** (ח"ב פסחים סימן רנ) שהמצה עצמה היא עניה וכחושה, כיון שהיא בלי מלח ופלפלין וחמין. **האברבנל** [טעם שני] **ובחוקת הפסח פרשו** לפי שהמצה היא קשה להתעכל באצטומכא ולכך היא מאכל עני כדי שלא יתעכל המזון במעיו.

הַשְׁתָּא הָכָא, לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל.

הַשְׁתָּא הָכָא עַבְדֵי, לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל בְּנֵי חוֹרִין.

בְּהֵילוּ בְּחִיפּוֹן יְצֵאנוּ מִמְצָרִים, שֶׁהוֹכַרְחָנוּ לְמַהֵר לְצֵאת מִמְצָרִים.

הַא לְחָמָא עֲנִיָּא, כֹּזָה הִיָּה לַחַם עוֹנֵי [אבו] שְׁעֵשׂוּי מִקְמוֹח וּמִים בְּלַבַּד [רש"י, רמב"ן] כְּלִשׁוֹן הַכְּתוּב (דְּבָרִים טז, ג) "שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עֲלֵיו מִצּוֹת לַחַם עוֹנֵי, כִּי בְּחִיפּוֹן יִצְאֲתֶם מִמְצָרִים [רשב"ן, מהו"ן] דִּי אֶכְלוּ אֲבָהֶתְנָא שְׁאֲכֹלו אֲבוֹתֵינוּ בְּאַרְעָא דְמְצָרִים, כְּשִׁינְצֵאוּ מֵאַרְץ מִצְרַיִם, וּמִצָּה זֶה הִיא זָכַר לְמִצּוֹת שְׁאֲכֹלו בְּנֵי בְּחִיפּוֹן בְּלִיל ט"ו בְּנִיסָן בְּעוֹדֶם בְּמִצְרַיִם, וְלֹא הִסְפִּיק לְהַחֲמִיץ בְּשֶׁל מֵהִירֹת הַגְּאוּלָּה [רש"י] שְׁנֵאמַר (שְׁמוֹת יב, לט) "וַיֹּאפֹו אֶת הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוֹצִיָּאוּ מִמְצָרִים עוֹגוֹת מִצּוֹת כִּי לֹא חֲמֵץ כִּי גוֹרְשׁוּ מִמְצָרִים וְלֹא יִכְלוּ לְהַתְּמַהֵמָה". וַי"מ שְׁהוּא זָכַר לְמִצָּה שֶׁהֵאֲכִילוּנוּ הַמִּצְרַיִם בְּהִיוֹתֵנוּ עַבְדִּים בְּאַרְץ מִצְרַיִם, וְהִטְעַם שְׁתַּנּוּ לָנוּ מִצָּה וְלֹא לַחַם, מִפְּנֵי שֶׁהֵם קִשּׁוֹת וְאֵינָן מֵתַעֲלָלוֹת מֵהָר בְּקִיבָה, וְיִסְפִּיק מֵעַט מִמֶּנּוּ לְכָל הַיּוֹם, וְכֵן סִיפֵר הָרַב יוֹסֵף הָאֲזוּבִי שֶׁהָאֵבֶן עֲזָרָא שְׁהִיָּה שְׁבוּי בְּחוּדוֹ וְהָיוּ מֵאֲכִילֵיךְ אוֹתוֹ מִצָּה וְלֹא נִתְּנוּ לוֹ חֲמֵץ [אבוד]. וַי"מ שְׁאֲכֹלו מִצָּה בְּהִיוֹתֶם עַבְדִּים מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הִיָּה לַחַם פְּנֵאֵי הַשְּׁהוֹת אֶת עֵיסֶתֶם עַד שֶׁתַּחֲמֵץ, מִפְּנֵי שֶׁהִנּוּגָשִׁים הָיוּ אֲצִים בְּהֵם לְסִיִּים מִלֵּאכְתֶּם [סְפָרוֹנוּ דְּבָרִים טז, ג].^ה

וּמְכִרִיז עוֹרֵךְ הַסֵּדֵר וְאוֹמֵר: כָּל דְּכָפִין כָּל מִי שֶׁרַעַב וְאֵין לוֹ מָה לֵאכּוֹל יֵיתֵי וַיִּכַּל יוֹבָא וַיֵּאכַל עֲמֵנוּ, וַי"מ שְׁפוּנָה לְבַנֵּי בֵיתוֹ וּמוֹזְמִינִים לֵאכּוֹל^ט, שְׁכֵן כָּל אַחַד צָרִיךְ לְהִרְעִיב אֶת עַצְמוֹ בְּעֶרֶב פֶּסַח מִן הַמִּנְחָה וְלִמְעַלָּה כַּדִּי

^ה יֵשׁ רֵאשׁוֹנִים שֶׁגִּרְסוּ "הָא שְׁתָּא". וּבְנוֹסַח תִּימָן הַגִּירְסָא "שְׁתָּא הָכָא".

^ה וְלִדְעִתֶם מִלְּבַד שֶׁהוּא זָכַר לְמָה שִׁינְצֵאוּ יִשְׂרָאֵל בְּחִיפּוֹן מִמְצָרִים וְלֹא הִסְפִּיק בְּצֶקֶם לְהַחֲמִיץ, הוּא גַם זָכַר לְמִצּוֹת שְׁאֲכֹלו אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם לַחַם צֵר וּמִים לַחֵץ [הַגִּרְיָא, וְכִי"מ בְּרַמְבִּי"ן (דְּבָרִים טז, ב) אוֹלַם בְּשׁוּ"ת מִים חִיִּים (ח"א ס"י כ"ו) פִּירֵשׁ כּוּוֹנְנוּ שֶׁהַמִּצָּה הִיא סִמּוֹל לַחֵי הָעוֹנֵי שֶׁהָיוּ בְּמִצְרַיִם וְשִׁלּוּזָה נוֹטָה פִּירֵשׁוּ]. וּבְגִבּוֹרוֹת ה' הַקְּשָׁה (פֶּרֶק נֹא) שֶׁלֹּא נִמְצָא בְּשׁוּם מְקוֹם לֹא בְּכְתוּב וְלֹא בְּמִשְׁנָה וְלֹא בְּתַלְמוּד שֶׁהַמִּצְרַיִם הָיוּ מֵאֲכִילִים אֶת יִשְׂרָאֵל מִצָּה. וְעוֹד כְּתִיב "שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עֲלֵיו מִצּוֹת לַחַם עוֹנֵי, כִּי בְּחִפּוֹן יִצְאֲתֶם מִמְצָרִים", וְאֵם לַחַם עוֹנֵי נִקְרָא עַל שֶׁם שְׁמֵאֲכִילֵיךְ אוֹתוֹ לְעֵנִי, לְמָה קִרָּא אוֹתוֹ בְּשֵׁם עוֹנֵי שֶׁהָרִי אֵין עֲנִין עֲנִיּוֹת בְּמִקּוֹם עֲשִׂירוֹת הַגְּאוּלָּה. וְלִכֵּן פִּירֵשׁ בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם פִּירוּשׁוֹ בְּגִבּוֹל מִצְרַיִם, שְׁכֵן לֹא הָיוּ יוֹצֵאִים מֵאַרְץ מִצְרַיִם מִיד עַד שֶׁתְּהִיָּה סְעוּדָה רֵאשׁוֹנָה חוּץ לְאַרְץ מִצְרַיִם לְגַמְרִי, עֵי"ש.

וּבְזָכַר לְפִסַּח וּבִשְׁנֵים מִי יוֹדַע כְּתוּב שֶׁהַכּוּוֹנָה לְמִצּוֹת נִשְׁטוּ לֵאכּוֹל בְּלִיל ט"ו בְּנִיסָן בְּמִצְרַיִם עִם קֶרֶבֶן הַפֶּסַח, כְּמוֹ שְׁנֵאמַר "וְאֲכֹלוּ אֶת הַבֶּשֶׂר בְּלִילָה זֹהָ צֵלִי אֲשֶׁר מִצּוֹת עַח מִרּוֹרִים יֵאֲכַלְהוּ". וַיֵּשׁ גּוֹרִיסִים בְּמִפְקָהוֹן אוֹ דְּנִפְקוּ מֵאַרְעָא דְּמִצְרַיִם.

^ט כִּי"כ רִש"י וְהִרְטִיב"א וְהַאֲבֹדְרָהֶם (בִּשְׁם י"א) וְהָרַאב"ן עוֹד שֶׁלְּבַנֵּי בֵיתוֹ הִסְמוּכִין עֲלֵיו אוֹמֵר כֵּן וְלֹא לְכָל אָדָם שֶׁהָרִי בֵיתוֹ סָגוֹר וּמוֹסָגֵר. וְכַתְּבֵי הָאֲבוּי בְּשֵׁם רַב מִתְּתִיָּה שְׁמָה שְׁנָהֲגוּ כָּל דְּכָפִין יֵיתֵי וַיְכּוֹל, כִּךְ הִיָּה מִנְחָה אֲבוֹת שֶׁהָיוּ מְגַבְּהִין שׁוֹלְחָנוֹתֵיהֶם וְלֹא הָיוּ סוֹגְרִין דְּלִתּוֹתֵיהֶם, וְהָיוּ אוֹמְרִים כִּכָּה כַּדִּי שִׁיבְאוּ יִשְׂרָאֵל הָעֲנִיִּים שְׁבִינֵיהֶם לֵאכּוֹל, וְלִקְבַל שְׂכָר הָיוּ עוֹשִׂים זֶה, וְעִשְׂשֵׁי שְׁנַעְשׂוּ שְׁכִינֵי עֲכוּ"ם יוֹתֵר מִשְׁכִּינֵי יִשְׂרָאֵל, מִפְּרַנְסִים אוֹתֶם בְּתַחֲלִילָה כַּדִּי שֶׁלֹּא יִחַזְרוּ עַל הַפְּתָחִים, וְאֵנוּ אוֹמְרִים אוֹתוֹ כְּפִי מָה שֶׁהָיוּ נוֹהֲגִים אֲבוֹתֵינוּ.

וְהָר"י בֵּן יִקָּר פִּירֵשׁ שֶׁכָּל דְּכָפִין עוֹלָה לְמִי שִׁישׁ לוֹ מִצָּה מְשֻׁלוּ שִׁיאֲכַלְנָה, וְכָל דְּצָרִיךְ עוֹלָה עַל מִי שֶׁהוּא עֵנִי וְאֵין לוֹ מִצָּה שִׁיבּוֹא אֲצִלֵּי וַיֵּאכַל. וְהָרַאב"ן פִּירֵשׁ (פֶּסַחִים קטו): כָּל דְּכָפִין הַכּוּוֹנָה לְמִצּוֹת מִצָּה שְׁמִי שֶׁלֹּא אֲכַל עֲדִיין מִמֶּנָּה יֵיתֵי וַיִּסַּב וַיְכּוֹל מִצָּה בְּהִסְיָבָה שְׁכֵן מִצּוֹתָהּ בְּבִרְכָתִי שֶׁאֲבָרַךְ עֲלֶיהָ עַל אֲכִילַת מִצָּה, וְכָל דְּצָרִיךְ לֵאכּוֹל אֲפִיקוֹמָן שֶׁהוּא זָכַר לְפִסַּח יֵיתֵי וַיִּפְסַח, כְּלוֹמֵר עוֹשֶׂה לְמִצּוֹת אֲפִיקוֹמָן כַּדִּין הַפֶּסַח שֶׁהִיָּה נֹאכַל בְּאַחֲרוֹנָה, וְלִבְנֵי בֵיתוֹ הִסְמוּכִין עֲלֵיו אוֹמֵר כֵּן וְלֹא לְכָל אָדָם שֶׁהָרִי בֵיתוֹ סָגוֹר וּמוֹסָגֵר וְשֵׁאֲרִית יִשְׂרָאֵל לֹא יִדְבְּרוּ כַּזֶּב.

שיאכל בלילה מצה לתאבון (פסחים צט): ואמרו בירושלמי (פסחים י,א) כל האוכל מצה בערב הפסח כאלו בועל ארוסתו בבית חמו. וכן חכמים הראשונים היו מרעיבין עצמם בערב הפסח כדי לאכול בתיאבון. ואמרינן במסכת סופרים (י,א) הבכורות והצנועין מתעניין בערב הפסח כדי שיכנסו למצה בתאוה [אבו]. וכן **כָּל דְּצִרְיָךְ** שאינו רעב כיון שיש לו פת אורז ופת דוחן אבל אין מצה של מצוה ושאר צורכי החג כגון כרפס וחרוסת ומרור ויין לד כוסות, **יִיתִי וְיִפְסַח**, יבוא ויעשה עימנו סדר הפסח ולא יתמהמה על זה, שכן ראוי לעשות למי שאין היכולת בידו [אבוד, ואוי"ח בשם י"מ] וראוי ליטול אפילו מן הצדקה ואפילו לר עקיבא (פסחים קיב). כדי שיקיים מצות ליל פסח [ריטב"א].

ופונה אליהם ומנחמם: הַשְּׂתָא הַכָּא, אמנם עכשיו אנו מקיימים מצות לחם עוני בלבד [בלא קרבן פסח]^א, אבל תקוותנו כי **לְשָׁנָה הַבָּאָה פְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל** כשיבנה בית המקדש נקיים מצות הפסח ככל

והרב בנימין כתב שלא גלו ישראל עד שאכלו חמץ בפסח, ולכן אומרים כל דכפין ייתי ויכול להזכיר ולהודיע לכל שנשמרים מחטא זה אוכלין רק מצה, ומסיימי ן הא שתא הכא כלומר אע"פ שעונותינו גרם לנו גלות, יהי רצון מלפניך להביא גאולתינו שהרי אין בידינו עון זה לעכב. [שבה"ל].

והרשב"ץ כתב שאנו אומרינן כל דְּכָפְיָךְ ייתי ויכול, וְכָפְיָךְ תרגומו רעב, כי במצרים היו אבותינו רעבים מן הלחם והיום יש לנו לחם לאכול לשבעה ולהשביע רעבים שיהיו באוכלי שולחנו, גם היום אנחנו רעבים שאסור לאכול מן המנחה ולמעלה כדי שיאכל מצה לתיאבון, ולפי שאמר מרע"ה "משכו וקחו לכם צאן למשפחותיכם" (שמות יב, כא) שיהיו נמנין הרבה משפחות על פסח אחד, ואמר אח"כ "והיה כי תבואו אל הארץ וגו' ושמרתם את העבודה הזאת, והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם, ואמרתם זבח פסח הוא לה אשר פסח" וכו', על כן ממשיך ואומר כל מאן דְּרִיד להמנות עמנו בפסח יבוא וימנה עמנו, ואף אם השנה אנו אין לנו קרבן פסח לשנה הבאה נהיה בא"י ונוכל לעשות קרבן פסח.

'והר"י אלחדאב פירש ייתי ויפסח, רצה לומר יבוא ויחגוג עמנו, והוסף שהכוונה שיבוא לחוג עימנו אז ימי החג שהרי כל ימי החג נקראים פסח. **והתניא רבתי פירש** ויפסח כמו ויפסע, כלומר אחרי שזימן כל דכפין, חוזר ואומר שיפסע ויעבור אל ליסעוד אצלי.

והמהז"ו וברי"ד כתבו: שויפסח קאי על קרבן פסח, וקטע זה נאמר בזמן שחיתת הפסח. **והוסיף ברי"ד** שכיום שאין לנו פסח לא אומרים קטע זה, ועוד שאפי אם היה לנו פסח לא היינו מזמנין אותם שאין הפסח נאכל אלא למנוייו כשהוא חי קודם שחיתו. **ובשבה"ל י"ט** שבזמן שביית המקדש היה קיים נהגו להזמין משפחות משפחות לאכול יחד את הפסח כמו שנאמר "ויקחו להם איש שה לבית אבות שה לבית ואם ימעט הבית מהיות משה ולקח הוא ושכנו", ואף שבזמן הזה אין מקריבים את הפסח, מכל מקום אומרים כל דצריך ייתי ויפסח זכר לפסח שהיה קרב בזמן שביית המקדש היה קיים, וקבעוהו בהגדה לזכר בעלמא כמו שאומרים פסח מצה ומרור ואף שאין לנו פסח עתה אלא לזכר בעלמא, וכן עושינן זכר לפסח ואוכלים מצה ומרור כהלל שהיה כורכן ואוכלין יחד, וכן נותנים בקערה שני מיני בשר אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה, א"כ ראוי והגון לאומרו לידע לזכר מה אנו עושינן כל זה. **ועוד י"ל** שיש בבבא הזאת פסח מצה ומרור, מצה - הא לחמא עניא. מרור - כל ד כפין ייתי ויכול כמה דתימא נפש רעבה כל מר מתוק. פסח - כל דצריך ייתי ויפסח. ועליהם נאמר "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי", כאשר מפרש בהגדה "בעבור זה" לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך. **וי"מ** כל דצריך ייתי ויפסח שהכל ראוי שיהיו עניים אצל הפסח שלא יאמר יחיד הואיל ואני עשיר אלך ואקנה פסח לעצמי ואכלנו לבדי שנאמר "משכו וקחו לכם צאן למשפחותיכם" וגו'. [עכ"ל].

ובמהזור ויטרי פירש כל דצריך הראוי לעשות קרבן פסח שאינו טמא, ייתי ויפסח שלא יהא בכרת, דכתיב (במדבר ט) "והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה וחדל לעשות הפסח ונכרתה". ומי שאינו צריך לעשותו משום שאינו טהור לא יבא ויפסח, דכתיב (שם) איש איש כי יהיה טמא לנפש וגו'.

והראב"ן פירש שויפסח הכוונה שיבוא לאכול מצת האפיקומן שנאכלת באחרונה, שהיא כנגד קרבן הפסח שנאכל על השובע.

^א **ובאבודרהם פירש** השנה הזאת אנחנו ואתם משועבדים [ר"ל בשאר גלויות] לשנה הבאה יבא המשיח ונהיה אנחנו ואתם משוחררים כדאמרינן בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל. **והראב"ן וברי"ד כתבו** שתפלה זו נכתבה בבבל שהיו שם עבדים למלכות, ולכן התפללו שיהיו בני חורין ויצאו מבבל לארץ ישראל.

חקותיו וככל משפטיו [ריטב"א]^{יב}. וכופל את דבריו כדי לחזק ולקיים העניין [ריטב"א]^{יג} **הַשְׁתָּא עֲבָדִי** כי אנו בגלות ומשועבדים למלכויות^{יד}, אבל **לְשָׁנָה הַבָּאָה** יבוא המשיח ונהיה כולנו **בְּנֵי חוֹרִין** ומשוחררים מעול הגלות, כדאמרינן (ר"ה יא): בניסן נגאלו ובניסן עתידיים להגאל [אבן]^{טו}.

מוזגין כוס שני, ויסלק הקערה מעל השלחן שיראה כאילו כבר אכלנו, ועל ידי כך ישאלו התינוקות.

בגמרא מובא (קטז). שמוזגין מיד כוס שני אף שלא שותים אותו כעת, כדי שישאלו התינוקות מדוע שותים קודם סעודה, ועל ידי כך יתעוררו לשאול שאלות נוספות שנעשים בליל זה. ואם אין חכמה בבנו אביו מלמדו לשאול. ואם אין לו בן אזי אשתו שאלתו, ואם אין לו אשה ישאל את עצמו. ואפילו תלמידי חכמים הבקיאים בהלכות פסח שואלים זה לזה "מה נשתנה" (שו"ע תעג,ז).

חכמים פתחו את מצות סיפור יציאת מצרים בדרך שאלה ותשובה, מפני שבכך הלב מתעורר יותר לשמוע ולקבל.

וכאן הבן [או אחד מהמסובים] שואל: (כתוב בספרים הקדושים שכל אחד יתפלל לה ויבקש את בקשותיו).

מַה נִשְׁתַּנָּה הַלַּיְלָה הַזֶּה מִכָּל הַלַּיְלוֹת?

- 1. שֶׁבְּכָל הַלַּיְלוֹת אֵין אֲנַחְנוּ מְטַבְּלִין אֶפִּילוּ פְּעַם אַחַת, וְהַלַּיְלָה הַזֶּה שְׁתִּי פְּעָמִים.**
- 2. שֶׁבְּכָל הַלַּיְלוֹת אֲנַחְנוּ אוֹכְלִין חֻמֶּץ וּמִצָּה^{טו}, וְהַלַּיְלָה הַזֶּה פּוֹלוּ מִצָּה.**
- 3. שֶׁבְּכָל הַלַּיְלוֹת אֲנַחְנוּ אוֹכְלִין שְׂאֵר יִרְקוֹת, וְהַלַּיְלָה הַזֶּה מְרוֹר.**

ובשבה"ל כתב בשם י"מ שאחרי שהזכרנו ענין פסח [ראה הערה לעיל], צריכין אנו להזכיר דברי נחמות להרחיב לב אומרינן ההגדה, **וכן פירושו:** השתא הכא אע"פ שאנו עתה בגלות ובעבודות ואין אנו יכולין לעשות קרבן הפסח כראוי, לשנה הבאה בני חורין שכבר הבטיחנו המקום להוציאנו מעבודות לחרות מן הגלות הזה להושיבנו בא"י כבראשונה, יהי רצון מלפניך ה' אליהו לקיים לנו הבטחתו בשנה הזאת שנעשה פסח של שנה הבאה בירושלים. **וכעין זה פירש ברשב"ץ** [ע"פ דרכו לעיל] שפיסקא זו היא המשך להזמנת כל דצריך להמנות עמנו על קרבן הפסח יבוא וימנה עמנו, ואף אם השנה אנו אין לנו קרבן פסח לשנה הבאה נהיה בא"י ונוכל לעשות קרבן פסח.

^{יב} **בשבולי הלקט כתב** שיש אומרים קטע זה בלשון הקודש ואומרים "לשנה הבאה בארץ ישראל בני חורין", וטעמם כיון שמסיימין דרך בקשה שאנו מבקשים מלפני המקום שישחררנו ויוציאנו מעבודות לחירות לימות המשיח, ועל כן אנו מצריכין לאומרו בלשון שיבינו בו המלאכים, כההיא דאמרינן לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמית לפי שאין מלאכי השרת נזקקין לו.

^{יג} **והרשב"ץ כתב** שהדרך לבקש דבר קטן (שנהיה בארץ ישראל) ואחר כך דבר גדול (בני חורין).

^{יד} **וכמו ששינוי** (מגילה יד). "אכתני עבדי אחשוורוש אנן", כלומר שבכל דור אנו משועבדים תחת איזה אומה, וגם בזמן בית שני היו משועבדים למלכות רומי.

^{טו} **באבודרהם פירש** שפונה אליהם ומנחמם ואומר להם שלא יתיבשו שהם סמוכים על שולחן אחרים, כי השנה הזאת אנחנו ואתם משועבדים, אבל לשנה הבאה יבא המשיח ונהיה אנחנו ואתם משוחררים, כדאמרינן בראש השנה (יא). בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל.

^{טז} **יש גורסים** "חמץ או מצה".

4. שֶׁבֶּכַל הַלֵּילוֹת אֲנַחְנוּ אוֹכְלִין וְשׁוֹתִין, בֵּין יוֹשְׁבֵינָה וּבֵין מְסַבֵּין, וְהַלֵּילָה הַזֶּה כִּלְנֵנוּ מְסַבֵּין.

מה הטעם שְׁנִשְׁתַּנֶּה הַלֵּילָה הַזֶּה ליל פסח, מְכַל הַלֵּילוֹת של שאר ימות השנה? שאנו עושים דברים הסותרים זה את זה, שמצד אחד אנו מתנחגים בליל זה כבני מלכים, ומצד שני אנו מראים עצמנו כעניים ועבדים [אברבנל]^י. ואלו הם:

1. שֶׁבֶּכַל הַלֵּילוֹת של השנה, אֵין אָנוּ מְטַבְּלִין, אוכלים ירקות בטיבול קודם הסעודה, אֶפִּילוּ פְּעַם אַחַת, ואילו וְהַלֵּילָה הַזֶּה אנו נוהגים לטבול ירקות קודם עיקר סעודתינו שְׁתֵּי פְּעָמִים, את הכרפס במי מלח ואת המרור בחרוסת [ריטב"א, או"ח, אבוד]. ואכילת ירק קרי טיבול על שם שדרכו ליאכול על ידי טיבול חומץ או חרוסת וציר [שבה"ל]. כי הטיבול אצל רבותינו היא עיקר האכילה, כי כל מאכלם היה על ידי טיבול [אבוד]^י וזה מורה על דרך חרות.

2. שֶׁבֶּכַל הַלֵּילוֹת של השנה^ט אָנוּ אוֹכְלִין, הרשות בידינו לאכול חֶמֶץ וּמָצָה, פת העשויה מעיסה שהחמיצה או מעיסה שלא החמיצה, וכן משניהם יחד, ואילו וְהַלֵּילָה הַזֶּה של פסח חובה עלינו לאכול מָצָה, שנאמר (שמות יב. יח) "בערב תאכלו מצות", ואם בטלנו מצוה זו יש לנו עונש כדן המבטל מצות, עשה, וכן אסורים אנו באכילת חמץ שנאמר (שם יב, יט) "כי כל אוכל מחמצת ונכרתה הנפש" [רשב"ץ]. ומצה זו היא זכר ל"לחם עוני" כמו שאכלו אבותינו במצרים, וזה מורה על שיעבוד.

3. שֶׁבֶּכַל הַלֵּילוֹת של השנה אָנוּ אוֹכְלִין בתחילת סעודתינו שְׁאָר יַרְקוֹת מתוקים שגוררים את האדם לידי אכילה, ואילו וְהַלֵּילָה הַזֶּה אנו עושים תחילת סעודתינו באכילת מְרוֹר [ריטב"א, אבוד]^ב זכר ל"וימררו את חיכם בעבודה קשה", וזה מורה על שיעבוד.

^י וי"מ שהבן שואל באופן כללי, למה אנו עושים את כל השינויים הללו, מה שאין עושים כל בשאר ימי השנה [שבה"ל, רשב"ץ].

^י כדאמרין (פסחים קז): אבל מטבל הוא במיני תרגימא, והשמש מטבל בבני מעים [אבודרהם].

ולמרות שטבלנו רק את הכרפס, מ"מ כבר רואה הבן את המרור מונח בשולחן ודרכם היה לשקעו בחרוסת, ולכן יודע הבן שלא יאכלוהו בלא טבול, והוא מזדרז להקשות גם עליה. **ועוד** שאין זה שאילה לתינוק בלבד אלא אף לחכם, שהרי אם אין לו בן הוא שואל את עצמו. **ועל החרוסת** אינו שואל כי אין זה שינוי, מפני שבכל הלילות אם רצה לטבול בחרוסת או בדבר אחר הרשות בידו. ומטעם זה הוא אינו שואל על שתית ד כוסות, כי כל הלילות אם רצה לשתות כן שותה, ואין זה שינוי בלילה הזה. ועוד שעדיין לא שתה אלא כוס אחד. [רשב"ץ]. **והתוס' רי"ד פירש** שכל השאלות הללו זה רק למי שאין לו בן שישאלנו.

^{יט} **ובמחזור ויטרי פירש** שבכל הלילות של שאר ימים טובים ושבטות, יוצאים ידי חובת סעודה בחמץ או מצה משום שנאמר בהם עונג, ואיל והלילה הזה חובתנו לאכול מצה בדווקא.

^ב **כתב הריטב"א:** שרש"י הקשה וכי אין אנו אוכלין בלילה הזה שאר ירקות? ולכן פירש שכל מה שאנו אוכלין בלילה הזה אפילו ירקות מתוקים חשובים לנו מרור, זכר ל"וימררו את חייהם בעבודה קשה", ומה שאנו אוכלין בשאר לילות אפילו מרור הוא מתוק. ואינו נכון, **אלא כן פירושו** שבכל הלילות אנו אוכלים בתחילת סעודתינו שאר ירקות מתוקים שמכשירים האדם לאכילה, והלילה הזה אנו עושים תחילת סעודתינו מרור. **וכ"כ האבודרהם** וא"ת וכי בשאר לילות אי אפשר בלא אכילת שאר ירקות? אלא ר"ל שבכל הלילות אנו מחזרין אחר שאר ירקות שהן טובות לאכילה ומתוקות יותר ממרור. **והרשב"ץ פירש** שבכל הלילות הרשות בידינו לאכול כל ירק בין מרור בין מתוק, והלילה הזה א"א לנו להיפטר מאכילת מרור, ואפי אכלנו הרבה מיני ירקות על כרחנו אנו מצווין לאכול מרור.

4. שֶׁבֶּכַל הַלִּילוֹת של השנה אָנוֹ אוֹכְלִין וְשׁוֹתִין כְּפִי שֵׁאֲנוֹ רוֹצִים בְּיַד יוֹשְׁבֵינָה בְּצוּרָה זְקוּפָה, וּבֵינָה מְסֻבִּין, בְּשִׁכְבָּה כְּאִשֶּׁר הַגּוֹף מוֹטָה עַל צַד שְׂמָאל, וְאֵילוֹ וְהַלִּילָה הִזָּה כְּלָנוּ כִּי מְסֻבִּין, מְחוּיִיבִים לְנִטּוֹת עַל צַד שְׂמָאל בַּעַת אֲכִילַת מִצָּה שֶׁל מִצּוּה וּבִשְׂתֵית אַרְבַּע כּוֹסוֹת, דֶּרֶךְ חֲרוֹת כְּמִנְהַג בְּנֵי שְׂרִים וּמְלָכִים, וְאִין לָנוּ רִשׁוֹת לְהַפְטָר מִמִּנְה [רִשְׁבִּיז].

תְּמַצִּית הַשְּׂאֵלוֹת: מִצָּד אֶחָד אָנוּ מְזַכְרִים אֶת שְׁעִבּוּדֵנוּ עִי אֲכִילַת מִצָּה וּמְרוּר כְּאִשֶּׁר אֲכָלוּ אֲבוֹתֵינוּ, וּמֵאִידֶךְ אָנוּ מְזַכְרִים אֶת חִירוֹתֵנוּ עִי הַטִּיבּוֹל וְהַאֲכִילָה בַּהֲסָבָה, כְּדֶרֶךְ שְׁעִמּוֹדוֹ אֲבוֹתֵינוּ כְּשֶׁהוֹצִיאֵם הַקִּבְיָה מִשֶּׁם בֵּיד חִזְקָה. וְהַקְטַע הַבָּא עֲבָדִים הֵינּוּ בָּא לֵיִשֵּׁב סְתִירָה זֹאת [אַרְבַּנְגַּל].

יְחִזִּיר הַקְטַע לְמִקּוּמָה, וְיַגִּילָה אֶת הַמִּצְוֹת בְּשַׁעַת אֲמִירַת הַהַגְדָּה (וְרַק כְּשֶׁאֲחֻזּוֹ הַכּוֹס יִכְסֶּה).

עֵתָה מְשִׁיב הָאֵב לְשֵׁאלַת בְּנוֹ "מָה נִשְׁתַּנָּה הַלִּילָה הַזֹּה מֵאִשֶּׁר הַלִּילוֹת", שְׁכָל הַשִּׁינּוּיִים הַנִּעֲשִׂים בְּלֵיל זֶה הֵם זָכַר לְעַבְדוּתֵנוּ בְּמִצְרַיִם וּגְאוּלְתָנוּ מִשֶּׁם [רִיטְב"א, אָבוּד', או"ח] כִּב.

בְּמִשְׁנֵה אֲמָרוֹ (פְּסָחִים קַטְזוֹ). שְׁסִיפּוֹר יְצִיאַת מִצְרַיִם "מִתְחִיל בְּגִנוֹת וּמִסִּיִּים בְּשִׁבְחָה". וְנַחֲלֵקוּ בְּאִיזָה גִנוֹת מְדוּבָר, רֵב אֲמָר: גִּנוֹת רֹחֲנִית מִתְחִילָה עוֹבְדֵי ע"ז הֵיוּ אֲבוֹתֵינוּ. וְשִׁמּוּאֵל אֲמָר: גִּנוֹת גְּשָׁמִית עֲבָדִים הֵינּוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם. וְאָנוּ נוֹהֲגִים לְהַזְכִּיר אֶת שְׁתֵּי הַדִּיעוֹת, אֲלָא שְׁבַעֵל הַהַגְדָּה הַתְּחִיל כְּשִׁמּוּאֵל בְּ"עֲבָדִים הֵינּוּ" לְפִי שְׁבַכְךָ מִיּוֹשְׁבוֹת הַשְּׂאֵלוֹת שֶׁל מָה נִשְׁתַּנָּה, שְׁכֵן כָּל מָה שְׁעוֹשִׂים בְּלֵילָה זֶה הַכֹּל כְּדִי לְהוֹרוֹת עַל הַיְצִיאָה מִעַבְדוּת הַחֲרוֹת [ע"פ הַרְאִשׁוֹנִים]. וְהַטַּעַם שֶׁאֲמָרָה הַמִּשְׁנָה שֶׁמִּתְחִילִים בְּגִנוֹת אֲבוֹתֵינוּ, זֶה כְּדִי לְתַת שְׁבַח וְהוֹדָא לְהֵשֵׁם יִתְבָּרַךְ אֲשֶׁר מֵאֲשֻׁפּוֹת יָרִים אֲבִיוֹן [אָבוּ, רִיטְב"א].

עֲבָדִים הֵינּוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם, וְיוֹצִיאֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִשֶּׁם בְּיַד חִזְקָה וּבְזִרוּעַ נְטוּיָה.

כִּי וּבִשְׁבַח לְפִירֵשׁ כּוֹלְנוּ שֶׁהָרִי גַם הִשְׁמֵשׁ צָרִיךְ לְהִסָּב, וְכֵן בֵּן לְפָנֵי אָבִיו וְאִשָּׁה חֹשֶׁבָה אֲצֵל בַּעֲלָהּ, וְהוּא דָבָר תִּימָה, שְׁהוּא דֶּרֶךְ חִירוֹת וְשִׁרְרָה. וְכֹתֵב בְּיַגִּיד שְׂמוּאֵל שְׁכּוֹלְנוּ מְסוּבִים הַכוֹנוֹה עַל דֶּרֶךְ הַרּוּב, שְׁכֵן תַּלְמִיד אֵינוֹ מִיִּסֵּב אֲלָא בְּרִשׁוֹת רַבּוֹ, וְכֵן אִשָּׁה שְׂאִינָה חֹשֶׁבָה אֵינָה מְסִיבָה בְּרִשׁוֹת בַּעֲלָהּ.

כִּי וְיֵשׁ שְׁגִרְסוֹ אֲבִי וְרַבָּא, בְּמִקּוּם רַב וְשִׁמּוּאֵל [אָבוּ, רִיטְב"א]. וְכֹתֵב הַאֲבוּדָרָה שֶׁרַבָּא סָבַר כִּיּוֹן שְׁכָל עֵינֵי הַיּוֹם הוּא יְצִיאַת מִצְרַיִם אִין לָנוּ לְהַזְכִּיר גִּנוֹת אַחַר, כִּי אִם אוֹתוֹ עַבְדוּת שֶׁל מִצְרַיִם. וְאֵילוֹ אֲבִי סָבַר כִּיּוֹן שְׁבִידֵינוּ לְהַזְכִּיר גִּנוֹת וּשְׁבַח שֶׁל מִצְרַיִם לְהוֹדִיעַ כְּמָה שְׁבַחוֹ שֶׁל מִקּוּם כִּי מֵאֲשֻׁפּוֹת יָרִים אֲבִיוֹן, יֵשׁ לוֹ לְהַזְכִּיר גִּנוֹת כִּי אֲבוֹתֵינוּ הֵיוּ עוֹבְדֵי עֲבוּיִים וְאִין גִּנוֹת כְּעִיז, וְגָדוֹל הוּא מִגִּנוֹת שֶׁל עַבְדוּת, וְאֵעִפ"כּ קִרְבָנוּ הַמִּקּוּם לְעַבְדוּתוֹ. וְהִרִיטְב"א כֹּתֵב שֶׁמִּסְתַּבֵּר שֶׁלֹּא נַחֲלָקוּ אֲלָא בְּמָה מִתְחִילִין לְפַתּוֹחַ אֶת הַהַגְדָּה, שֶׁרַבָּא [שְׂמוּאֵל] סָבַר שֶׁמִּתְחִיל בְּגִנוֹת מִתְחִלָּה עוֹבְדֵי עִיז כְּמוֹ שֶׁהָיוּ כֵן בְּתַחֲלִילָה, וְאֲבִי [רַב] סָבַר שֶׁמִּתְחִילִין "מִעַבְדִּים הֵינּוּ" שְׁהוּא תּוֹקְפוֹ שֶׁל נֶס וְאֲחִי"כ מְסַפְרִים בְּגִנוֹת הַעִיז, וְלִפִּיז מִנְהַגְנוּ כְּרַבָּא, דָּאִי פְּלִיגִי לְגַמְרֵי נְחִיגָנָא דְלָא כַּחַד, עֲכ"ל.

וְהַרְמְב"ם כֹּתֵב (ח'ו"ז טו, ד) וְצָרִיךְ לְהַתְחִיל בְּגִנוֹת וּלְסִיִּים בְּשִׁבְחָה. כִּיצַד? מִתְחִיל וּמְסַפֵּר שֶׁבְּתַחֲלִילָה הֵיוּ אֲבוֹתֵינוּ בִּימֵי תַרְח וּמִלְפָּנֵינוּ כּוֹפְרִים וְרוֹדְפִים אַחַר עִיז, וּמְסִיִּים שֶׁקִּרְבָנוּ הַמִּקּוּם לוֹ וְכוּ. וְכֵן מִתְחִיל שְׁעֲבָדִים הֵינּוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם וְכוּ. מִשְׁמַע שְׁמִקְדָּים מִתְחִילָה הֵיוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֵי עַבְדִּים הֵינּוּ, וְאֵלוֹ נּוֹסַח הַהַגְדָּה שֶׁלוֹ הוּא לְהִיפּוֹךְ. וְכֹתֵב בְּעֵלֵי תַמָּר (פְּסָחִים פ"י) שִׁי"ל שְׁסוּבֵר שֶׁלְמַעֲשָׂה מְקַדְמִים עַבְדִּים הֵינּוּ, מִפְּנֵי שְׁהוּא תִקְפוֹ שֶׁל הַנֶּס, אֲבָל בְּפִיז הוּא מְדַבֵּר עַל סֹדֵר הַמַּעֲשִׂים, וּבְסֹדֵר הַמַּעֲשִׂים מִתְחִילָה עוֹבְדֵי עִיז וְכוּ הִיָּה קוֹדֵם, וְאֲחִי"כ עַבְדִּים הֵינּוּ.

וְאֵלוּ לֹא הוֹצִיא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם, עַדִּין אֲנַחְנוּ וּבְנֵינוּ וּבְנֵי בְנֵינוּ מִשְׁעַבְדִּים הָיִינוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם.

אנו עונים לשאלת הבן על השינויים שיש לבילל זה [ריטב"א, או"ח, אבוד, רשב"ץ], וזה משום שהיינו עֲבָדִים הָיִינוּ לְפָרְעָה שהיה מלך קשה ואכזר, בְּמִצְרַיִם שהיתה מדינה קשה וטמאה ומלאה כשפים, ואין איש יכול לצאת ממנה, וסבלנו שם שיעבוד נורא ואיום [חז"ל]. ולכן זכר לעינו ולשעבוד, אנו אוכלין מצה ומרור כדרך שאכלו אבותינו במצרים [אבו, או"ח, רשב"ם] כג.

ואע"פ כן כשרצה ה לגאלנו, וַיֹּצִיאֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִשָּׁם בכבודו ובעצמו, ואיך הוציאנו? בְּיַד חֲזָקָה בעל כרחם של המצרים ע"י עשר מכות, וּבְזֵרוּעַ נְטוּיָה באופן מפורסם וגלוי לעין כל, כמו שנאמר (שמות יב, גא) "ויחי בעצם היום הזה הוציא יהוה את בני ישראל מארץ מצרים על צבאתם" [רש"י] ולא כעבדים הבורחים מפני אדוניהם [אב"ע תהילים קלו"ב]. והיינו בני חורין, וזכר לכך אנו חייבם בהסיבה דרך חרות כשם שיצאו הם ממצרים ביד חזקה [שם].

ואם תאמר מה שהיה כבר היה ואבותינו כבר נגאלו, ואנו שלא נשתעבדנו ולא נגאלנו מה לנו לספר היציאת מצרים לבילה? [או"ח, שבה"ל] כד התשובה לכך היא: וְאֵלוּ חֲלִילָה לֹא הוֹצִיא הַקַּב"ה אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם, כמו שנשבע לאבותינו להוציאנו בהבטחתו, ולא היה הדור ההוא ראוי להיגאל, לפי שלמדו ממעשה ארץ מצרים, וכל שכן שהיינו מתערבים בהם משם ואילך כה, הָרִי שהיינו אָנוּ וּבְנֵינוּ וּבְנֵי בְנֵינוּ עד סוף הדורות מִשְׁעַבְדִּים הָיִינוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם, לשאר מלכי מצרים שנקראו פרעה [רש"י] כג, ולא היינו נגאלים לעולם. ולפיכך אנחנו חייבים לחשוב עצמנו כאילו נגאלנו מאותו עבדות אנו ובנינו, וכדאמרין לקמן בכל דור ודור חייב אדם וכו', לפיכך ציונו הבורא לספר בכל דור ודור נס זה [ריטב"א].

וְאֶפְיָלוּ פְּלָנוּ חֲכָמִים, פְּלָנוּ נְבוֹנִים, פְּלָנוּ יוֹדְעִים אֶת הַתּוֹרָה, מְצוּה עֲלֵינוּ לְסַפֵּר בְּיַצִּיאת מִצְרַיִם,

וְכַל הַמְרָפָה לְסַפֵּר בְּיַצִּיאת מִצְרַיִם הָרִי זֶה מִשְׁפָּח.

וכדי שלא תאמר דיינו בכך שנאכל מצה ומרור ולא נספר ענין יציאת מצרים [אבו], וכן כדי שלא תאמר שאין מצוה זאת מוטלת אלא על הקטנים אבל למי שיודע סיפור יציאת מצרים אין צורך לספר [רשב"ץ]. לכן

כג ובשבה"ל כתב שהקטע עבדים היינו היא תשובת ההסיבה לבד שיצאנו מעבדות לחירות, וההסיבה היא סימן לבני חורין ולפי שהיא זקוקה לכל השאלות משיבין עליה תחלת, ואילו התשובת לשאל השאלות היא בסוף הגדה "רבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו פסח מצה ומרורים".

כד והרשב"ץ פירש שאם תאמר שהיה ראוי שלא יאמר סיפור יציאת מצרים אלא בשעת הגאולה לנגאלים, אבל אנו לא ראינו שעבוד ולא נגאלנו, על כן אומר לו עתה שאותה גאולה גם לנו היתה, שאילו לא הוציאנו וכו'.

כה וכעין זה כתב האבודרהם כלומר אם ח"ו גרמו עונות ישראל כשהיו במצרים ושהיו בהם רשעים וערב רב, לבטל חשבון הקץ שנשבע הקב"ה לאברהם אבינו בברית בין הבתרים שיוצינו משם, כ"ש אנחנו שדורותינו רשעים על איזו זכות היינו יוצאים.

כז ר"י בן יקר. אולם המחז"ו כתב דלא גרסינן לפרעה, אלא משועבדים היינו במצרים. וכתב באבודרהם וכן נראה בעיני כי פרעה כבר היה מת. וא"י שכן קוראים שם לכל המלכים כולם, כבר נתבטל זה השם מבניהם בימי מתבר הגדה זו. ובחוקת הפסח פירש לפרעה במצרים שעדיין אנו ובנינו היינו משועבדים כמו שהיו אבותינו משועבדים לפרעה במצרים.

אמר: **וּאֶפִּילוּ** אם **פָּלְנוּ חֲכָמִים** שמכירים את מעשה יציאת מצרים כאמור בתורה [אבו], וכן כבר שמענו דבר זה מאבותינו [רשב"ץ], ואפילו אם **פָּלְנוּ נְבוּנִים** להבין דבר מתוך דבר וגם את טעמי המצוה, ואפילו אם **פָּלְנוּ זְקִינִים** שכבר שמענו והגדנו מעשה זה שנים רבות [רשב"ץ, אבוד], ואפילו אם **פָּלְנוּ יוֹדְעִים אֶת הַתּוֹרָה**, וכל מה שנוציא ונדבר בפנינו בענין יציאת מצרים אנו כבר יודעים אותו [אבוד] וי"מ שבכל יום אנו הוגים בתורה ומתוך קריאתה אנו מספרים ביציאת מצרים [רשב"ץ]. עם כל זה **מִצְוָה עֲלֵינוּ**, על כל אחד לְסַפֵּר בלילה זה בשמחה והודאה [רישב"א, אבו] **בְּיַציאת מצרים**, בשעה שהמצות מונחים לפנינו ולדבר בענין הגאולה כדרך שהנגאל מספר על גאולתו, כמו שנאמר (דברים טז, ג) "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך". וכל שכן שיש לנו ללמד את אלו שאינם יודעים, שנאמר "ואמרתם זבח פסח" וכו' (שמות יב, כז) וכן "והגדת לבנך" (שם יג, ח) וכן "כי ישאלך בנך" (שם יג, יד) [או"ח] והמספר אפילו בדבור בעלמא מענין יציאת מצרים יצא ידי חובתו [אבו] **וְכָל הַמְרָבָה לְסַפֵּר** להאריך כמה שיותר [רישב"א] **בְּיַציאת מצרים** ובמעשי הניסים שנעשו בה בכל שעה, וכ"ש בלילה הזה [רשב"ץ] אחר הסעודה [או"ח, רשב"ם] **הַיְזָה** העושה כן **מִשְׁבַּח** וראוי לתהלה, לפי שמרבה בכבוד ה' [ראב"ן, מהו"ז] כמו שמבוא לקמן שעשו התנאים הראשונים [רשב"ץ] אבל קודם הסעודה ממהרים לעשות ה' סדר כדי שלא ירדמו התינוקות [או"ח].

בקטע הקודם למדנו שני דברים: א. שכל המרבה לספר הרי זה משובח. **ב.** שאף תלמידי חכמים הבקיאין בהלכות פסח, שואלים זה את זה כדי לקיים מצות והגדת. כעת מביאים ראיה לכך מגדולי חכמי התנאים שמרוב חביבותם לספר בנסי יציאת מצרים לא הרגישו שהגיע הבוקר¹².

מַעֲשֵׂה בְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר, וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה, וְרַבִּי עֲקִיבָא, וְרַבִּי טַרְפוֹן, שֶׁהָיוּ מְסֻבִּין בְּבֵנֵי בְּרַק, וְהָיוּ מְסַפְּרִים בְּיַציאת מצרים כָּל אוֹתוֹ הַלַּיְלָה, עַד שֶׁבָּאוּ תַלְמִידֵיהֶם, וְאָמְרוּ לָהֶם: רַבּוֹתֵינוּ! הֲגִיעַ זְמַן קְרִיאת שְׁמַע שֶׁל שְׁחֵרִית.

מַעֲשֵׂה בחכמי ישראל **בְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר** בן הורקנוס, **וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ** בן חנייה, ששניהם היו רבותיו של ר' עקיבא, **וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה** שהיה נשיא, **וְרַבִּי עֲקִיבָא**, **וְרַבִּי טַרְפוֹן** שהיה חברו של ר"ע [וי"א רבו], שכולם היו חכמים גדולים [רשב"א] וחיו בזמן בית שני וגם אחר החורבן [רשב"ץ] **שֶׁהָיוּ מְסֻבִּין** יושבים לסעוד בליל הסדר¹³ **בְּבֵנֵי בְּרַק** בעיר בני ברק מקום מושבו של ר"ע¹⁴, **וְהָיוּ מְסַפְּרִים** ודורשים [ראב"ן] **בְּיַציאת מצרים** לאחר סעודתם [או"ח, אברבנל] באריכות **כָּל אוֹתוֹ הַלַּיְלָה**, אע"פ שהיו חכמים ונבונים וזקנים [או"ח, רשב"ץ] ומרוב חביבות המצוה לא הרגישו שעבר עליהם הלילה [מהר"ל], **עַד שֶׁבָּאוּ תַלְמִידֵיהֶם וְאָמְרוּ לָהֶם:**

¹² **וכתב הריטב"א** שבמכילתא אמרו ר"א או מר חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח עד חצות, לפי שסובר שזמן אכילת הפסח וההלל עד חצות שנגאלו. ומסדר ההגדה לא נראה לו כן, אלא כרבנן דאמרי עד עלות השחר, וכן הלכה, ואף על פי כן ראוי הוא להחמיר, וסתם התנא דבריו כדי שלא יבואו לקצר בדבר מפני החשש שיאמרו שמא כבר הגיע חצות. ועוד י"ל כי החכמים הללו לאחר שסיימו ד כוסות האריכו בענין יציאת מצרים.

¹³ **כ"כ הריטב"א והרשב"ץ** **אבודרהם** ועוד ראשונים. **אולם השפת אמת כתב** (פסח תר"מ ד"ה כל המרבה) כי אין דבר רחוק לומר שמעשה זה כלל לא היה בליל הסדר. ודבריו מתרצים כמה קושיות שיש במעשה זה, כגון מרבי אליעזר שהיה גר בלוד, והיה אומר (סוכה כז): משבח אני את העצלנים שאינם יוצאים מבתיהם ברגל.

¹⁴ כ"מ"ש ביהושע (יט, מה) בנחלת מטה בני דן "ויהוד ובני ברק וגת רמו"ן [רשב"ץ, אבודרהם, שבה"ל]. **ויש שגרסו** **בְּבֵנֵי בְּרַק**, בני הם כריות בארמית, וברק מלשון מבריק, דהינו שהסבו על כריות משי מבריקים [תרגום רס"ג, אברבנל].

רבותינו! הגיע זמן קריאת שמע של שחרית, שהתחיל היום להאיר, ואלמלא חיוב מצוות ק"ש שהיא מצווה עוברת וצריך לקיימה בזמנה, לא היו נמנעים מלהאריך ולספר בנס יציאת מצרים [שבה"ל, רשב"ץ] כי המרבה לספר ביציאת מצרים ה"ז משובח, כמו שנאמר (שמות יב, מב) "הוא הלילה הזה לה שמורים לכל בני ישראל לדורותם" [רשב"ץ].

כעת בעל ההגדה מביא את דרשה בן זומא ללמדנו שיש מצווה מהתורה להזכיר בכל לילות השנה את סיפור יציאת מצרים בק"ש של ערבית, ולא רק בליל פסח [רשב"ץ].^ל

אמר רבי אלעזר בן עזריה:

**הרי אני כבן שבעים שנה, ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות
עד שדרשה בן זומא,**

שנאמר (דברים טז, א):

"למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיידך", (וכך פרשו)

"ימי חיידך" - הימים,

"כל ימי חיידך" - הלילות.

וחכמים אומרים:

"ימי חיידך" - העולם הזה,

"כל ימי חיידך" - להביא לימות המשיח.

אמר אלעזר בן עזריה: בשעה שהתמניתי להיות נשיא בישראל בהיותי בן 18 שנה^{לא}, **הרי אני** הייתי נראה באותו היום **כבן שבעים שנה**, לפי שקפצה עליו זקנה ביום שנתמנה לנשיא, ונעשה לו נס וגדלו לו בזקנו 18

^ל ובאו"ח ובאבודרהם כתבו וא"ת נזכור יציאת מצרים ביום [ולא בלילה] כמו שנאמר "למען תזכור את יום" אך בלילה לא מצינו מצוה זכירה בכתוב, ועוד שעיקר הגאולה הייתה ביום, לכך מביא ראייה מדרש בן זומא ' כל ימי חיידך לרבות את הלילות. ומשמע מדבריהם שהוקשה לבעל ההגדה מנין שיש להזכיר עניין יציאת מצרים אף בליל פסח, שהרי עיקר היציאה הייתה ביום ולא בלילה.

^{לא} **במשנה** (ברכות יב:.) **ובתוספתא** (שם, א, יב) ובעוד מדרשי חז"ל הגירסא היא "אמר רבי אלעזר", והוא קטע בפני עצמו. ואילו הרמב"ם **ובשה"ל** ובמשנה **בירושלמי גרסו** מזכירין יציאת מצרים בלילות, אמר להם ר אלעזר, ולהם היינו לאותם חכמים שהיו מסובים איתו בבני ברק, **ויש שפרשו** שלגירסא זו קטע זה הוא המשך לברייתא הקודמת.

שערות לבנות **לב**, כדי שלא יחלקו על נשיאותו אם יראוהו בחור **לב** ולא זָכִיתִי לא נצחתי **לד** את חכמים להביא ראייה מהכתוב [אבו בשם י"מ] כדי שְׁתֵּאֱמַר פרשת ציצית שמוזכרת בה יציאת מצרים גם בַּלִּילוֹת בק"ש של ערבית [מחז"ו, רש"י], לפי שסוברים שעיקר הגאולה היא ביום ולכן מצוות יציאת מצרים היא רק ביום [אוי"ח, אבן] ולכן היו מדלגים בק"ש של ערבית את פרשת ציצית שמוזכרת בה יציאת מצרים **לה**, כדין מצות ציצית שאינה נוהגת אלא ביום שנאמר "וראיאתם אותו" פרט לכסות לילה [שבה"ל], והייתי יחיד במקום רבים ואין דבריו של יחיד במקום רבים [רש"י, מחז"ו, אר"ח], **עד שְׁדַרְשָׁה בֶן זֹמַא**: ביום שמינו אותי לנשיאות [רש"י, רשב"ז] וסייעני בדרשה שדרש [אוי"ח] שיש להזכיר יציאת מצרים ביום ובלילה **לו**, שְׁתֵּאֱמַר: "לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ", ודרשינן "יְמֵי חַיֶּיךָ" מדאמר ימי משמע שיש חיוב להזכיר את יציאת מצרים רק בהִיְמַיִם בלבד, אולם מכיון שנאמר "כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ", המילה כל באה לרבות שיש חיוב להזכיר את יציאת מצרים גם בכל הַלִּילוֹת, משום שבלילה התחילה היציאה ע"י מכת בכורות [ראב"ן]. וְחֻכְמֵיִם חולקים וְאוֹמְרִים שהמילה כל אינה באה לרבות את הלילות **לז**, אלא בא ללמד את חיוב יציאת מצרים

לב ובאבודרהם כתב שהיה בן י"ג שנה ונעשה לו נס ובאו לו י"ג שורות של שער לבן כמנין שנותיו.

לג כן פרש"י [ברכות יב:] ומחז"ו ועוד ראשונים ע"פ המבואר בגמרא ברכות (כח). וביאר התי"ט שכוונת ראב"ע לומר כי אף שמוכח כי היה מופלג בחכמה וראוי לנשיאות, לא זכה לנצח את חכמים בזה עד שדרשה בן זומא. אולם ברשב"ץ ובאברבנל כתבו שהיה אומר כי בכל חכמתו לא זכה שתאמר יציאת מצרים בלילות. וז"ל הרמב"ם (פיה"מ א, ט) "לא היה בן שבעים, כי אם צעיר לימים, אלא שהיה מרבה להגות וללמוד ולקרות לילה ויומם עד שחלשו כחות גופו ונזדקן, ונעשה כזקן בן שבעים שנה, והרי החלה בו הזקנה ברצונו, כמו שנתבאר בתלמוד". וביאר דבריו בשו"ת ציץ אליעזר (יד, ו) שאין כוונת הרמב"ם לומר שע"י תשישות כח באה לו השיבה, שהרי מסיים "והתחלת השיבה היה ברצונו כמבואר בתלמוד", הרי שמרמו על הנס כדאיתא בגמ', רק כוונת היא שע"י הלימוד והתשישות היה הטבע מחייב להיות השיבה, אך שהזמן לא היה מחייבו, אמנם ע"י הנס כמבואר בגמ' נתהוה השיבה להיות ראוי לנשיאות, ודבר זה אינו מנגד להטבע ואין זה שינוי סדרי בראשית לפי שגם הטבע מחייב כן.

ורבינו האר"י כתב שרבי אלעזר בן עזריה היה גלגולו של שמואל הנביא, ושמואל חי 52 שנה, תוסיף לכך את י"ח שנותיו של רבי אלעזר, הרי סך הכל 70 שנה, וזהו שאמר "הרי אני כְּבֵן שבעים שנה".

לד לשון "זכיתי" נצחתי, מלשון זכחה לרבנן (קדושין יח). וכן מאן דמוכי למלא (סוכה לט). כ"כ הריטב"א האו"ח והאבו"י. אולם הרשב"ץ כתב: שמעולם לא נחלקו בדבר זה, וגם חכמים מודים שיש להזכיר יציאת מצרים בלילות, אלא שאמר שלא זכה למצוא לזה רמז מהכתוב בתורה שיש חיוב להזכיר יציאת מצרים בלילות, ואמר לא זכיתי לפי שהשומע ולומד דבר חדש נקרא זוכה כדאמר אב"י (שבת כא): "אי זכאי גמרא מעיקרא". וכ"כ בפיהמ"ש לרמב"ם (ברכות) לפיכך אמר בתמיהה אני על אף רוב השתדלותי והתחברותי עם החכמים, לא זכיתי לדעת הרמז בכתוב על חובת קריאת פרשת ציצית בלילה עד שדרשה בן זומא. ובפירוש רי"ז כתב להיפך, שקודם דרשת בין זומא גם ראב"ע היה סבור שאין מזכירין יציאת מצרים בלילות, ומשדרשה בן זומא קבעה לחובה.

לה כדאמרן בברכות (יד): שלא היו אומרים כל פרשת ציצית אלא היו מדלגין ואומרים "דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני ה' אלהיכם" אמת ואמונה כו. [שבה"ל, אבו, רש"י, מחז"ו]. וכתב הריטב"א שלפירוש זה מה ששינוי ברישא דמתני (ברכות יב): מזכירין יציאת מצרים בלילות, כדברי ראב"ע נסתמה משנה זו. והוסיף שי"מ [הראב"ד] שמדרבנן כולם מודים שמזכירים יציאת מצרים בלילות, ולא נחלקו אלא האם יש גם חיוב מדאורייתא, וקיימא לן כרבנן, והיינו דאמר רב נחמן לדרו עבדו בפסוקא קמא צערן, טפי אל תצערן (שם יג):. וראה עוד ברשב"א (ברכות יב):.

לז לפרש"י נתקן להזכירה בק"ש של ערבית. ובשבה"ל פירש בשם רבינו ישעיה שמכאן ואילך ניתקן להזכירה ביום ובלילה, ביום באמת ויצ"ב, ובערב באמת ואמונה.

לז והרשב"ץ פירש (לפי דעתו שגם חכמים מודים שיש להזכירה בלילות ונחלקו רק בדרשת הכתוב) שהמילה כל אינה ריבוי ללילות משום שהלילות הם בכלל כל ימות החיים. וכל כ"ד שעות נקרא יום אחד [אברבנל]. ובפירוש קדמון כתב שי"מי חייך" משמע העולם הזה שיש בו קצבה לימיו של האדם, כל ימי חייך, ללא קצבה, לרבות את ימות המשיח בהם אין קץ לשנותיו של האדם.

לעתיד לבוא, וכך יש לדורשו: אילו היה נאמר "ימי חייך" בלבד, היינו למדים רק על העולם הזה שבו יש מצוה להזכיר יציאת מצרים, ומעתה שריבה הכתוב ואמר 'פֶּל' יְמֵי חַיֶּיךָ, הרי זה מלמד לְהִבְיֵא לַיְמֹת הַמְּשִׁיחַ, שגם אז תהיה חובה להזכיר יציאת מצרים, שלא תאמר שמפני זכרון קבוץ גלויות יתבטל זכרון יציאת מצרים, אלא זכרון קבוץ גלויות יהיה עיקר וזכרון יציאת מצרים טפלה לה, וע"ז באה המילה "כלי" לרבות את ימות המשיח^ל [רשב"ץ]. ומדברי ר' אלעזר וחכמים נלמד שבוודאי ראוי שנאריך ונרבה בסיפור יציאת מצרים בלילה זה בו אירע הנס [אברבנל].

כיון שעיקר ההגדה היא להודיע לבניו סיפור יציאת מצרים, מביא בעל ההגדה את הפסוקים בתורה מהם אנו למדים את עיקר חובת סיפור יציאת מצרים, כדי להתאים ולדרוש כל פסוק לבן המתאים כפי מדרגתו הרוחנית [רשב"ץ, ריטב"א, שבה"ל].

וקודם דרשות אלו אנו מתחילים לברך את השם שנתן לנו תורה שלימה המתייחסת לכל דרגות האדם [שם]^ט. ואומר ארבע פעמים "בורך" כנגד ארבעה הבנים המוזכרים בתורה [או"ח].

בְּרוּךְ הַמְּקוֹם -

בְּרוּךְ הוּא.

בְּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל -

בְּרוּךְ הוּא.

בְּרוּךְ מבורך הוא, **הַמְּקוֹם** הקב"ה שנקרא מקום, כיון שהוא מקומו של עולמו ואין העולם מקומו^מ [ב"ר, אבוה], אלא שאין הקב"ה צריך לברכותינו כי **בְּרוּךְ** ומבורך הוא מעצמו גם בלי ברכתנו [רשב"ץ, אברבנל].

בְּרוּךְ מבורך הוא ה, שאנו מברכים אותו על שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל, המתייחסת לכל דרגות האדם, אלא שאין הקב"ה צריך לברכותינו כי **בְּרוּךְ** ומבורך הוא מעצמו גם בלי ברכתנו [רשב"ץ, אברבנל].

^ל **במסכת ברכות** (יב:) מובא שבן זומא הקשה על דרשת חכמים, שהרי בימות המשיח יהיו נסים גדולים עד שנס יצי"מ לא יזכר, כמו שנאמר בירמיה (כג, ז ח) "הנה ימים באים נאם יהוה, ולא יאמרו עוד חי יהוה אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים, כי אם חי יהוה אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות אשר הדחתים שם וישבו על אדמתם", וענו לו חכמים שאין כוונת הכתוב שאחר הגאולה האחרונה העתידית יתבטל לגמרי הזכרון ליציאת מצרים, אלא הזכרון של הגאולה האחרונה יהיה עיקר, וזכרון יציאת מצרים יהיה טפל לנסים שיעשו בימות המשיח.

^ט כי אחרי אשר גאלנו ממצרים קרבנו לפני הר סיני, כמו שיעדנו בתחלה ע"י משה רבינו, כמו שנאמר (שמות ג, יב) "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה", זהו הר סיני **[ריטב"א]**.

^מ וכדאיתא בתנחומא "הנה מקום אתי" הנה אני במקום פלוני לא נאמר, אלא הנה מקום אתי, שהוא מקום לעולמו ואין עולמו מקומו **[שבה"ל]**. וכן הוא אומר "ויפגי במקום" פגע בשכינה **[ראב"ן, ר"י בן יקר]** כמו שנקרא הקב"ה גם מעון שנאמר (דברים לג, ח) "מעונה אלהי קדם" **[ריטב"א, אבוה]**. ותמצא כי "מקום" עולה למנין יהו"ה בחשבון גדול, מנה הי עשרה פעמים והה חמש פעמים והו שש פעמים והה חמשה פעמים, יעלה למנין מקום **[אבוה]**.

וי"א כי אמר מקום בענין זה, לפי שעד שלא נתן הקב"ה תורה לישראל לא היה נודע לא הוא ולא חכמתו, אלא כדבר הגנוז במקום נסתר ואינו נראה, וכשתן תורה לישראל אז הופיע אורו לכל העולם. **ועל דרך האמת** זה כמו "הנה מקום אתי" (שמות ל"ג) שהוא מקום ההשגה לאספקלריא המאירה מקום תמונת ה, ועל פנים המאירים אמר ברוך הוא, והמבין ידום **[ריטב"א]**.

כַּנְגַד אַרְבַּעַה בְּנִים דְּבָרָה תּוֹרָה:

אַחַד - חָכָם, וְאַחַד - רָשָׁע, וְאַחַד - תָּם, וְאַחַד - שְׂאִינוּ יוֹדֵעַ לְשֹׂאֵל.

מצינו שמצות ההגדה לבנינו כתובה בארבעה מקומות בתורה, ומכך למדנו ש**כַּנְגַד אַרְבַּעַה** סוגים של **בְּנִים דְּבָרָה תּוֹרָה** [רש"י, ריטב"א] שאין דעתם שווה **מ"א**, ואלו הם **מ"ב**: **אַחַד - חָכָם** המדקדק בכל ענייני הפסח [ריטב"א] **וְאַחַד - רָשָׁע** השואל על מנת לקנטר, **וְאַחַד - תָּם** השואל מחוסר ידיעה, **וְאַחַד - שְׂאִינוּ יוֹדֵעַ לְשֹׂאֵל** כלום, מפני מיעוט שכלו. ולכל אחד יש להשיב כפי דעתו שואלתו. כי כל כך רצה לקיים ענין סיפור יציאת מצרים בזרענו, שהפריש להגיד ולספר לכל בן ובן כפי מה שהוא [ריטב"א].

וכעת מברר בעל ההגדה באיזה לשון מביין לשונות ארבעת הפסוקים שואל כל אחד מהבנים:

חָכָם - מָה הוּא אוֹמֵר?

"מָה הָעֲדוּת וְהַחֲקִים וְהַמְשָׁפְטִים אֲשֶׁר צוּהָה אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם" (דברים ו, כ).

אָף אֶתָּה אָמֹר לוֹ בְּהִלְכוֹת הַפֶּסַח:

אִין מִפְטִירִין אַחַר הַפֶּסַח אֲפִיקוֹמָן.

מ"א וקראם "בנים", כדי ללמדנו שעם ישראל בכל מצב הנם בניו של הקב"ה ואפלו במצב של רשע, וכדברי רבי מאיר, שאף בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום הם קרואים בנים. **ובשבה"ל כתב** שקורא להם בנים כיון שעדיין לא יודעים כלום כמו נערים.

מ"ב בפרשת בא אל פרעה נאמר לגבי מי 'שאינו יודע לשאול' (שמות יג, ח) והגדת לבנינו ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה יקנוק ל' בצאתי ממצרים. (ט) והיה לך לאות עליך ולזכרון בין עיניך למען תהנה תורת יקנוק בפי ביד ה' וזוהי הוצאת יקנוק ממצרים.

וכן נאמרה שם שאלת הרשע' (שמות יב, כו) וה'ה' בייאמרנו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לכם: (כו) ואמרתי ובהפסח הוא יקנוק אשר פסח על בתי בגי'שאל אל במצרים בנינו ואת בתינו הגי'ל ויקוד העם וישתחוו.

ובשאלת ה'תם' כתוב (שמות יד) וה'ה' ביישאלך בנך מהו לאמר מה זאת ואמרתי אליו בנך וד הוציאנו יקנוק ממצרים מבית עבדי: (טו) ויהי בייקשעה פרעה לשלחנו ונהרג יקנוק כלבבכור בארץ מצרים מבשר אדם ועד בכור בהמה עליון וז'ה יקנוק כלפטר ר'הם הזכרים וכל בכור בני אפדה.

ובפ' ואתחנן נאמרה שאלת החכם' (דברים ו, כ כה): (כ) ביישאלך בנך מהו לאמר מה העדית והחקים והמשפטים אשר צוה יקנוק אלהינו אתכם: (כא) ואמרתי לבני עבדים היינו לפרעה במצרים ויציאנו יקנוק ממצרים ביד ה' וז'ה יקנוק אותך ומפתים גדלים ורעים | במצרים פרעה וכל ביתו לענינו: (כג) ואותנו הוציא משם למען הביא אותנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו: (כד) ויצונו יקנוק לעשות את פליחוקים האלה לך ואת יקנוק אלהינו לטוב לנו פליחמים לחינתנו פהיום הנה:

הפסוקים של הרשע ושל אינו יודע לשאול הן אודות מצוות הפסח, ושאלת התם היא אודות מצוות פדיון הבן שנצטוונו בה משום שביל יציאת מצרים מתו כל הבכורות חוץ מבכורי ישראל, ובפרשה שלפניה ואחריה אמורים דיני הפסח [ר"י אלאחדב], ושאלת החכם היא אודות מצוות התורה באופן כללי, וכלול בה שאלות גם על דיני הפסח.

הבן **הַחֶכֶם** שידוע לשאול כהוגן **מָה הוּא אוֹמֵר**? כיצד הוא שואל? כלשון הפסוק בפרשת ואתחנן **מִי** [ג'פ'י] **יִשְׁאַלְךָ בְנֶךָ מָחָר לֵאמֹר** [מה העדות מה הם אותן המצוות המעידות על יצאת מצרים. כגון אכילת מצה זכר ל"לחם עוני" ומרור זכר ל"וימררו את חייהם בעבודה קשה". וכן ענין הפסח על שם שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים [ריטב"א, אבן]. וי"מ עדות כמצות שבת שהיא עדות כי יש אלוה בעולם בורא ומחדש כרצונו [רשב"ץ]. **וְהַחֲקִים** המצות שלא נתברר לנו טעמם, כגון בשר בחלב ושעיר המשתלח ופרה אדומה [רשב"ץ]. וכן הלכות שיש בפסח שאין נראה בהם טעם מוסבר, כענין שנאמר "ועצם לא תשברו בו", ושיאכל בחבורה אחת [ריטב"א, אבן]. **וְהַמְשַׁפְּטִים** המצוות שאפשר להבין טעמם, כענין שנאמר בקרבן פסח "יוכל ערל לא יאכל בו", וכן שאר הלכות חמץ ומצה ודקדוקי סופרים שבהם [רשב"א, אבן]. **אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲתֶכֶם**? בעת אשר יצאתם ממצרים. **ומשאלתו** ניכר שהוא בן חכם, שהרי הוא מדקדק בכל ענייני הפסח, שידוע לדבר ולשאול בלשון נכונה והזכיר עדות חוקים ומשפטים [ריטב"א, אבן]. **ואין לומר** שהוציא את עצמו מן הכלל כשאמר "אתכם" שהרי קיבל עליו מלכות שמים באמרו "ה אלהינו", א"כ מהו "אתכם" כלומר אתם שיצאתם ממצרים והיה הדבר אליכם שאתם הייתם בימים ההם, והוא עוד לא נולד [א"ח]. **ועוד** י"ל "אתכם" כמו "אתכם", שפירושו "ואני עמכם" ושתף עצמו עמהם [ראשונים]. וי"מ שקוראים אותיכם אותי ואתכם, ורצונו לדעת מה צוה אתכם ה לעשות ועל פי זה ידע ויבין גם הוא מה עליו לעשות [רי"ד].

וכששאל החכם מה החוקים וכו', כלל בשאלתו הרי עיקר היום הוא קרבן הפסח מדוע אנו אוכלים קודם קרבן החגיגה ואח"כ קרבן הפסח? [מהז"ו, רש"י (הובא בראשונים)]. ועוד מדוע אנו אוכלים בליל פסח מיני מתיקה קודם הסעודה והרי דרכם לבוא אחר הסעודה? [א"ח]. **וְאֵף אֵתָה** ענה **וְאָמַר לוֹ מָה הַלְכוֹת הַפֶּסַח**, פרש לו את כל הלכות הפסח, ואף את ההלכה שהיא מתקנת חכמים **מִדְּשֵׁאִין מְפַטְרִין** מסיימים הסעודה ואוכלים **מָה אַחַר** אכילת קרבן **הַפֶּסַח אֲפִיקוֹמֵן**, בשום דבר מאכל, כלומר מה שאוכלים את הפסח באחרונה זה משום

מג ואף שלפי סדר המקראות בתורה סדרם הוא כך: שאינו יודע לשאול, רשע, תם, וחכם. מכל מקום בעל ההגדה רצה להזכירם בסדר חכמתם, בתחלה חכם ואחריו רשע שגם הוא חכם ומתוך דוון לבו מרשיע, ואחריו תם שאינו חכם ממש אלא יש בו קצת חכמה לשאול, ואחריו שאינו יודע לשאול שאין בו חכמה כלל. [אבודרהם]. **והרי בנימיני כתב** שאף ששאלת החכם ותשובתו היא האחרונה שבכל אלו השואלים, אפילו הכי הקדימוה בהגדה, שראוי להקדים בדברי חכמה. ועוד שאנו צריכין לדרוש בפסוק "והגדת לבנך" ולסמוך אחריו סדר תחילת השעבוד איך נתגלגל תחילת ירידתן ושעבודן והאותות והנסים שנעשו שם עד שעת יציאתן לחירות [שבה"ל].

מד **במכילתא גרסו** אף אתה פתח לו בהלכות הפסח ׀ אמור לו אין מפטירין וכו', כלומר שהוא הפליג לדקדק ולשאול וגם אתה תן לחכם ויחכם עוד והשיבהו כל הלכות הפסח ואפי' דברים שהם תקנת חז"ל שאין להם שום סמך בכתובים, והוא מה שתיקנו אין מפטירין וכו', **ולפי גירסתינו** כך פירושו אף אתה אמור לו כשאר הלכות הפסח שאין מפטירין וכו'. **ובירושלמי** (פ"י ה"ד) **הגירסא** אף אתה אמור לו הלכות אין מפטירין וכו', אבל יש בירושלמי שינוי כי שם אומרים התשובה הזו לבן טפש שאינו יודע לשאול, שיאמר לו דברים קלים שיוכל להבין, ועל תשובת הבן חכם אומרים ככתוב בתורה "בחזק יד הוציאנו ה ממצרים". ומכל מקום תמהני שהרי אין אנו אומרים על השאלה הזאת התשובה שנאמרה בתורה כנגדה (דברים ו) "ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה וכו' ויצונו ה לעשות את כל החקים" וכו', ולפי הפירוש שכתבנו הרי זה בכלל, כמה שאמר אף אתה אמור לו הלכות הפסח, וזהו לשון אף אתה וכו'. [ריטב"א]. **וראה עוד בשבה"ל**.

מה **מפטירין** פירושו מסיימין, כמו המפטיר בנביא שמסיימים בקריאת ההפטרה תפילת שחרית של שבת [רשב"ץ, אבן]. **פירוש אחר** מפטירין לשון פתיחת פה לדבור מלשון יפטירו בשפה (תה כב, ח) [אבן]. ולשון אדם הנפטר מרבו [ספר האורה]. **וביאור זה** הוא כדעת שמואל ור יוחנן (פסחים קט:). **אבל רב פירש** "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומין", כשהגיע זמן להיפטר מן הסעודה דהיינו אחר אכילת קרבן הפסח, אין נפטירין על ידי "אפיקומין" שהוא נוטריקון "אפיקו מנייכו" [הוציאו כלים], כלומר אין אומרים לאחר אכילת הפסח נלך ונאכל עוד בחבורה אחרת, גזירה שמא יבואו לאכול את קרבן הפסח עצמו בשני מקומות, שזה אסור. אבל במקומם הראשון מותר להם לאכול כל דבר.

שאינו אוכלים מיני מתיקה לקינוח סעודה כמנהג שאר הסעודות^מ, כדי שלא יאבד טעם בשר קרבן הפסח מפיו, וכן בליל זה אוכלים קליות ואגוזים קודם הסעודה, לפי שיש לאכול בסופה את מצת האפיקומן שהיא זכר לקרבן פסח^מ כדי שישאר טעם המצה בפינו, ומתוך טעם זה נזכיר טעמי מצות הפסח ונספר בהם כל הלילה [או"ה, אבו, ריטב"א].

רְשָׁע – מָה הוּא אוֹמֵר ?

"מָה הָעֲבוּדָה הַזֹּאת לָכֶם" (שמות יב, כו) ? "לָכֶם" - וְלֹא לוֹ.

וּלְפִי שְׁהוּצִיא אֶת עַצְמוֹ מִן הַפֶּלֶל, כִּפָּר בְּעֵקֶר, אִף אֶתָּה הִקְהָה אֶת שְׁנֵי וְאָמַר לוֹ: "בְּעֵבֹר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם" (שמות יג, ח) "לִי" - וְלֹא לוֹ. וְאֵלוֹ הָיָה שָׁם, לֹא הָיָה נִגְאָל.

הבן הַרְשָׁע ששואל כאילו הענין אינו נוגע לו, **מָה הוּא אוֹמֵר ?** בא לקנטר כלשון הכתוב **"[וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם] מָה הָעֲבוּדָה הַזֹּאת לָכֶם" ?** מה הטורח שאתם מטריחים עלינו בכל שנה לעכב את סעודתינו ולערבב שמחת החג על ידי אריכות סיפור ההגדה [ירושלמי^{מח}]. וכשאמר **"לָכֶם"** כוונתו לומר שמצות החג היא לכם **וְלֹא לוֹ**, ולא לי, כלומר שהוא לא נצטווה במצות החג, **וּלְפִי שְׁהוּצִיא אֶת עַצְמוֹ מִן הַפֶּלֶל**, מכלל עם ישראל המחווייבים במצות, הוּי כאילו **כִּפָּר בְּעֵקֶר** בהקב"ה, שכל הכופר במצותיו כאילו כופר בו [ראב"ן]. ומדאמר לכם גילה לך הכתוב שבבן רשע הכתוב מדבר, ובניגוד לחכם הרשע לא קבל עליו מלכות שמים לאמר **"ה' אלהינו"**, וגם לשון **לכם** אינו מורה שתוף עצמו עמהם כמו אתכם [ראשונים]. ולכן **וְאִף אֶתָּה** לאחר שתענה לו את תשובתו האמורה בתורה **"ואמרתם זבח פסח הוא לה בנגפו את מצרים (בליל ט"ו בניסן) ואת בתנינו הציל"** ולזכרון אותו נס אנו עושים מצוה זו, [חזקוני], **הִקְהָה אֶת שְׁנֵי**, הכעיסהו וענה לכסיל כאיוולתו [או"ה, אבו]^{מט} **וְאָמַר לוֹ** כנגד דברה תורה [אבוד] ואמרה³: **"[וְהִגַּדְתָּ לְבְנֶךָ] בְּעֵבֹר זֶה** שאקיים

^מ **וְאִפִּיקוּמִין** פרושו אפיקו מיני מתיקה. ובלשון יוון אפיקומן הוא מנוחה פירוש שינוחו מאכילה. ^{מז} **וַי"מ** שהיא זכר למצה הנאכלת עם הפסח [רש"י].

^{מח} **בַּחֲזוֹקוּי פִּירֵשׁ** (שמות יב, כו) **"מה העבדה הזאת לכם"** שהרי שאר עבודות הולכות אחר העתים, עומר בט"ז ניסן לפי שהוא עת קציר שעורים, שתי הלחם בששה בסיון לפי שהוא עת קציר חטים, ד מינים שבלולב שהוא עת אסיפת פירות, אבל עבודה זו שבי"ד בניסן מה טיבה?

^{מט} ונלמד מזה שלא אמר **"ואמרת"** אלא **"והגדת"** דברים הקשים כגידן [או"ה, ח, רוקח]. **והרשב"א פירש** הקהה את שני הרוצים ללעוס ולאכול. **וַי"מ** הקהה את שני לשון חולשת השינים כמו **"וישיני בנים תקהינה"** (ירמיה לא, כח) כלומר זה שכפר בעיקר והוציא עצמו מן הכלל הרי הוא בכלל **"בן נכר לא יאכל בו"** (שמות יב, מג) ושיניו תקהינה שרואה לאחרים שאוכלים והוא אינו אוכל, **"כי זבח פסח הוא לה"** לאותם שפסח עליהם שהם בני ישראל ולא על כיוצא בו [אבודרהם, שבה"ל].

³ **הראשונים הקשו** שהרי פסוק זה **"מה העבודה הזאת לכם"** נאמר בשמות בפרשת **"משכו"** (יב, כו) והתשובה לשאלתו היא בסמוך (יב, כז) **"ואמרתם זבח פסח ליהוה"**, ומדוע האבא עונה לו **"והגדת לבנך בעבור זה"** שהוא בפרשת **"קדש לי כל בכור"** (שם יג, ח) ששייד לשאינו יודע לשאול. **וַיִּשֶׁב בְּאו"ח** כי מסדר ההגדה לא חשב להשיב כאן הפסוקים הכתובים בתורה, כי זה דבר פשוט ששייב להם כמו שכתוב, אלא שבא להודיענו היכן נדרשו בפסוקים כל הארבעה בנים, וברשע החידוש שאינו כתוב בתורה ששייב להם על שאלתם, כי דרש לי ולא לו אינו כתוב בתורה, אך אנו דורשין ממנו תשובה לרשע מיתור תיבת **לי**. **וכ"כ באבודרהם** שאם המילה לי אינו עניין יודע לשאול תנהו ענין לרשע.

ורש"י כתב שרמז הכתוב תשובה לבן רשע לומר עשה לי ולא לך, שאלו היית שם לא היית כדאי ליגאל (מכילתא פ"ז). **וביאר השפתי חכמים** (שמות יג, ח) שה לא עשה נסים אלא בשביל צדיקים שיודעים את התורה, אבל עמי הארץ לא היו

מצותיו כגון' פסח מצה ומרור הללו [רש"י] עֲשֵׂה? הֲזֶה לִי גְאוּלָּה זו באותות ובמופתים (טור) בְּצִאתִי מִמִּצְרַיִם", ומדגיש ואומר לִי לשכמותי עשה הגאולה וְלֹא לוֹ, שרשע כמותו לא היה כדאי להגאל [אב"ו], ואומר לו בלשון נסתר, כשם ששאל ברשע לבבו כך יענה לו, הוא דקדק להוציא את עצמו מן הכלל כשאמר לכם ולא לו, אנו גם כן מהפכין ודורשין לִי ולא לו להוציאנו מן הכלל [שבה"ל, ריטב"א]. וממשיך ואומר וְאֵילוּ הִזָּה שָׁם רשע כמו זה [א"ר"ה] במצרים בשעת הגאולה, לֹא הִזָּה נִגְאָל, אלא היה מת במכת חושך בגימי אפלה שמתו בהם רשעי ישראל [רשב"ז, שבה"ל, רוקח] לפי שכל מדותיו של הקב"ה מדה כנגד מדה, כיון שאינו מאמין בגאולה שבכוח ה' להוציאנו ממצרים, לפיכך אינו ראוי להגאל [שבה"ל] וכמו כן לא יגאל בשאר גאולות [פירוש קדמון] נא.

תם -

מָה הוּא אוֹמֵר? (שמות יג, יד) "מָה זֹאת".

וְאִמְרַתְּ אֵלָיו: "בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים".

הבן הַתָּם - מָה הוּא אוֹמֵר? תם כמו סתם, שמחד אינו חכם שיודע להעמיק ולהסדיר שאלתו בדרך חכמה, ומאידיך גם אין בו רשע להעמיק ברשע לבבו לכפור בעיקר כמו הרשע, אלא שואל סתם [א"ר"ה, ריטב"א, שבה"ל] ²² כלשון הכתוב ["וְהִזָּה כִּי יִשְׁאַלְךָ בֶּן־מִתְרַיִם לֵאמֹר מָה זֹאת? כְּלוּמָר, מָה אֵלוּ הַמִּצְוֹת וְהַמְנַהֲגִים

ראויים להיגאל אלא בזכות הצדיקים. ומדכתיב "לִי" דמשמע לי ולא לו, משמע שלא היה נגאל כלל, ועל כרחך בבן רשע הכתוב מדבר שאלו בשינוי יודע לשאול קשה למה לא היה נגאל בזכות הצדיק? אבל הרשע לא היה נגאל כי גם הוא היה מת בשלשת ימי אפילה.

והריטב"א כתב (בפירושו השני) שבכלל "ואמרתם זבח פסח" נכללת התשובה של בעל ההגדה הקהה את שינוי, כי בן זה שכפר בעיקר הרי הוא בכלל האמור בקרבן פסח "כל בן נכר לא יאכל בו", ושינוי של זה תקנה שרואה לאחרים שאוכלים מקרבן הפסח והוא אינו או כל, "כי זבח פסח הוא לה" לאותם שפסח עליהם שהם בני ישראל ולא על כיוצא בו, ולהוסיף על עונשו אנו אומרים לו "בעבור זה עשה ה' לִי" לי ולא לו, כמו שדקדק הרשע במלת "לכם" להוציא את עצמו מן הכלל, אנו גם כן מהפכין ודורשין להוציאנו מן הכלל, לא שיהיה זה משמעו של מקרא, שהרי אף לשאינו יודע לשאול אנו משיבין כן. וראה מה שפירש בשבה"ל.

²³ ב'נתיבות שלום' כתב: שלא מדבר כאן ברשע אפיקורוס, וכי על בן כזה יש בכלל ענין לשמע מה הוא אומר, אלא על רשע שהרשע מתוך שנתגבר עליו יצרו והפילו פעמים רבות ואינו יכול להחלץ ממנו, ועל כן מתיאש ואומר "מה העבודה הזאת לכם" ולא לו, אתם שזכיתם לשמירה עליונה מיצר הרע ראויים הנכם לעבודת ה', אבל אני שמלא כשלונות מיצרי הרע הבורע בי איך יכול אני לעבד את ה', ואלו התשובה אלו היה שם לא היה נגאל, פרוש, גם אנו שקועים היינו במצרים במט שערי טמאה, ורק מכח שהתחזקנו ולא התיאשנו מגאלת הנפש עם גאלת הגוף הגענו עד כה, ואלו היה שם לא היה נגאל מחמת עצם היאוש הזה שבו. ועוד שאינו מאמין בכח הטמיר ונעלם בשרש נשמות בני ישראל, אשר גם בעת ששקועים במט שערי טמאה לא דעך ניצוץ אלק ממעל שבקרבם, ונר אלהים טרם כבה. ועל זה הקהה את שניו שכפר בעקר, כי זה מעקרי האמונה שיהודי מחיב להאמין כי הקב"ה בחר בנו מכל עם, ושוכן אתם אפלו בתוך טמאותם, ואלו היה שם לא היה נגאל, כי רק בכח האמונה הזאת נגאלו אבותינו ממצרים, ורק בכח האמונה הזאת עתידין להגאל. וכנגד האמונה הזאת הסתפק משה ואמר הן בני ישראל לא יאמינו לי, אם כי ידע כי בני ישראל מאמינים בני מאמינים בהקב"ה, אך חשב שלא יאמינו בכחות הטמונים בהם שעל אף היותם במצב כזה שקועים במט שערי טמאה ראויים לגלוי אהבה מאת הקב"ה.

²² רש"י על התורה (שמות יג, יד) פירש: תם זה תינוק טיפש שאינו יודע להעמיק שאלתו וסותם ושואל מה זאת. ובאיסור והיתר לרש"י [וכ"ה במחז"ן] פירש שתם נקרא מי שאינו חכם ולא רשע אלא תמים ואינו חכם לשאול "מה העדות והחקים והמשפטים" לפרש ולשאל על כל דבר, אלא שואל מה זאת.

²³ יש מחר שהיא עכשיו ויש מחר שהוא לאחר זמן, כגון זה, וכגון "מחר יאמרו בניכם לבנינו" (יהושע כב, כז), הנאמר גבי בני גד ובני ראובן [רש"י].

שאנו עושים היום שאיננו עושים כן בשאר החגים? [שבה"ל]. ועונים לו את המשך הכתוב: **"ואמרת אליו** פירוש ספר לו כל מעשה יציאת מצרים [או"ח] ואמור לו: **בְּחֶזֶק יָד** בניסים גדולים ע"י עשר מכות, **הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים**", ומצוות אלו שאנו עושים הם זכר לאותם הניסים [רשב"ץ].

וְשֵׁאִינוּ יוֹדְעֵי לְשֵׁאוֹל -

אֵת פֶּתַח לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות יג, ח):

"וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר, בְּעֵבוֹר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם."

וְשֵׁאִינוּ יוֹדְעֵי לְשֵׁאוֹל, אפילו בתמימות [או"ח] אלא דומה לילד קטן שאינו יודע לפתוח מעצמו ולשואל, ולכן **אֵת פֶּתַח לוֹ**, את עשה לו פתח ובאר לו הענין כפי דעתו, כדי שיבין וישאל מעצמו, כמו שנאמר (משלי לא, ח) "פתח פיך לאלם" [שבה"ל, רוקח], **שֶׁנֶּאֱמַר: וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר** "והגדת" מעצמך כלומר דרוש לו בהגדה ופרסם לו הנס [רש"י, או"ח, אבן] שהרי אפילו חכם שאין לו בן הוא שואל את עצמו כי המצוה בזה לספר ביציאת מצרים בין דרך שאלה ובין שלא בדרך שאלה [רשב"ץ] **בְּעֵבוֹר זֶה** שאקיים מצותיו כגון פסח מצה ומרור הללו [רש"י]⁷² **עָשָׂה יְהוָה לִי** גאולה זו באותות ומופתים [טור] **בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם**⁷³.

אגב הזכרת הפסוק "והגדת לבנך" בדברי הבן שאינו יודע לשואל, מביאים את דרשת המכילתא, ממנה למדים שזמן חובת סיפור יציאת מצרים לבנינו הוא בליל הסדר [רשב"ץ, ראב"ן, אבוד'ן, או"ח]

יָכוֹל מֵרֵאשִׁי חֵדֵשׁ?

תְּלִמּוּד לּוֹמֵר: "בַּיּוֹם הַהוּא".

אִי בַּיּוֹם הַהוּא יָכוֹל מְפַעוֹד יוֹם?

תְּלִמּוּד לּוֹמֵר: "בְּעֵבוֹר זֶה", 'בְּעֵבוֹר זֶה' - לֹא אֶמְרָתִי, אֶלָּא בְּשַׁעַה שֶׁמְצָה וּמְרוֹר מִנְחִים לְפָנֶיךָ.

⁷² ובהדר זקנים וברמב"ן **ועוד פירושו** שבעבור שעשה לי ה' הניסים והציאני ממצרים, לכך אני עושה את המצוות הללו. **וראה עוד ברמב"ן** (פסו קים ח וט"ז).

⁷³ **וכתב האו"ח** ויש לתמוה מדוע השיב לשאינו יודע לשואל ולרשע מאותו הפסוק, ונראה לומר לפי שגאולת מצרים היתה ע"י מופתים שהיו שם בדרך שנוי הטבע, וידוע הוא שהשי"ת לא ישנה הטבעים כי אם לצורך החסידים שבדור, או בזכות תורתם אם הם חכמים או בזכות מעשיהם המהוגנים ובזכות ישרים שהם הולכים אתו בתם לבב וביושר ונוהרין בקיום מצות עשה ובשמירת מצות לא תעשה, וזהו בזכות החכם או התם, אבל הרשע ידוע הוא שאינו כדאי. **וגם** מי שאינו מדקדק לשם מי יעשה מעשיו ומנהג כבהמה והוא שאינו יודע לשואל, אין ספק גם כן שאין ראוי שישנה השם בטבעים להצלתו, וכיון שכן, נופל ג"כ בתשובתו בעבור זה עשה ה' לי וכו', כלומר בזכותי ולא בזכותך כיון שאינך מתבונן בדרכי ה' ובתורתו ובמצותיו. ובא להעיר שצריך אדם לומר לבנו שיתחזק לעסוק בתורה יום ויום ושיתעסק במצות, ושידקדק בשמירתם בתמימות, ואז יהיה מאותם שהשי"ת משנה הטבעים להצלתם ולגאולתם, ולא בענין אחר. [ולעיל ביאנו מדוע נדרש כן גם על הרשע].

מאחר שאנו מקדימין לדרוש בהלכות המועד קודם המועד¹¹, **יכול** שמא תאמר שחייב לדרוש ולפתוח לבנו במצות והגדת לבנך החל **מראש חֲדָשׁ** ניסן, כדרך שדרש משה רבינו ע"ה בראש חודש ומזהיר על הפסח, שנאמר "החודש הזה לכם ראש חדשים... דבר אל בני ישראל לאמר ויקחו להם איש שה לבית אבות" [שבה"ל, ריטב"א, אבו] **ועוד** שנאמר באותה פרשה "ועבדת את העבודה הזאת בחודש הזה" [ריטב"א, אבו] **ועוד** שבראש חודש התחילה הגאולה [או"ח] **תְּלִמוּד לומֵר** "והגדת לבנך **בַּיּוֹם הַהוּא**", כלומר מצות ההגדה נוהגת ביום בו נגאלו ממצרים הוא יום י"ד [אבו, שבה"ל] ושואל: **אִי** אם אכן החיוב הוא **בַּיּוֹם הַהוּא**, **יְכוּל** שנתחיל לספר כבר **מִפְעוּד יוֹם**? דהיינו מבקרו של יום י"ד שהוא זמן שחיטת הפסח¹²? [ריטב"א, שבה"ל] **תְּלִמוּד לומֵר**: **בְּעֵבוֹר זָה**, בזכות שאקיים מצוות הללו עשה ה' לי ניסים בצאתי ממצרים, ואמר **בְּעֵבוֹר זָה**, ש לשון זה משמע שמראה לו באצבע על מה שיש לפניו [שבה"ל] **שלא אֶמְרָתִי** לך לספר ההגדה [ריטב"א] **אֶלָּא דווקא בְּשָׂעָה שְׁנֵיט מִצָּה וּמְרוֹר מְנַחִים לְפָנֶיךָ** על שולחנך ואתה יכול להראות עליהם באצבעך ולומר מצה זו מרור זה שאנו אוכלים [רש"י, ריטב"א, שבה"ל]¹³ וזה רק בליל פסח.

עד עתה בעל ההגדה סידר את ההגדה לדעת שמואל, שמפרש שמה שאמרו במשנה (פסחים קטז).

שסיפור יציאת מצרים יש להתחיל בגנות ולסיימו בשבח היינו בעבדים היינו, ולדעת רב הכוונה לקטע הבא, שמתחילה היו עובדי ע"ז, והשבח הוא "וקרבנו לעבודתו" [וי"א שהשבח הוא "מארמי אוכד אבי" -

אברבנל]¹⁴.

ומכאן תחילת עיקר ההגדה ודרשותיה, שהוא סיפור יציאת מצרים בפירוט החל מבחירת אברהם ועד

יציאת מצרים [או"ח, אברבנל]¹⁵.

¹¹ **וכתבו הראשונים** שדורשים קודם המועד, שזה חל בראש חודש, וזהו כדעת רשב"י (פסחים ו). שדורשים שבועים קודם לחג, ואף שהלכה כחכמים שדורשים שלושים יום קודם הרגל, כתב היעב"ץ ששבועים קודם חג זה אליבא דכולי עלמא.

¹² כמו שאמר הכתוב (במדבר לג) "ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה", ש"ל ממחרת שחיטת הפסח, שהרי ביום ט"ו יצאו [ריטב"א].

¹³ ובזמן בית המקדש היה מוסיף ואומר "פסח זה" [שבה"ל]. **דבר אחר**: זה בגימטריא י"ב מצות שאדם עושה בליל פסח, והן: ד כוסות, חרוסת, כרפס, שתי נטילות ידים, המוציא לחם, על מצוות מצה, מרור, וכורך [אבו]. **והטעם** שמפרשים בעבור זה על המצה ולא על קרבן פסח, זה מפני שהקדים לנו הפסוק "מצות יאכל" (שם יג, ז) וכתוב (שם יב, יח) "בערב תאכלו מצות" ואח"כ כתוב (שם יג, ח) "בעבור זה עשה ה' ליי" [או"ח, ואבו] **בשם מלמד התלמידים**].

¹⁴ **כ"כ** רוב הראשונים [שבה"ל, ראב"ן, אבו, או"ח, רשב"ץ]. **והרשב"ץ הוסיף** בטעם פיסקא זו, וכן אמרו בירושלמי (פסחים יח) בתחילה צריך להזכיר בעבר הנהר ישבו אבותיכם, ולפי שהזכיר בן רשע שהוציא עצמו מהכלל אנו ממשכיין לזה, כי זה הרשע הוא שורש פורה ראש ולענה, כי מתחלה היו כן אבותינו בעבר הנהר כי כולם היו עובדי ע"ז וכו [יבוא בהמשך], על כן נאה לנו לבד לספר ביציאת מצרים, כי סבלנו עבדות ועינוי וראינו ישועת ה', ודבקנו בעבדותו, וזה הרשע כפר בעיקר, על כן אנתנו מספרים הלילה ענין היציאה הזאת כמו שהבטיחנו האל ושמר הבטחתו כמו שיזכיר אחר זה. **ובריטב"א כתב** שקטע זה הוא סיום הגנות (לדעת שמואל), ואולי הוא ג"כ מהתשובה שצריך לפרש למי שאינו יודע לשאול, וכן הוא סמוך לתשובת הרשע שהוציא את עצמו מן הכלל. ומביא ראייה מיהושע שסיפר ג"כ לאנשי דורו שנאמר "ויאמר יהושע אל כל העם" וכו.

¹⁵ **וכתב באו"ח** וצריך לבאר מה לנו להתחיל בירידת האבות למצרים, שהרי לא צותה תורה רק "ואמרת אליו עבדים היינו", ועוד מה לנו מתרח. **ויש לומר** כי להודיע כי באברהם על ידי מעשיו הטובים נתן לנו את הארץ ועל ידי המתנה אמר לו במה אדע, ועל זה נגזר על בני הגלות והובטח שיצאו משם ברכוש גדול, וזה שהביא ויאמר יהושע להודיע איך חלה על זרע יעקב

מתחלה

עובדי עבודה זרה היו אבותינו, ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו,

שנאמר (יהושע כד, ב-ד):

"ויאמר יהושע אל כל העם, כה אמר יהוה אלהי ישראל בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם, תרח אבי אברהם ואבי נחור, ויעבדו אלהים אחרים".

"ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען, וארבה את זרעו ואתן לו את יצחק".

"ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו, ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אתו, ויעקב ובניו ירדו מצרים".

מהי הגנות של אבותינו? כי מתחלה לפני שהתחלנו להיות לעם, וי"מ קודם היותנו עבדים לפרעה [מעשה ה] עובדי עבודה זרה היו אבותינו, תרח ובנו נחור שהיו עושים צלמים ומשתחווים להם, ועכשיו מאז שאברהם אבינו רצה וחיפש להכיר את בוראו, קרבנו המקום הבדילנו ה מן התועים וקבנו לעבדתו לקיום מצוותיו [רוקה], וזה השבח [פירוש כת"י] כמו שנאמר: אצל יהושע כאשר כינס את העם לפני מותו, וכתר עימם ברית על עבודת ה^א, ויאמר יהושע אל כל העם שנאמר לו בנבואה כה אמר יהוה אלהי ישראל, בעבר הנהר מהצד המזרחי של נהר פרת, המבדיל בין ארץ כנען לארם, ישבו אבותיכם מעולם מימי קדם [רוקה] והוא מימות שם בן נוח [אברבנל] ולא היה להם שום קשר לארץ ישראל, ושמה ישב גם תרח שהיה אבי אברהם ואבי נחור, ויעבדו תרח ונחור בנו אלהים אחרים, עבודה זרה^ב, אבל אברהם מקטנותו הכיר את

הגזרה, והודיע כי לא באה להם הארץ בנחלה כי אם ע"י מעשים טובים, וכל זה לנחמנו מעצבון גלותינו שאם נטיב מעשיו ונשוב לה הוא ינחמנו ולא יזיקו לנו עונות אבותינו, ואם נשארנו מתי מספר הלא אנחנו רבים מבאי מצרים אשר היו שם לגוי גדול. ובשבה"ל כתב ומצאתי מפרשין לפי שהמומר לע"ז אסור באכילת פסח כדכתיב "כל בן נכר לא יאכל בו", ואנו עוסקין בהלכות הפסח, לפיכך הזכיר ע"ז וכדי שישמעו הבנים וילמדו מוסר. והנכון לפי שהוא צריך להזכיר יציאת מצרים וירידתן לשיעבוד איך היה והנסים והנפלאות שעשה עמנו, בא להודיע כי הכל היה ממנו מרוב אהבתו אלינו, שהרי לאברהם היו כמה בנים ומכולם לא בחר אלא ביצחק וכן ליצחק יעקב ועשו ולא בחר אלא ביעקב כמו שמפרש והולך. וגזר עליהן שעבוד מלכות בעולם הזה כדי לזכותם בעולם הבא כמפרש בבראשית רבא בענין בין הבתרים.

^א וכתב הרשב"ץ שבדבור יהושע לעם ישראל, נתבאר כי אף על פי שיצאנו ממצרים ועלינו לארץ כנען, אין אנחנו מזרעם לא מזרע מצרים אשר מהם יצאנו כי בעבר הנהר שהוא נהר פרת המבדיל בין ארץ כנען לארם, ולזה נקרא אברהם "אברם העברי" (בראשית יד, ג). ולא מבני כנען המקולל אשר נחלנו את ארצו, כי אם מעבר הנהר שהוא של שם המבורך, ולזה אנחנו מזכירים זה הסיפור של יהושע לישראל ולסמוך אל יעקב ובניו ירדו מצרים, איך יצאנו משם בהבטחת האל יתברך לאברהם אבינו בין הבתרים.

^ב במכילתא (יתרו פרשה ו) הובא כמה טעמים מדוע מכונים אלוהים אחרים: א. שאינם אלהים אלא שאחרים קוראים אותם אלוהות. ב. שהם מאחרין את הטובה מלבוא לעולם. ג. שהם עושין את עובדיהם אחרים. ד. שהם אחרים לעובדיהם, [כלומר שאינם עונים להם] וכן הוא אומר (ישעיה מו, ז) הן יעצק אליו ולא יענה מצרתו לא יושיענו. ה. שלא ליתן פתחון פה לאומות העולם לומר, אלו נקראו בשמו, כבר היה בהם צורך, והרי נקראו בשמו ואין בהם צורך. ואימתי נקראו בשמו? בימי אנוש בן שת, שנאמר (בראשית ד, כו) אז הוחל לקרוא בשם ה. באותה שעה עלה אוקיאנוס והציף שלישו של עולם. אמר להם המקום, אתם עשיתם מעשה חדש וקראתם עצמכם בשמי, אף אני אעשה מעשה חדש ואקרא עצמי בשמי, שגא (עמוס ה, ח),

בוראו ומאס בעבודה זרה, כידוע בדברי חז"ל ובספרי הכותיים, ומעצמו עשה ולא מתרבות אביו, ומאב ואם אחד יצאו הוא ונחור, זה הלך לע"ז וזה עבד את השם, ומאס בכל זרע אביו וקרא ה אחד, וכשם שנבדל הוא מכל האומות לקרוא בשם ה אחד, כך הבדילו ה ולקחו הוא וזרעו להיות לו לגוי אחד בארץ, מדה כנגד מדה [ריטב"א]^ט, וזהו שנאמר **וְאָקַח אֶת אֲבִיכֶם אֶת אֲבְרָהָם מֵעֶבֶר הַנְּהָר**, כפשוטו מצידו השני של נהר פרת, וגם מורה שלקחו מאותם היושבים בעבר הנהר היוצא מעדן שפרשו מן העיקר [ריטב"א] כדי שלא ימשך אחר דעתם הכוזבת [מצודת דוד], **וְאוֹלַךְ אוֹתוֹ צִוִּיתִיו ללכת בְּכָל אֶרֶץ כְּנָעַן** כמו שנאמר "קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה" כדי שתהא נוחה להיכבש לבניו, (ב"ב ק.). שתהא מתנה מוחזקת מעכשיו שלא תתבטל בשום עון שיעשו זרעו [ריטב"א]^ט **וְאֶרְבָּה אֶת זְרַעו**, אף שהרביתי זרעו מישמעאל כמ"ש "וגם את בן האמה לגוי אשימנו, כי זרעך הוא" (בראשית כא) ואברהם שאל רק עליו כמ"ש " לו ישמעאל יחי לפניך" (שם יז) **ס** מכל מקום **וְאֵתָן לוֹ אֶת יִצְחָק**, עוד נתתי לו את יצחק כאשר הבטחתי [מצודת דוד] שיהיה הוא עיקר זרעו כמו שנאמר (בראשית כא) "כי ביצחק יקרא לך זרע" [ריטב"א]^ט **וְאֵתָן לְיִצְחָק אֶת יַעֲקֹב וְאֵת עֵשָׂיו**, אולם עשיו לא נקרא זרעו שנאמר "כי ביצחק יקרא לך זרע", ודרשו חז"ל "ביצחק אבל לא כל יצחק [רשב"ז, או"ה] שרק יעקב נחשב ממשיך זרעו^ט, **וְאֵתָן לְעֵשָׂו מִפְּנֵי זְכוּתוֹ שֶׁל יִצְחָק** [ריטב"א]^ט **אֶת הַר שְׁעֵיר לְרֵשֶׁת אוֹתוֹ**, שנאמר "וילך עשיו אל ארץ יעקב אחיו" (בראשית לו,ו) שלא רצה לקבל עבדות ועינוי כמו שקבל יעקב

הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ ה שמו. ו. שהם מחדשים להם אלהות בכל יום. הא כיצד? היה לו של זהב ונצרך לו [לצורכו האישי] עשאו של כסף, היה לו של כסף ונצרך לו עשאו של נחשת; היה לו של נחשת ונצרך לו עשאו של ברזל או מעופרת, וכן הוא אומר (דברים לב יז) חדשים מקרוב באו. ז. שאם נפרט להם כל שם עבודה זרה שיעבדו, לא היה מספיק להם כל העורות שבעולם. ח. לשון שתפסה תורה למולך, כל שתמליכנו עליך אפילו קיסם אחד או חרס. ט. שהם אחרונים למי שהוא אחרון במעשים, ומי הוא אחרון שבמעשים? מי שקורא אותם אלוהות.

ט **אולם הרמב"ם כתב** (ע"ז א,ג) שאף אברהם עצמו עבד עבודה זרה עד שהכיר את בוראו בגיל ארבעים [וראה כס"מ]. **וכתב הראב"ד בהשגות** שבאגדה (נדרים לב). כתוב שכן ג שנים הכיר את בוראו שנאמר "יעקב אשר שמע אברהם בקול" מנין עקב. **וגם הרשב"ץ כתב** ש מתחלה היו אבותינו בעבר הנהר כולם עובדי ע"ז כמו שזכר בב"ר (פל"ח סי ג) כי תרח היה עושה צלמים ואברהם בנו אחר שעבד לע"ז כתרח אביו הכיר את בוראו ושב רצמו, וע"ז קרבו הש"י לעבודתו.

ט וגם שיהיה להם טענה על היושבים בה שלא יאמרו שבאים לגזול מהם, שישבו להם אדרבה אבינו החזיק בה ואתם באים לגזול אותה ממנו מכאן ואילך, שכבר נתמלאה סאתם וזמן אכילת פירותיהם, כי ניתן להם לפירות אולי יחזרו לאמונת ישראל וזהו והכנעני אז בארץ (בראשית י"ב) וכתוב "כי לא שלם עון האמורי עד הנה" (שם ט"ו). **[ריטב"א].**

ט **אמרו בירושלמי** (פסחים י"ה) אמר רבי אחא "ווארב" כתיב חסר, כמה ריבים עשיתי עמו עד שלא נתתי לו את יצחק. **ופירש"י** ואריב עם זרעו, בני קטורה, שאפילו משמותן אתה יכול לידע שהיו עובדי ע"ז, שכולם נקראו על שם ע"ז כמפורש בבראשית רבה (פרשה ס"א). **ואינו נכון** דהיאך יזכיר בני קטורה קודם ליצחק שנוול בתחלה, **ולפיכך** יש לפרש הרבה ריבים עשיתי עמו והרבה נסיונות קודם שנתתי לו את יצחק, כדי לנסותו, שבריבים גדולים ובקושי גדול בא לו הזרע.

ט וכלל במלת ואתן שנתנו כנגד מערכות החוכבים, כדכתיב (בראשית ט"ו) ויוצא אותו החוצה, כי היה אברהם רואה שלא היה יכול להעמיד שום זרע משרה הצדקת, כי לפי שהיה בנו של תרח שהיה עובד ע"ז לא היה יכול לצאת כל זרעו כשר והיו בו נובלות פרי, וכן לבסוף נתחלק זרעו של יצחק. **[ריטב"א].**

ט **וכתב הריטב"א** ודע באמת כי לכך יצא עשו הרשע תאום עם יעקב הצדיק בבטן אחת, כדי שבינו כל העולם כי צדקתו של יעקב הצדיק מעצמו באה לו ולא במערכת מזל, ולא בטבע אב ואם, ולא מסיבה אחרת, שהרי בבטן אחת נולדו, ועשו יצא לתרבות רעה ויעקב הלך בדרך טובים. **ובמצודות דוד כתב** כי לטובה יחשב ליעקב שהיה עם עשו בכרס אחד, כי הוא שאב כל הזוהמא ויעקב יצא נקי.

אבינו ולכן הלך לו לארץ שעיר^ח, [רשב"ץ] וצוה הכתוב שלא יתגרו בו מלחמה כלל כדכתיב "כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר"^ט.

וכדי להודיע לכל, כי יעקב הוא זרעו של יצחק ושל אברהם בלבד, ובו מתקיימת גזירת ברית בן הבתרים "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם" [רשב"א] ובהם בלבד יתקיים "ודור רביעי ישובו הנח" [מצודת דוד] ע"ז אמר **ויעקב ובניו בלבד ירדו מצרים**, לפרוע שטר חוב שנגזר עליהם גלות ולקיים גזרת השעבוד "ועבדום ועינו אותם" [שבה"ל].

כשם שקיים לאבותינו את גזירת הגלות, כל שכן שיקיים להם הגזירות הטובות שנאמר "וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי", ועל זה אומרים כעת ברוך שומר [רשב"א]. **וקודם לכן** מברכים את ה בירידת אבותינו למצרים^ט, לפי שכשם שמברכים על הטובה כך מברכים על הרעה, שהקב"ה מחשב את הקץ מיום הגזירה לעשות כמו שגזר שנלך בגלות ואח"כ יגאלנו ויוציאנו משם ברכוש גדול [רשב"א, שבה"ל, חוקח].

פרוץ

שומר הבטחתו לישראל, פרוץ הוא.

שהקדוש פרוץ הוא חשב [י"ג מחשב] **את הקץ, לעשות כמו שאמר**
לאברהם אבינו בברית בין הבתרים,

שנאמר (בראשית טו יג-יד):

"ויאמר לאברהם, ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם, ועבדים וענו
אתם ארבע מאות שנה.

וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכש גדול."

כשגזר עלינו הגלות הבטיח לאברהם שלבסוף יעניש את העובדים בהם ושיוציאם משם ברכוש גדול [רשב"א, או"ח] **פרוץ** מבורך הוא הקב"ה אשר הוא **שומר** יושב ומצפה לקיים **הבטחתו** שהבטיח לאברהם אבינו לעשות **לישראל**, כלומר שהבטיחו להוציאנו ממצרים, והוא **פרוץ** הוא ששמר להם ההבטחה ההיא [או"ח] וקיים הבטחתו ולא איחר גאולתם אפילו רגע אחד [רשב"ץ] וזהו שאומר **שהקב"ה חשב את הקץ**, את זמן קץ הגלות והשעבוד^{טז} מלידת יצחק, כי מלידת יצחק עד יציאתם ממצרים ד מאות שנה [או"ח], וזה כדי

^{טח} **במדרש כתוב** (ב"ר פב, יג) "מפני יעקב אחיו" מפני שטר חוב של גזירת (טו יג) "כי גר יהיה זרעך" המוטל על זרעו של יצחק, אמר אלך לי מכאן, אין לי חלק לא במתנה שנתנה לו הארץ הזאת, ולא בפרעון השטר. [והובא ברש"י (בראשית לו, ז)].
^{טט} רמז על סורו ועניינו, שהוא איש שעיר, ומקומו הר שעיר, וחלקו השעירים, והוא עתיד לקבל עוונותיהן וגזרותיהם של ישראל לעתיד לבא כי אח לצרה יולד (משלי י"ז). [רשב"א].

^ל **והרשב"ץ כתב** שאנו מברכים את ה לא על הירידה למצרים אלא על הבטחת גאולתנו, שאחר הגזירה של "ועבדום ועינו אותם" הבטיחו ואמר לו "וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" (שם, יד), וקיים אותה הבטחה ולא איחר אותה אפי רגע אחד, שהקב"ה היה מחשב את הקץ והיה משמר אותו כדי לקיים הבטחתו.

^{מא} **הרב ר' בנימין פירש** שמה שאמר הקב"ה מחשב את הקץ, לא קאי על יציאת מצרים אלא על הגאולה אחרונה, והוא להחזיק לב אומרי ההגדה, לפי שבבשורת בין הבתרים הראה לו הקב"ה לאברהם אבינו כל הגלויות ושעבודן וגלותן וגאולתן,

לעשות ולקיים את הבטחתו, כמו שְׁאָמַר לְאַבְרָהָם אֲבִינוּ בְּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים, שְׁנֵאָמַר: בברית זו, וַיֹּאמֶר הקב"ה לְאַבְרָם: יָדַע תְּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זְרַעְךָ גֵירוֹת יִהְיֶה נֹגֵד עַל זְרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם, משעשה שנולד יצחק, כי כבר לפני שירדו למצרים היו כגרים^{עב}, ובנוסף לאחר שירדו למצרים וַעֲבָדוּם וְעָנּוּ אֹתָם, במצרים 210 שנה, ונמצא שסך זמן הגירות שהתחיל מלידת יצחק עם העבדות והעינוי שהיו במצרים, הם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה^{עג} [שבה"ל].

ואע"פ שהקב"ה גזר עלינו עול השיעבוד, אמנם גם הבטיחו וגם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ, היינו המצרים שהעבידו את ישראל, דָּן אֲנֹכִי אֲנִי אֲדוֹן אוֹתָם, שדן אותן כמידתם בנגעים רבים ובמכת בכורות, כמו שנאמר (שמות י"ח) "כי בדבר אשר זדו עליהם" כמ"ש בתרגום (שם) [ריטב"א] וְאַחֲרָי כֵּן אַחֲרָי שֶׁאֵינְקוּם בָּהֶם, יִצְאוּ בְּרַכָּשׁ גָּדוֹל, בממון רב, כמו שנאמר "וינצלו את מצרים" [רש"י] וינצלו מלשון ריקנות, שרוקנו אותם ממונם ונטלהו עימהם [ויבואר בקטע בפני עצמו בהמשך ההגדה].

מכסה את המצות ויגביה את הכוס בידו הימנית, ואומר:

וְ[ו]היא

שְׁעֵמֶדָה לְאַבוֹתֵינוּ וְלָנוּ.

ועכשיו שבאין לספר ביציאת מצרים לבס מתחזק על ההבטחה שהבטיחו ומשתעשעין ומתנחמין בה שעתיד לקיימה להן באחרונה כמו שקיים בראשונה, וכה פתונו ברוך שומר הבטחתו של ישראל כלומר ברוך המקום שעתיד לשמור לנו ההבטחה של גאולה שהבטיחנו. ברוך הוא שהוא מחשב את הקץ תמיד ואומר מתי יבוא הקץ והעת של גאולה לעשות מה שאמר והבטיח לאברהם אבינו בין הבתרים שנאמר ויאמר לאברם וגו בארץ לא להם בבבל, ועבדום במדי, וענו אותם ביון, וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי באדם. ובכולם חתם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, הרי הבטחה של גאולה, כך נדרשין בבראשית רבא. [שבה"ל].

^{עב} שכן כל שנות האבות היו בגירות וטילטול "וישב יצחק בגרר ויאמר אבימלך לך מעמנו" וכן אמר יעקב "ימי שני מגוריי" שכולן היו בכלל גירות. [שבה"ל].

^{עג} צא וחשוב משנולד יצחק עד שירדו אבותינו למצרים עברו ק"ץ שנים, שהרי יצחק אבינו היה בן ס שנה כשנולד יעקב, כדכתיב "ויצחק בן ששים שנה בלידת אותם", ויעקב היה בן 130 שנה כשירד למצרים כדכתיב "ויאמר יעקב אל פרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה", נמצא שעברו 190 שנים משנולד יצחק עד שירדו למצרים, ובמצרים נשתעבדו 210 שנים, וזהו שאמר "שהקב"ה חישב את הקץ", פי אותן ק"צ שנים החסרים מחשבון ת שנים חישב אותן מלידת יצחק, שנאמר "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם" משעה שיהיה לך זרע שהוא יצחק, והוא זמן תחילת הגזירה. וזהו מקרא 'מסורס' [הפוך] ושיעורו כך: "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ארבע מאות שנה, ועבדום וענו אותם, ולא פירש כמה ימי העבדות והעינוי. והרבה מקראות מסורסות יש בכתוב [רמב"ן טו, יג].

וכן הוא פירושו לפי טעמי המקרא, שהרי יש טעם אתנחתא תחת המילה "אותם", שתפקידו להפריד בין "ועבדום ועינו אותם" לבין "ארבע מאות שנה", ובא לומר ש"ארבע מאות שנה" לא קאי על "ועבדום" אלא זה מוסב על תחילת הפסוק "כי גר יהיה זרעך" שסך כלל הגרות עם העינוי והשיעבוד יהיו ארבע מאות שנה, אבל בפועל נשתעבדו במצרים רק רד"ו שנים.

ומה שנאמר (שמות ו, מ) "ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה", הוא משעה שנגזרה הגזירה בין הבתרים שהוא שלושים שנה קודם לידת יצחק, שכן אברהם אבינו היה בן ע שנה בבין הבתרים וכשנולד יצחק היה בן ק שנה, נמצא עד שנולד יצחק שלשים שנה, ומשנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים ארבע מאות שנה, הרי שנגזר בין הבתרים עד שיצאו ממצרים שלשים וארבע מאות שנה. וכך משמעו של פסוק: "ומושב בני ישראל אשר ישבו" באותה גזירה ושטר חוב של גירות ושעבוד הנגזר עליהם במצרים משעת הגזירה עד שפרעו אותו החוב "שלשים שנה וארבע מאות שנה" [שבה"ל].

שְׁלֵא אֶחָד בְּלֶבֶד עֲמַד עֲלֵינוּ לְכַלּוֹתֵינוּ. אֶלֶּא שְׁבָכֶל דּוֹר וְדוֹר עוֹמְדִים עֲלֵינוּ לְכַלּוֹתֵינוּ. וְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְצִילֵנוּ מִיָּדָם.

וְהִיא, אותה הבטחה שהבטיח הקב"ה לאברהם בברית בין הבתרים "וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי"^ד, שיהא דן אותם ומציל אותנו מידם ומיד שאר האומות (ריטב"א, אבן) היא **שְׁעַמְדָה לְאַבוֹתֵינוּ** במצרים וְלָנוּ בשאר גלויות^ה, **שְׁלֵא** עם **אֶחָד בְּלֶבֶד עֲמַד עֲלֵינוּ** במשך הדורות **לְכַלּוֹתֵנוּ**, להשמידנו ולהרע לנו^ו, **אֶלֶּא שְׁבָכֶל דּוֹר וְדוֹר עוֹמְדִים עֲלֵינוּ**, כל מיני אומות שרוצים לְכַלּוֹתֵנוּ ולהשמידנו (רוקח), בכח אותה הגזירה של גלויות שנגזרו בין הגזרים, אבל **וְהַקְב"ה מְצִילֵנוּ** תמיד **מִיָּדָם** ומפר עצתם הרעה, בכבוד גדול ובהצלחה רבה (ריטב"א) וזאת מכוח אותה הבטחה שעמדה לאבותינו ולנו (רשב"ץ, שבה"ל)^ז. וכן היה כבר מזמן יעקב אבינו שרצה לבן הרשע להרגו, וזה שאומר כעת "צא ולמד מה ביקש לבן הארמי" (ריטב"א).

במשנה (פסחים קטז): נאמר ש דורש מארמי אובד אבי עד שגומר הפרשה כולה. והכוונה היא לארבעה פסוקים שהיה אומר מביא הביכורים [אבן]^ח. ופסוקים אלו והדרשות שבהם הם עיקר ההגדה, לפי שנכלל בהם סיפור יציאת מצרים בהרחבה גדולה, ופסוקים אלו נדרשים לקמן מילה במילה.

בקטע זה מתחילים לספר מלבן הארמי שהיה ראש המרשיעים המתחכמים עלינו לכלותנו, ועליו נאמר הפסוק הראשון בפרשת ביכורים "ארמי אובד אבי", ומרחיבים ומבארים את הפסוק הזה עם שאר הפסוקים שבפרשת

^ד **וְאָמַר בְּמִדְרַשׁ** (ב"ר מדי, יט) שלא אמר גם אלא וגם לרבות ארבע מלכיות בבל, יון, מדי, ואדום, ושאר האומות המציקים לישראל שאף הם יענשו על שעבדו את ישראל **[רש"י וראשונים]**. וכמו שהבטיח ואמר "ויאף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי איתם כי אני ה' אלהיהם" (ויקרא כו, מד) והבטחתים לקיימם לעולם וכן אעשה **[רשב"ץ]**.

^ה **וּבַאֲבוֹדָהּם פִּירַשׁ** לאבותינו ולנו שגם אנחנו נחשבים שיצאנו ממצרים, משום שאם לא הוציאנו הרי אף אנחנו היינו משעובדים במצרים.

^ו **וּבַשְּׁבָכֶל כָּתַב** שלא אחד בלבד עמד עלינו, כלומר לא המצרים בלבד עמדו להרע לנו, אלא בכל דור ודור עומדים עלינו להרע לנו ולכלותינו. **וְזֶה** לגרסתו שלא גרס ברישא לכלותינו, אבל לגורסים כן א"א לפרש כדבריו שהרי פרעה לא עמד עלינו לכלותנו אלא לשעבדנו **[זבח פסח]**.

^ז **וּבַאֲבוֹדָהּם פִּירַשׁ**: והקב"ה מצילנו מידם כדי להראות השגחתו בישראל, מקים להם בכל דור אויבים ומציל אותם מידם בזכותאותה הבטחה.

^ח **פִּרְשׁתׁי ״בִּיכּוּרִים״**: כל איש מישראל, שיש לו פירות משבעת המינים שהבשילו ראשונה על העץ, מצווה להביאם לבית המקדש וליתנם לכהנים, שנאמר (שמות כג, יט; שם לד, כו) "ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך".

בַּהֲבֵאת הביכורים ישנה מצווה נוספת, והיא נקרא מצוות "מקרא ביכורים" או "יודיו ביכורים", כלומר כשבא האדם עם הביכורים אל הכהן, הריהו אומר תחילה דברי הודיה לה על החסדים שעשה עמו, שהוציאנו ממצרים ונתן לנו את הארץ הזאת ארץ זבת חלב ודבש, ואומר כשלוש התורה (דברים כו, ג): **"הַגְּדַתִּי הַיּוֹם לִידוֹד אֱלֹהֶיךָ כִּי בָאתִי אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְדוֹד לְאַבְתָּנוּ לָתֶת לָנוּ"**. וממשיך ואומר (ה) **אֲרָמִי אֲבָד אָבִי וַיִּרְדַּ מִצְרַיִמָּה וַיְגַר שָׁם בְּמַתִּי מַעַט וַיְהִי שָׁם לְגוֹי גְדוֹל עֲצוּם וְרָב: (ו) וַיְרַעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרַיִם וַיַּעֲנוּנוּ וַיִּתְּנוּ עֲלֵינוּ עֲבָדָה קָשָׁה: (ז) וַנִּצְעַק אֶל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת קְלִנּוֹ וַיִּרְא אֶת עֲנֵינוּ וְאֶת עֲמַלְנוּ וְאֶת לַחֲצֵנוּ: (ח) וַיּוֹצֵאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֹרַע נְטוּיָה וּבְמַרְאֵ גָדֹל וּבְאֹתוֹת וּבְמִפְתֵּיִם: (ט) וַיְבָאֵנוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֵּן לָנוּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וּדְבַשׁ: (י) וְעַתָּה הִנֵּה הֵבַאתִי אֶת רֵאשִׁית פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לִי יְהוָה.**

ביכורים, כדי להודות על ריבוי הטובות שעשה עמנו האל יתברך, בהצלת יעקב וזרעו מלבן ובהצלתנו ממצרים [רשב"ז].

יניח הכוס מידו ויגלה את המצות עד שיגיע ל'לפיכך'.

צא ולמד

מה בקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו.
שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ולבן בקש לעקור את הכל,
שנאמר (דברים כו, ה):

**"אֲרָמִי אֲבָד אָבִי, וַיֵּרֶד מִצְרַיִמָּה, וַיִּגְרַע שָׁם בְּמִתֵּי מַעֲט, וַיְהִי שָׁם לְגוֹי
גָּדוֹל עֲצוּם וָרֵב."**

צא ולמד, התבונן וראה^ט, מה בקש לבן הארמי ראש המרשיעים [רשב"ז] שהיה אחינו בשרנו [רשב"א] לעשות ליעקב אבינו כשרדף אחריו, שגם הוא בא מכח אותה הגזירה הנ"ל, שמחשבתו גרועה משל פרעה, שפרעה לא גזר בתחילה אלא על הזכרים להשליכם ליאור, אולם הניח הבנות, ועשה כן מפני שאמרו לו החוזים בכוכבים שעתיד להולד לישראל בן שיושיע את ישראל, כדכתיב "כל הבן הילוד היאורה תשליכהו, וכל הבת תחיון" [רשב"ז]. ואילו ולבן הרשע בקש בתחילה לעקור את הכל, להשמיד את יעקב וכל זרעו, כמו שנאמר "יש לאל ידי לעשות עמכם רע, ואלהי אביכם אמר אלי השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע" [רשב"ז, רב"ז], וזהו שנאמר: **אֲרָמִי אֲבָד אָבִי**, לבן הארמי רצה לאבד את אבא שהוא יעקב אבינו^א [הרגום] שהרי אמר "הבנות בנותי והבנים בני והצאן צאני וכל אשר אתה רואה לי הוא", גלה דעתו שרצה לקחת הכל, לולי אזהרת האל יתברך אליו [רשב"ז]. ולאחר מכן ויירד יעקב ובניו ממצרימה, ויגר שם במית מעט, שבתחילה היו יעקב ובניו מעטים כשירדו למצרים [שבעים נפש] ואח"כ נתקיים בהם ויהי שם לגוי גדול, עצום ורב. ועכשיו הולך בעל ההגדה ומבאר את לשון הפסוק.

ביאור הפסוק הראשון שבפרשת ביכורים:

"ויירד מצרימה" -

^ט ולשון צא ולמד הוא לשון נהוג בתלמוד, כגון: צא ולמד משוק של חמורים (חגיגה ט:). ומכאן ואלך צא וחשוב (עי"ז ט), כלומר יכול אתה לצאת בעצמך ולראות שכן הוא הדבר [רשב"ז]. **ובאבודרהם פירש** צא וראה איך התחילו הצרות ליעקב אבינו.

^א ואמר הכתוב "אבד", ואף על פי שלבסוף לא הצליח לאבדם, משום שהקב"ה מצרף לרשעים מחשבה רעה למעשה, ולכן תלה לו הכתוב כאילו אבדם [ראשונים]. שכן הכתוב לא אמר אבד אבי כמו אבד ושיבר בריחיה (איכה ב, ט), שהוא לשון עבר, אלא "אובד" לשון בינוני, וידוע הוא מדרך הדקדוק כי הבינוני הוא אחר התחלת הפעולה קודם השלמתה, וכן היה ענין לבן התחיל לרדוף ורצה לעקור ולא נשלמה הפעולה מפני האזהרה האלהית. [רשב"ז]. וי"מ על דרך הפשט [ולאפוקי מבעל ההגדה] ארמי אובד אבי יעקב אבי שהיה בארם היה אובד מבלי לבוש ואח"כ ירד למצרים. ולא נראה זה הפירוש שיקרא ליעקב אבינו ארמי מפני שגר בארם, וגם אותו גרות בעושר היה ובנשים ובנים ומשם בצאתו לא ירד למצרים. והנכון מה שתרגם המתרגם, כי הוא מספר חסדי האל יתברך מתחלה בהצלת יעקב ואותנו מלבן ואח"כ בהצלתנו ממצרים [רשב"ז].

אָנוס על פי הדבור.

”וַיִּגַר שָׁם” -

מִלְמַד שֶׁלֹּא יֵרֵד לְהִשְׁתַּקֵּעַ אֶלָּא לְגוּר שָׁם, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית מז, ד): וַיֹּאמְרוּ אֶל פְּרָעָה, לְגוּר בְּאֶרֶץ בְּאֵנוּ, כִּי אֵין מְרַעָה לְצֹאן אֲשֶׁר לְעַבְדֶּיךָ, כִּי כָבֵד הָרֶעִב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן. וְעַתָּה יִשְׁבוּ נָא עַבְדֶּיךָ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן:

”בְּמַתִּי מֵעֵט” -

כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר (דברים י, כב): בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יֵרְדוּ אֲבוֹתֶיךָ מִצְרַיִמָּה, וְעַתָּה שְׂמֹךְ יִהְיֶה אֱלֹהֶיךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לְרַב.

”וַיְהִי שָׁם לְגוּי” -

מִלְמַד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְצִינִים שָׁם.

”גְּדוּל [ו]עֲצוּם” -

כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שמות א, ז): וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פְּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ וַיִּרְבוּ וַיַּעֲצְמוּ בְּמֵאֵד מְאֹד, וַתִּמְלֵא הָאֶרֶץ אֹתָם.

”וְרַב” -

כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: ”רַבְּבָה כְּצִמְחַ הַשָּׂדֶה נִתְתִּיף שְׂדִים נִכְנִו וַיִּשְׁעֶרְךָ צִמְחַ וְאֵת עֵרִם וְעֲרִיָּה” (יחזקאל טו, ז) ”וְאֶעֱבֹר עֲלֶיךָ וְאֶרְאֶךָ מִתְבוֹסֶסֶת בְּדַמֶּיךָ וְאֶמַר לְךָ בְּדַמֶּיךָ חַיִּי, וְאֶמַר לְךָ בְּדַמֶּיךָ חַיִּי” (שם טז, ו).

♦ **”וַיֵּרֵד מִצְרַיִמָּה” -** מכך שלא נאמר ויצא או ויבוא אלא וירד, למדנו שיעקב אבינו היה אָנוס לרדת בעל כרחו למצרים שלא ברצונו [או"ח"ה] על פי הדבור, כלומר, על פי גזרותיו של הקב"ה שאמר לו לרדת [או"ח"ה] פ"א לקיים מה שנאמר לאברהם "כי גר יהיה זרעך, בארץ לו להם". ומנין שלא רצה לרדת? שנאמר "אל תירא מרדה מצרימה" שהיה מתירא יעקב לירד למצרים [שבה"ל, או"ח, אבן] ואלמא גלגול יוסף ומעשה מכירתו לא ירד לשם לפי שידע שעתידין בניו להשתעבד שם [שבה"ל] אלא שמוכרח היה לירד לשם עד שאמר לו הקב"ה "אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה" [אבן] פ"ב.

♦ **”וַיִּגַר שָׁם” -** שמא תאמר שירד יעקב למצרים כדי ליטול כתר מלכות, לכך נאמר "ויגר" לשון ללון ולגור בעלמא [רש"י, ריטב"א, אבהו] פ"ב מִלְמַד שֶׁלֹּא יֵרֵד יַעֲקֹב אֲבִינוּ לְהִשְׁתַּקֵּעַ בְּמִצְרַיִם דְּרַךְ קִבְעָה אֶלָּא לְגוּר

^{פ"א} ויש מהראשונים שגרסו אנוס על פי הדבר והוא מלשון הכתוב (ירמיהו ה, יג) וְהִקְבִּיאִים יִהְיוּ לְרִיחַם וְהַדְּבָר אֵין בְּהֵם. הדבר הוא ע"פ רוח הקודש [אבודרהם] או ע"פ נבואה [רשב"ץ].

^{פ"ב} וַאֲמָרוּ חֲזִ"ל (שבת פט, ז): רַאֲוִי הָיָה יַעֲקֹב אֲבִינוּ לֵירֵד בְּמִצְרַיִם בְּשִׁלְשָׁלוֹת שֶׁל בְּרִזְל, אֲלָא שְׁזִכּוֹתוֹ גֵּרָם לֹא וַיֵּרֵד בְּכַבּוֹד גְּדוּל, שֶׁנֶּאֱמַר (הושע יד, א) חֲבַלֵי אָדָם אֲמַשְׁכֶּם בַּעֲבוֹתוֹת אַהֲבָה.

^{פ"ג} וּבַאֲבֵרְבֵנִל הוֹסִיף מִזֶּה שֶׁאֵמַר "וַיִּגַר" וְלֹא "וַיִּשְׁב".

שם באופן עראי כגר לפי שעה בלבד [ריטב"א אבן] עד שיעברו שני הרעב ואח"כ ישובו לארץ כנען [שבה"ל, רשב"ץ], וראיה לדבר **שְׁנַאמֶר** : **וַיֹּאמְרוּ** אחי יוסף **אֶל פְּרַעֲה** לאחר ששאל מה מעשיהם, ענו ואמרו לו **לְגוֹר** באופן זמני **בְּאֶרֶץ בְּאֵנוּ**, והסיבה לכך **כִּי אֵין מְרַעָה לְצֵאן אֲשֶׁר לְעַבְדֶּיךָ כִּי כְבֵד הָרַעַב בְּאֶרֶץ כְּנַעַן**, אבל אם היה מרעה לא היינו באים למצרים [לקח טוב]. ולכן **וַעֲתָה** באופן זמני מבקשים אנו ממך, **כִּי יֵשְׁבוּ נָא עַבְדֶּיךָ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן**, שהיא קרובה אל ארץ כנען [רשב"ץ] ויש בה מקום מרעה [מדרש הגדול] ומיד בתום הרעב נשוב לארץ כנען [רשב"ץ]. וזה היו אומרים המתודים על הביכורים שבכלל הטובה שעשה לישראל הוא שבאו לגור ולחזור, ונשתקעו שם בארץ גושן "ויאחזו בה ויפרו וירבו מאד" (בראשית מז, כז) מה שלא עלתה בלבם אלא מחסד אל כל היום עליהם, וזהו שאמר :

♦ **'בְּמַתִּי מְעֵט' -** שמה תאמר באוכלוסין הרבה ירדו מצרים: ת"ל: "במתתי מעט" פירוש באנשים מעטים [אבן, ריטב"א, שבה"ל] וראיה לכך: **כִּמָּה שְׁנַאמֶר** : **בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבוֹתֶיךָ מִצְרַיִם**, והיו שבעים כנגד שבעים אומות [שבה"ל] אבל אח"כ התרבו והיו ששים ריבוא, כמו שממשיך הפסוק ואומר: "**וַעֲתָה שְׁמֶךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לְרַב**" שאי אפשר למנותם.

♦ **'וַיְהִי שֵׁם לְגוֹי' -** עם ישראל היו במצרים ל גוי דהיינו אומה ועם בפני עצמו, ולא נבלעו בתוך ההמון, וכיצד היו ניכרים מהם? **מִלְמַד שְׁהָיוּ עִם יִשְׂרָאֵל מְצִינִים** מסומנים וכנרים **שֵׁם** בין כל המצריים, שגרו במקום אחד ולא התערבבו בשאר הערים, ולכך היו נראים לעם אחד^{פד}. ומסיים הפסוק שבני ישראל נהיו לעם בעל ג תכונות: **גְּדוֹל, עֲצוּם, וְרַב**, ומבאר בעל ההגדה את טיבם של שלוש התכונות הללו.

^{פד} **וּפְרָשִׁי** שציון הוא לשון אספה, ודייק לה מדכתיב לגוי, וזהו ודאי נס מה יתברך כדי שיהיו עוזרים זה לזה, כי הפירוד סיבת הגלות, ואף בגלות הזה החמור הפירוד היה עיקר גזירת הגלות. **ואית דמפרשי** מצויינין בעלי קומה בעלי פרצוף, וכן הוא בבראשית רבה. **וכן יש גורסין** מסויימין שם כלומר שהם ניכרים במלבושיהם ובענייניהם כגון ציצית בבגדיהם וכיוצא בו, ודייק לה מדכתיב "ויהי שם לגוי גדול", כי כיון שיש להם כמה דורות שהיו שם ומשועבדים להם, אפילו רבו מאוד היאך יהיו שם לגוי? אלא ודאי לפי שהיו מצויינין שם או מסויימין בטכסיסיהם וכל רואיהם יכירום כי הם זרע אברהם אבינו. **ועוד יש בכלל הזה**, שהיו מסומנין שם להוליד בנים הרבה, שהיו מולדין ששה בכרס אחד מה שלא היו מולדין במצרים קודם לכן, וזהו שאמר שם, לפי שגם האבות לא הורגלו בכך בארץ כנען. וזה מרחמיו יתברך להודיע שלא עזב אותם בגלותם. ולכך היו תם הים עליהם כדאיתא בבראשית רבה (פרשה מ"ד) וכו'. וזהו שהביא ראייה המסדר מדכתיב ובני ישראל פרו וישרצו וירבו וכו'. [ריטב"א].

ואמרו חז"ל (מכילתא בא פ"ה) בזכות ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים, שלא שינו את שמם, ולא שינו את לשונם, ושלא היה בהם פרוצים בעריות, ושלא היו בהם מלשינים [שבה"ל]. **וברשב"ץ כתב** שלא היו כגרים הנפרדים אחד כאן ואחד כאן אלא היו גוי אחד בארץ מצויין ומפואר וניכר בהוד והדר כמו בני ציון היקרים (איכה ד, ב) המצויינים במילה וציצית ותגלחת, כך היו ישראל מצויינין שם עם בפני עצמו מפואר וניכר בהוד והדר לא כגרים.

וכבר אמרו חז"ל (יומא כח:) שממיהן של ישראל לא פירשה ישיבה מהן ירדו למצרים והיה בהן ישיבה שנאמר" לך ואספת את זקני ישראל" (שמות ג, טז) והיו מתיחסים לאברהם אבינו שהיה נקרא אברם העברי (בראשית יד, יג) וכן הם היו נקראים עברים שנאמר "ה אלהי העברים נקרא עלינו" (שמות ג, יח) ולא שינו את שמם ולא שינו את לשונם, כמו שאמרו חכמים במדרש וכו', ואין לך ציון יותר גדול מזה, וזהו שאמר "ויהי שם לגוי גדול" שהיא אומה מיוחדת.

◆ **גְּדוּלָה, עֲצוּמִים** - גדול (=רב) עם מרובה באוכלוסין^פ ועצום (=חזק) בעלי כוח וקומה, כתרגומו עם סגיא ותקיף [שבה"ל, אברבנל] **כְּמוֹ שְׁנַאֲמֹר** על שתי תכונות אלו **וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פְּרוּ** היה להם פרי בטן ולא הפילו נשותיהם, **וַיִּשְׁרְצוּ** והתרבו שהיו יולדת ששה בכרס אחד כשרצים^פ שהתרבו שלא כדרך הארץ [רש"י, או"ח] וזהו עם גדול. וא"ת שמתים מיד לכך נאמר: **וַיִּרְבוּ** שנעשו הקטנים גדולים, וא"ת שהיו חלושים כדרך תאומים לכך נאמר: **וַיַּעֲצְמוּ** בגבורתם **בְּמַאֲד מְאֹד** יותר מההרגל הטבעי, וזהו עצום, **וּתְמַלֵּא הָאָרֶץ אֹתָם**, שכל ארץ מצרים הייתה מלאה מהם. ועל זה נתחכמו להם והפרישו מנשותיהם, ואחר כך היו הולכין ללדת תחת התפוח, וזהו שאמר בסמוך "ורב" שהיו צצין כעשב השדה [או"ח].

◆ **וְרֵבִי** - לשון ריבוי שהולך ומתרבה [שבה"ל]^פ, שאף שהורי התינוקות לא היו טורחים ועמלים לגדלם מפני תוקף הצרות והגלות. מכל מקום היו התינוקות הולכים ומתרבים במצרים מאליהם בלא צער ועמל [אברבנל] **כְּמֵה שְׁנַאֲמֹר**: בנבואת יחזקאל^פ בפסוק הנדרש כמשל על בניי בגלותם, **רֵבְבָה**, רבבות הרבה, דחינו עשרות אלפים [מצודות] **כְּצִמְחַ הַשָּׂדֶה נִתְתִּיף** במצרים, שהיו גדלים מאליהם כצמח השדה בלא שום צער ועמל, וכמו שהצמח כל מה שגוזזין אותו הוא יותר צומח, כך ישראל כל מה שהיו מענים אותם היו פרים ורבים. וכן הוא אומר "וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ" [אבו, ריטב"א]. וכיון שמתגדלין באים עדרים עדרים לבתיהם, שנאמר **וּתְרַבִּי וּתְגַדְלִי**, שהיו מתרבים וגדלים מאליהם, **וּתְבֹאֵי בְעֵדֵי עֲדָיִים** בקישוט שבקישוטים^פ, כלומר כיון שבאת והגעת לזמן נערות קישטתי אותך בקישוטים יפים מאוד וניכר בהם כל סימני הגדלות, שהם: **שְׂדֵים נִכְנוּ וַיִּשְׁעֶרְךָ צִמְחָה**, שבאו סימני נערות. שהיו בנות ישראל יולדת בשדה מפני פחד המצריים, ורק לאחר שגדלו כ"כ עד שניכר בהם סימני נערות שבו לביתם [שבה"ל]. **והנמשל** הוא "ושדים נכנו" זה משה ואהרן שהיו נכונים לגאלם, דכתיב "שני שדיך כשני עפרים", "ושערך צמח" דחינו שהגיע זמן הגאולה [ריטב"א]. **אולם וְאֵת עַרְם וְעִרְיָה**, בלי בגדים, כלומר שבעת גאולתם היו בלא מצוות ומעשים טובים, ובזכות מה יגאלו! ולכן נתן להם דם פסח ודם מילה שכלו ביום י"ד בניסן [ריטב"א, אבו, או"ח] וזהו שכתוב **וְאֶעֱבֹר עֲלֶיךָ** [לצידך] **וְאֶרְאֶךָ מִתְבוֹסֶסֶת** [מתגוללת] **בְּדָמֶיךָ**, שהיו מתבוססים בטיט שהיו עושים ממנו הלבנים ולא היה להם פנאי לנקות עצמן, כי תמיד היו מכריחים אותם לעשות הלבנים יום יום לא ישבותו [רד"ק]. **והנמשל** שהגיע זמן הגאולה ולא היה להם במה להיגאל שכן היו רקנים ממצוות

^פ **וְרֵי יִשְׁעִיה פִּירֵשׁ** ש"גדולי" אינו מדבר על רבוי אוכלוסין שהרי אומר אח"כ "ועצום" (והבין שעצום היינו ריבוי). ולכן פירש לגוי גדול שהיו אנשים גדולים וחשובים במצרים כמו שאומרים הוא אדם גדול, וכמו "והאיש משה גדול מאוד" [שבה"ל].

^פ כל אחת מבנות ישראל היתה יולדת ששה, כנגד ששה מדות הללו, פרו, וישרצו, וירבו, ויעצמו, במאד מאד [לקח טוב]. **ובשמות רבה** (פר א) ובני ישראל פרו וישרצו כל אחת ואחת ילדה ששה בכרס אחד. **ויש אומרים** שנים עשר פרו שנים וישרצו שנים וירבו שנים ויעצמו שנים במאד שנים מאוד שנים ותמלא הארץ אותם שנים. **ויש אומרים** ששים בכרס אחד ואל תתמה שהרי עקרב שהוא מן השרצים מולדת שבעים.

^פ **וברשב"ץ פירש** ורב שהיו בתכלית הריבוי כמו עשב השדה וכמו שהיו עצומים בכח היו רבים במספר.

^פ **בעל ההגדה** הפך את סדר הפסוקים שהרי קודם כתוב "ואעבור עליך" וכו', ופסוק אחריו כתוב "רבה כצמח השדה נתיקד". **הנביא** יחזקאל מתאר וממשיל את מצבם השפל של עם ישראל, מאז ירידתם למצרים ועד לגאולתם משם, במשל לתינוקות עזובה שנולדה בשדה ומתגוללת ורמוסה בטנוף בדם לידתה, עד שעבר שם המלך שלקחה לביתו וגידלה במסירות וטיפחה בכל מיני תפנוקים כמו בת מלכים, עד שהגיעה לכלל סימני נערות, אז קישטה המלך בקישוטים יפים מאד, ומשהגיע עת דודים והיתה, ראויה להיות מלכה, נשא אותה המלך לו לאשה.

^פ **ואמרו חז"ל** (סוטה יא:): אל תקרי בעדי עדיים אלא בעדרי עדרים, והקב"ה היה עושה שכל ילד דומה קלסתר פניו לצורת אביו.

ומעשים טובים, אבל בזכות שתי מצוות שקיימו במצרים דם מילה ודם פסח [=מתבוססת בדמיק] וזכו להיגאל, וזהו שכפל הנביא הענין ואמר: **וְאָמַר לְךָ בְּדַמִּיךָ חַיִּי וְאָמַר לְךָ בְּדַמִּיךָ חַיִּי**, כלומר שבשכר שני דמים שהם דם פסח ודם מילה, אזי "חיי" תזכי לגאולה [רש"י]^א.

אחר שדרשנו את הפסוק הראשון מפרשת בכורים, באים לדרוש את הפסוק השני, כדי לספר בליל זה רבוי הטובות שעשה לנו האל, כמו שהיו מספרים מביאי הביכורים לבית המקדש, כדי להרבות תודות ושבחחים לאל יתברך על כל הטובות שעשה עמנו [רשב"ץ].

וַיִּרְעוּ אֶתְנוּ הַמִּצְרִים וַיַּעֲנוּנוּ, וַיִּתְּנוּ עֲלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה."

ביאור הפסוק:

"וַיִּרְעוּ אֶתְנוּ הַמִּצְרִים" -

כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית א, 7): **"הִבֵּה נִתְחַכְמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה, וְהִיָּה כִּי תִקְרָאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסֵף גַּם הוּא עַל שְׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם בָּנוּ, וְעָלָה מִן הָאָרֶץ."**

"וַיַּעֲנוּנוּ" -

כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם א, יא) **"וַיִּשְׁיִמוּ עָלֵינוּ שְׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עֲנֹתוּ בְּסַבְלָתִם, וַיִּבְּנוּ עִיר מִסְכְּנוֹת לְפַרְעֹה, אֶת פֶּתֶם וְאֶת רַעְמִסִּים."**

"וַיִּתְּנוּ עֲלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה" -

כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם א, יג) **"וַיַּעֲבֹדוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ."**

♦ **וַיִּרְעוּ אֶתְנוּ הַמִּצְרִים** - פירוש שהמצרים החשיבו אותנו לרעים, מפני שחששו כשיבואו עליהם אויבים יהיו בניי בעזרתם להלחם בנם, ולכן התחכמו איך יוכלו להרע לנו [רשב"ץ, או"ח]^א, **כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר:**

^א **כתב ב"נתיבות שלום":** כי שני יסודות היהדות הנרמזים בדם פסח ודם מילה, דהיינו אמונה ושמירת ברית קדש, הם הנרתיקים לשמר על כל דבר שבקדשה שלא ישלטו בהם החיצונים. שאם אמונתו טהורה וזכה, וחי חיי קדשה וטהרה, אז רגלי חסידיו ישמר. וזהו ואראך מתבוססת בדמיק, שיהודי שופך דמו לקים ב ענינים אלו, ואומר לך בדמיק חיי, שאז הוא מלא חיות בכל דבר שבקדשה. וזהו שאומרים בפעמים בדמיק חיי כנגד ב ענינים אלו המרמזים בדם פסח ודם מילה. ומרמז בזה עוד דהנה איתא מהאריזל שיש דם טהור ודם טמא, ואם יהודי מתאבק בדמו ושופך דמו לקים רצון השם, ואינו משלים עם המציאות שיצר הרע ישלט על דמו, אזי גם מהדם הטמא נהפך לו לחיות דקדשה, והוא בבחינת מאמר חזל דם נעכר ונעשה חלב, הינו מהדם הטמא נעשה שפע עליון ורתחא דקדשה.

^א אבל לא נוכל לפרש "וירעו" שהרעו לנו, שלא מצינו בפסוק "הבה נתחכמה לוי" שום הרעה [או"ח]. **וביאר הרשב"ץ:** שיש הפרש בין "וירעו לנו" לבין "וירעו אותנו", כי "וירעו לנו" ר"ל כי הגיעה רעתם אלינו בגופותינו אשר עברה עלינו רעתם תמיד בצער וענוי, אבל "וירעו אותנו" ר"ל כי חשבונו רעים מבלי הגעת רעה לגופותינו, אלא שאמרו שאנחנו בעצמו רעים והחזיקונו רעים על כן אמר כמו שנאמר "הבה נתחכמה לו פן ירבה" וכו', כלומר הם רעים וצריכים אנו להתחכם שלא יזיקונו ברעתם כשיבואו עלינו אויבנו והיו הם בעזרתם להלחם בנו.

[ויאמר] (פרעה) **אַל עֲמוּ הִנֵּה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְעַצִּים מִמֶּנּוּ** הֲבֵה הַזְמִינוּ עִמְכֶם לַכֹּחַ שֶׁנִּתְחַכְמָה לוֹ לַעַם יִשְׂרָאֵל^{צב}, **פֶּן יִרְבֶּה**, ויהיו הרוב במצרים, וזה יהיה לרעתינו, שכן **וְהָיָה כִּי (כאשר) תִּקְרָאנָה מַלְחָמָה עִם אוֹיְבֵנוּ מִבְּחוּץ, אִזִּי וְנוֹסֵף גַּם הוּא מִבְּפָנִים עַל שְׂנְאֵינוּ** שמבחוץ **וְנִלְחַם בָּנוּ, וְעָלָה (ויצא) מִן הָאָרֶץ**, שיעלו מארץ גושן לארץ מצרים להילחם איתם [רמב"ן פירוש ב] **וַי"מ וְעָלָה מִן הָאָרֶץ** שעמ"י יצא ממצרים ויגאל, ורבותינו דרשו (סוטה יא.) **ש"ועלה מן הארץ"** קאי על המצרים, שעם ישראל יגרשו ויאלצו לצאת ולעזוב את הארץ, ועם ישראל ירשוה [סוטה יא.] **ואמר "ועלה"** כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים, וכאלו כתב **"ועלינו מן הארץ"** והם יירשוה [רש"י].

◆ **וְיַעֲנֵנוּ -** מה היה העינוי שעשו לנו? **כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּשְׂמוּ עֲלֵינוּ** על עמ"י^{צג} **שְׂרֵי מִסִּים**, שרים שיגבו מהם מס עבודה, **לְמַעַן עֲנֹתוּ** את ישראל **בַּסְּבֻלָּתָם** במלאכתם של המצרים^{צד}. ומה היה המס שהטיל

ובריטב"א ובאבוד' פירשו: כיון שראו שהיינו פרים ורבים, נתחכמו היאך להרע לנו ולענותינו. **וביאר הריטב"א** שבעל ההגדה מביא ראיה מהפסוק כי בתחלה לא עינו אותם לגמרי, אלא התחילו להרע להם ולהתנפל ולהתגולל עליהם בחכמה, כי בתחלה נכלמים היו לשלוח בהם יד לגמרי, לפי שבאו למצרים בהבטחתם ונתיישבו ביניהם במצותם, וזה נקרא בגידה גדולה. **וכעין זה כתב הרמב"ן** שלא ראה פרעה וחכמי יועציו להכותם בחרב, כי תהיה בגידה גדולה להכות חנם העם אשר באו בארץ במצות המלך הראשון. וגם עם הארץ לא יתנו רשות למלך לעשות חנם כזה, כי עמהם הוא מתייעץ, ואף כי בני ישראל עם רב ועצום ויעשו עמהם מלחמה גדולה. אבל אמר שיעשו דרך חכמה שלא ירגישו ישראל כי באיבה יעשו בהם, ולכך הטיל בהם מס, כי דרך הגרים בארץ להעלות מס למלך כמו שבא בשלמה (מ"א ט כא). ואחרי כן צוה בסתר למילדות להרוג הזכרים על האבנים, ואפילו היולדות עצמן לא ידעו בהם.

ובשבה"ל כתב יש מפרשין "וירעו" נתחכמו היאך להרע לנו. שאמרו שוטה היה עשו שהיה ממתין עד שימות אביו להרוג את יעקב, שבין כך ובין כך הוליד בנים וגידלו, וכן לבן שהלך אחר החלום שנאמר לו **"השמר לך מדבר עם יעקב מטוב ועד רע"**, אבל אנו נתחכם לעקור את כולם כדי שלא ירגישו. ופותרון "וירעו" בחרו הגזירה הרעה שיכלו לבחור להרע לנו.

^{צב} **ואמרו רבותינו** (סוטה יא.) **"להם"** לא נאמר אלא **"ליו"**, שאמרו באו ונחכם למושיען של ישראל [כי ידעו שיש למושיען מדה לדון מדה כנגד מדה, לכן צריכין אנו להתחכם איך נמעט אותם שלא ידין אותנו מושיען מדה כנגד מדה], במה נדונם? נדונם באש, כתיב **"כי הנה ה באש יבוא"**, וכתיב: **כי באש ה נשפט וגו!** בחרב, כתיב: **"ובחרבו את כל בשר!"** אלא בואו ונדונם במים [להשליך כל הילוד היאור], שכבר נשבע הקב"ה שאינו מביא מבול לעולם, שנאמר: **כי מי נח זאת לי וגו, והן אינן יודעין שעל כל העולם כולו אינו מביא, אבל על אומה אחת הוא מביא; אי נמי, הוא אינו מביא, אבל הן באין ונופלין בתוכו, וכן הוא אומר: ומצרים נסים לקראתו. והיינו דא"ר אלעזר, מאי דכתיב: (שמות יח, יא) "כי בדבר אשר זדו עליהם?" בקדירה שבישלו בה נתבשלו, [כמו שתרגם אנקלוס בפיתגמא דחשיבו מצראי למידן ית ישראל ביה דיינינון הם השליכו בניהם ביאור הוא השליכם בים].**

ובמדרש אמרו (ויק"ר פ כ"ז) נתחכם עליהם פרעה יותר ממה שהיו לפנינו, כי כל מי שבא לעשות להם רע בפרהסיא אלהיהם מושיע אותם כמו לבן ועשו, ולא נעשה כעשו שאמר יקרבו ימי אבל אבי ואהרנה את יעקב אחי, ולא היה יודע כי בין כך ובין כך יוליד יעקב בנים, אלא הבה נתחכמה להם מיד לגזור מיתה על הבנים הזכרים דכתיב **"כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו"**.

^{צג} **ודרשו רז"ל** (סוטה יא.) וישמו עליהם לא נאמר אלא וישמו עליו, מלמד שתלו מלבן בצוארו של מלך, שאם היה אחד מישראל שיאמר איסתניס אני, אומרין לו: **כלום איסתניס אתה מפרעה?** שאפילו המלך היה מסייע בדבר, ואח"כ נתנו עליהם עבודה קשה דכתיב **"בפרך"**, כללו של דבר מעט מעט היו מתגברין עליהם, ולפיכך נמשלו למרור שתחילתו רך וסופו קשה. **[רשב"א].**

^{צד} **ופירש בחיזוקני** ש"ענתו" לשון מעוט תשמיש כמו **"אם תענה את בנותי"**, כלומר שיעטו לשמש מטתם בשביל סבלותם, וכל זה לקיים הגזרה "ועבדום וענו אותם". **וביאר הרשב"ץ** שהנוגשים הרודים בהם היו משכימים אותם בעלות השחר שלא יתענגו עם נשותיהם להמעיסם, וזה היה ענין שלומית בת דברי שהנוגש הוציא בעלה והוא נכנס אחריו, והיא חשבה שהוא בעלה ובעל אותה ונתעברה מאותו מקלל שסקלוהו ישראל. **ובשבה"ל כתב יש מפרשין** בסבלות ע"ז שהיו משעבדין אותן לע"ז כמו שנאמר **"ישאורו על כתף יסבלוהו"**.

עלהם: וַיָּבֹן עִם יִשְׂרָאֵל עָרֵי מִסְכְּנוֹת בְּתֵי אוֹצְרוֹת^צ, שֶׁשֶׁם אֲכַסְנוּ אֶת הָאוֹצְרוֹת לְפָרְעָה מֶלֶךְ מִצְרַיִם, [רש"י] והכל כדי לענותם ולמעטם [ריטב"א]. ונקראו מסכנות לפי שמסכנות בעליהן, כי העוסק בבנין בא לידי עניות. ד"א: לפי שהבונים אותם עומדים בסכנה [הדר זקנים]. ומה שמות הערים? אֶת עִיר פְּתָם וְאֶת עִיר רַעַמְסֵס, וכל אותם שנים שהיו ישראל בשעבוד, לא עשו רק אותן שני עירות [הדר זקנים] והכל כדי לענותם ולמעטם [ריטב"א].^צ

♦ **וַיִּתְּנוּ עֲלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה -** המשברת את הגוף [רש"י] **כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּעֲבֹדוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ,** "בפרך" מתרגמינן בקשיו לשון קושי ושבירה, בעבודה קשה המפרכת את הגוף, שהעבידים בחומר ובלבנים כדי שיכחישו גופם ויתמעט לחותם ולא יזרעו זרע ויתמעטו [רשב"ץ, אבן] ^צ.

נעת דורשים את הפסוק השלישי שאומרים מפרשת ביכורים:

וַיִּנְצַעַק אֶל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת קִלְנוֹ וַיֵּרָא אֶת עֲנִינוֹ וְאֶת עֲמָלְנוֹ וְאֶת לַחֲצֵינוּ.

^צ **ואמרו רז"ל** (סוטה יא). **"ויבן ערי מסכנות לפרעה"** רב ושמואל, חד אמר: שמסכנות את בעליהן, וח"א: שמסכנות את בעליהן, דאמר מר: כל העוסק בבנין מתמסכן.

^צ **ואמרו רז"ל** (סוטה יא). **"את פיתום ואת רעמסס"** נחלקו רב ושמואל, חד אמר פיתום שמה, ולמה נקרא שמה רעמסס? שראשון ראשון מתרוסס [שהיו בונים קצת והיה נופל, וכן הלאה]. **וחד אמר רעמסס שמה,** ולמה נקרא שמה פיתום, שראשון ראשון פי תהום בולע [נבלע בארץ]. וזה כדי שלא יהנו המצרים במעשה ידיהם, ונמצא שכל מה שעשו היה לריק. ומבואר לפי דבריהם שהיה רק עיר אחת ורק נחלקו מהו שמה האמיתי ומהו הכינוי שלה.

^צ **י"מ** "בפרך" מלשון פרוכת מחיצה (הפרדה) שהיו מפרשיין אותם מנשותיהם, וכן גבי עבד "לא ירדנו בפרך לעיניך" להפרישו מאשתו ולשון רבותינו הוא לשון קושי כמו שאומרים פריך רב אחאי וכיוצא פירוש הקשה [רשב"ץ].

ורבותינו דרשו מילה ב"פרך" בכמה אופנים:

א. בשעה שאמר פרעה הבה נתחכמה לו וישימו עליו שרי מסים קבץ את כל ישראל ואמר להם בבקשה מכס עשו עמי היום בטובה, והיינו דכתיב "ויעבדו מצרים את בני" בפרך" בפה רך, נטל פרעה סל ומגריפה, מי היה רואה את פרעה נוטל סל ומגריפה ועושה בלבנים ולא היה עושה? מיד הלכו כל ישראל בזריזות ועשו עמו בכל כחן, לפי שהיו בעלי כח וגבורים, כיון שחשך עליהם היום, העמיד עליהם נוגשים ואמר להם חשבו את הלבנים, מיד עמדו ומנו אותם ואמר להם, כזה אתם מעמידים בכל יום, [מ"ר פ' בהעלותך]. הרי דתכלית העבודה בפה רך היתה כדי להעבידם אח"כ בפרך. **ובגמרא אמרו** "בפרך" רבי אליעזר אומר: בפה רך, ור שמואל בר נחמני אמר בפרכה. ונראה דחכמים אלה לא פליגי בעיקר הדבר, שהיו עובדין עבודת פרך, אלא שר אלעזר מפרש באיזה ענין השיג פרעה את חפצו שיעבדו בהכרח בפרכת הגוף, ואמר שהעבידם בפה רך, שהונה אותם, וכוון למישי במדרש. [תורה תמימה].

ב. בפה רך, מלמד שהיה פרעה מפיסס בדברים רכים, בתחלה היה אומר להם בניי עשו מלאכתי ובנו בנין קטן הזה, ואני נותן לכם מתנות רבות, עד שהרגילים למלאכתו ונשתעבדו לו, לבסוף היה משעבדם בפרך, שמשבר עצמותם ומכתתם, ודומה לדבר [ויקרא כה, מו] "לא תרדה בו בפרך" [לקח טוב].

ג. בפה רך, שאמרו להם כנגד כל לבניה ולבניה שיעשה כל אחד ואחד מכם, אנחנו ניתן לכם כנגדן זהובים, והיו ישראל ממהרים ועושים אחד מאה ואחד מאתים, מיד גזרו עליהם שבכל יום ויום יביא כמו אותו תוכן לבנים [מדרש אגדה].

ד. בפה רך מלמד שתלו לפרעה לבנה בצוארו שאם יאמר אדם איסטניס אני, אומרים לו כלום איסטניס אתה יותר מפרעה [סוטה יא].

ה. בפרך היו מחליפין מלאכת אנשים לנשים ומלאכת נשים לאנשים [שם]. **ופרש"י** שזו היא עבודה קשה שלא היו רגילים בהם.

”וּנְצַעַק אֶל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ” -

כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ב, כג): ”וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם, וַיֹּאנְחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבֹדָה וַיִּזְעָקוּ, וַתַּעַל שׁוֹעַתָם אֶל הָאֱלֹהִים מִן הָעֲבֹדָה”.

”וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת קִלְנוֹ” -

כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם ב, כד): ”וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם. וַיִּזְכּוֹר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ אֶת אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב”.

”וַיִּרְא אֶת עֵינֵינוּ” -

זו פְּרִישׁוֹת דֶּרֶךְ אֶרֶץ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם ב, כה): ”וַיִּרְא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע אֱלֹהִים”.

”וְאֵת עַמְלֵנוּ” -

אֱלוֹ הַבְּנִיִּים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם א, כב): ”וַיִּצּוּ פְּרַעֲהַ לְכָל עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל הַבֶּן הַיְלֹוֹד הַיְאָרָה תִּשְׁלִיכֵהוּ וְכָל הַבַּת תִּחִיוּ”.

”וְאֵת לַחֲצֵנוּ” -

זֶה הַדְּחָק, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם ג, ט): ”וְגַם רָאִיתִי אֶת הַלַּחֲץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לַחֲצִים אֹתָם”.

◆ **”וּנְצַעַק אֶל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ” -** לאחר שכשל כוח הסבל, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם יְמֵי הַעֲבֹדָה וְהַעֲבֹדָה הַקָּשָׁה שֶׁהָיוּ יָמֵים רַבִּים מְאֹד, כִּי אֶרֶץ הַגְּלוּת מְאֹד [רמב"ן]^{צ"ח} וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם,

^{צ"ח} וְרַש"י פִּירֵשׁ: ”וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם” שְׁמָאוּ שֶׁהֵרַג מֹשֶׁה אֶת הַמִּצְרַיִם וּבִרַח אֶל מִדְיָן עִבְרוּ שְׁשִׁים שָׁנָה, וְאֵז ”וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם” וְהוֹצֵרְכּוּ יִשְׂרָאֵל לַתְּשׁוּעָה, וְעַתָּה יִכּוֹל מֹשֶׁה לְחַזֹּר לְמִצְרַיִם וּלְגַאֲלָם, שֶׁכָּל זָמַן שֶׁהָיוּ בְּמִצְרַיִם הָיוּ נֹאנְחִים בְּגַלְל הָעֲבֹדָה הַקָּשָׁה. וְכַעֲשֵׂי? פִּירֵשׁ הַרְמְבִּין. וּבִרְטִב"א פִּירֵשׁ בְּשֵׁם הַמַּדְרֵשׁ (שְׁמוּר"ר א, לח) שֶׁהָיוּ יָמֵים מוֹעֵטִים, וְעַל שֵׁם שֶׁהָיוּ שֶׁל צַעַר נִקְרָאוּ רַבִּים, כְּדַכְתִּיב (ויקרא ט"ו) ”וְאִשָּׁה כִּי יִזּוֹב זָבֵב דָּמָה יָמֵים רַבִּים” וְאִינִים אֵלָּא שְׁלֹשָׁה יָמִים.

וְאִיתָא בְּזוּהַר הַקְדוּשׁ (שְׁמוֹת יט.) רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ דְּסַכְנִין אָמַר ”וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם”, סוּף גְלוּתָם הָיָה, שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְשׁוּעָבְדִים בְּכָל עֲבֹדָה, ”בַּיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם” שֶׁהָיוּ יָמֵים רַבִּים לְיִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם, וְכִיּוֹן שֶׁנִּשְׁתַּלֵּם קֶץ גְלוּתָם מֵהַ כְּתִיב: ”וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם”, מ"ט: שֶׁהוֹרֵד שֶׁר מִצְרַיִם מִמַּעַלְתּוֹ וְנִפְל מְגֹאוֹתוֹ, וְכִיּוֹן שֶׁנִּפְל מֶלֶךְ מִצְרַיִם שֶׁהוּא שֶׁר שֶׁלָּחַן זָכַר הַקַּב"ה לְיִשְׂרָאֵל וְשָׁמַע תְּפִלָּתָם. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה בָּא וְרֹאה שֶׁכֵּךְ הוּא שֶׁכָּל זָמַן שֶׁהֵשֵׁר שֶׁלָּחַם נִתְּנָה לוֹ שֶׁרָרָה עַל יִשְׂרָאֵל לֹא נִשְׁמַע צַעֲקָתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, כִּיּוֹן שֶׁנִּפְל הֵשֵׁר שֶׁלָּחַם כְּתִיב ”וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם” וּמִיָּד ”וַיֹּאנְחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבֹדָה וַיִּזְעָקוּ וַתַּעַל שׁוֹעַתָם אֶל הָאֱלֹהִים”, שַׁעַד אוֹתָהּ שַׁעַד לֹא נִעְנָה בְּצַעֲקָתָם.

כי קיוו מתי ימות ויקום במקומו מלך אחר ויבטל הגזרה ויצאו משעבוד צט, כדרך המלכים כשמתים מתירים האסורים וגם משחררים המשועבדים, וכשראו שלא רק שלא נתבטלה הגזרה אלא עוד הכביד עליהם, אז נאנחו הרבה ולא מצאו תקנה אלא להתפלל אל אלהי אבותיהם להושיעם [רשב"ץ] וזהו שאומר: **וַיֵּאָנְחוּ** מעומק הלב **בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן מַחֲמַת הָעֲבוּדָה** הקשה שהעבדות המצרים, **וַיִּזְעַקוּ** בקול רם אל ה' **וַתַּעַל שְׁוַעְתְּם** [צעקתם] **אֶל הָאֱלֹהִים** להושיעם מן צער הָעֲבוּדָה הקשה שהעבדות בה ק.

♦ **וַיִּשְׁמַע ה' אֶת קִלְנֹו - כְּמָה שֶׁנֶּאמַר: וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם**, צעקתם וגניחתם, ואע"פ שבזכות עצמם לא היו ראויים להגאל, מ"מ זכר להם ברית אבות [ריטב"א, או"ח] קא שנאמר: **וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ** אשר כרת אֶת (=עם) **אֲבֹרָהֶם** שנאמר (בראשית טו, יח) "ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר", ושכרת אֶת (=עם) **יִצְחָק** שנאמר (שם יז, כא) "ואת בריתי אקים את יצחק", וְאֵת הַבְּרִית שִׁכַּרְתָּ עִם יַעֲקֹב, שנאמר (ד"ה א טו, יז) "ויעמידה ליעקב לחוק לישראל ברית עולם", שנשבע לשלשתם לתת להם את ארץ כנען, ועתה נתקרב הזמן של ארבע מאות שנה שאמר לאברהם [רשב"ם].

♦ **וַיִּרְא אֶת עַנְיָנו -** מהו ענינו? **זו פְּרִישׁוֹת** ומניעת **דְּרֹךְ אֲרָץ**, שהפרישום מנשותיהם שלא יפרו קב, **כְּמָה שֶׁנֶּאמַר: בַּפְּסוֹק הַמֵּתָאֵר** את סבל עמ"י במצרים, **וַיִּרְא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּדַּע אֱלֹהִים, וַיִּרְא** אלו דברים שבסתר שאין יודעו אלא הקב"ה והיינו תשמיש קג, וזהו שאמר "וידע אלקים" שאין אחרים

צט **וַרְשִׁי פִּירֵשׁ ע"פ הַמְדַרֵּשׁ** (שמו"ר) שלא מת ממש [שא"כ מדוע נאנחו], אלא שנצטרע והמצורע חשוב כמת, וכדי להתרפות מצרעתו היה שוחט הילדים לרחוץ בדמם, וזהו שנאמר ויזעקו, עד שנתרפא מצרעתו ושוב לא היה שוחט בהם.

וְרִזְל דְּרוֹשׁ שהיו מעבידין אותם עבודה זרה, **וּפְרִישׁוֹת** שהמלך הראשון לא היה מעבידן כל כך ע"ז מפני חיבתו של יוסף, אבל זה המלך חידש עליהם גזירות והכריחם לעבוד עבודה זרה [ריטב"א].

ק **וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ** (ירושלמי תענית א, א) מתוך חמשה דברים נגאלו ישראל ממצרים, מתוך הקץ שנאמר ויהי בימים הרבים ההם, מתוך צרה דכתיב ויזעקו, מתוך צוהה דכתיב וישמע אלהים את נאקתם, מתוך זכות אבות דכתיב ויזכור אלהים את בריתו, מתוך תשובה דכתיב וירא אלהים וידע אלהים.

קא ואמר "וישמע ה'", אע"פ שכבר אמר "ותעל שועתם אל האלהים", כדי להודיע שלא נענו רק בזכות האבות [או"ח]. וזהו שנאמר בדם פסח (שמות י"ב) "והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות", משקוף זה אברהם, ושתי המזוזות אלו יצחק ויעקב [ריטב"א].

וּבְרַשְׁבִּי' כָּתַב שהטעם שלא היו הם ראויים להיגאל לולא זכות האבות כמו שפירש יחזקאל ואמר כ, ז ט) "ואומר אליהם איש (את) שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו אני ה' אלהיכם, וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי, איש את שקוצי עיניהם לא השליכו, ואת גלולי מצרים לא עזבו, ואומר לשפוד חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים ואעש למען שמי בלתי החל לעיני הגוים אשר המה בתוכם אשר נודעתי אליהם לעיניהם להוציאם מארץ מצרים". וזהו שנאמר ויזכור אלהים.

קב **וַיִּדְרֹךְ אֲרָץ** הוא כינוי למצות עונה [תשמיש], כמו שנאמר (בראשית יט, לא) "ואיש אין בארץ לבא עלינו כדרך כל הארץ". ונקרא ענינו מלשון עינו, לפי שהמניעה מתשמיש הוא ענוי גדול לאיש ולאשה, וכמו שדרשו (יומא כז) "אם תענה את בנותי", שפירושו למנוע מהם תשמיש המטה, ולכן נקראת "עונה" שמענה אותה כשנמנע ממנה. [רשב"ץ].

קג **וַיִּכְתַּב הַרִּיטְב"א** שמרוב העינוי לא היו יורים זרעם כחץ. **וַי"מ** שבני"י עצמם היו פורשים מנשותיהן כיון שגזרו "אם בן הוא והמיתן אותו" פרשו מנשותיהן, אמרו מה לנו נוליד לבטלה. [או"ח, שבה"ל, ראב"ן]. **וַי"מ** שהפרישום מנשותיהם שלא לשמש עמהן, שהיו אומרים להם אם תלכו ללון בבתיכם לא תקומו מהר ולא תוכלו לתת סכום הלבנים, וכו' [כמובא במדרש לקמן]. [או"ח, ראב"ן].

אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (שמות רבה פא) שבתחלה גזר וצויה לנוגשים שיהיו דוחקים בהם כדי שיהיו עושים את הסכום שלהם, ולא היו ישינים בבתיהם, שהיו אומרים להם אם תלכו ללון בבתיכם לא תקומו מהר, ולא תוכלו לתת סכום הלבנים, והיו מלינין אותם בשדות כדי למעטן מפריה ורביה, שמתוך שאינם ישינים בבתיהם אינם מולידים. אולם היו נשותיהם מביאין להם מזון ושוכבות עמהם בין שפתיים, תחת התפוח והיו מתעברות מהם, ובהגיע עת לדתנה היו הולכות לשדה ויולדות שם, והקב"ה

יודעים בו אלא הקב"ה [ריטב"א, רשב"ץ] וי"מ מלשון "יודע אדם את חוה אשתו", וכן "יודע אלקנה את חנה אשתו" [ריטב"א, א"ה]. וי"מ וירא הם הצרות שהיו עושים להם בגלוי, יודע אלו דברים שבסתר שאין יודעו אלא הקב"ה וזהו עינוי התשמיש [אבן עזרא, רמב"ן] קד.

♦ **וְאֵת עֲמֻלָּנוּ - מי הם עמלנו? אלו הבנים** שגזרו להשליכם ליאור, ו הבנים נקראים עמל האדם לפי שבאים מכוחו ואונו כמו שנאמר "כוחי וראשית אוני" [ראב"ן] קה, **כְּמָה שְׁנֵאמַר:** שציוה פרעה הרשע לאבדם, ואמר **כָּל הַבֶּן הַיְלֹוּד לַיהוּדִים** [תרגום יהונתן] קר **הַיְאֵרָה תִּשְׁלַיְכֵהוּ ק"ז, וְכָל הַבֵּת תִּחְיִין,** שיהיו להם לנשים לפי שהיו המצרים שטופים בזימה [שמו"ר, ריטב"א].

♦ **וְאֵת לְחַצְנֵי - מהו לחצנו? זו הַדְחַק** שהיו הנוגשים לוחצים אותם להשלים את תוכן הלבנים כדי להכחיש כוחם ק"ח [או"ה, שבה"ל, רשב"ץ]. **כְּמָה שְׁנֵאמַר:** "וְגַם רְאִיתִי אֶת הַלְחָץ אֲשֶׁר מְצָרִים לְחָצִים אֹתָם". וטעם אמרו "וגם ראיתי את הלחץ", לאמר שיקח נקמה מפרעה ומעמו מפני שעשו עמם יותר מן הנגזר להם בלחץ גדול שלוחצים אותם [רמב"ן].

ולסיום דורשים את הפסוק הרביעי מפרשת ביכורים:

זמזין להם מאכלים, ורוחצים הולדות וסכין אותם ונותנין ביד כל אחד שתי חתיכות של שומן, וכשמרגישין בהן המצרים באים עליהן והארץ בולעת אותם, והם מביאין שוורים וחורשים עליהם שנאמר "על גבי חרשו חורשים", ולאחר זמן הם צצים כעשב הארץ באים לבתיהם עדרים עדרים, וזהו שנאמר (יחזקאל טז, ז) "ררבה כצמח השדה נתתיך" [או"ח].

עוד אמרו (פיא) ששמו את ישראל רועי בקר וצאן בהרים ובמדברות, כדי שלא יפרו ולא ירבו, והיו ישנים על הארץ [שימאסו בעיני נשותיהם, ועוד שש"י הצנה יחלש חכם המתעורר לתאוה "יפה תאר] אמר להם הקב"ה אני אמרתי לאברהם אביהם שאני מרבה את בניו ככוכבים דכתיב (בראשית כב יז) כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים, ואתם מתחכמים להם שלא ירבו, נראה איזה דבר עומד, שלי או שלכם, מי וכאשר יענו אתו כן ירבה וכן יפרץ.

ק"ד **כתב הריטב"א:** וכבר אמרנו כי התורה שהיא לשון הקדש מכנה לתשמיש בלשון "דעת", לעורר לאדם שלא יעשה מעשה ההוא לתאוה והנאה טבעית בלבד כבהמות שאין להם דעת, אלא שיעשה בחכמה ובדעת להשלים מצות פריה ורביה ולקיום הגוף, וגם כי השכבת זרע תחילת יצירתה מן המוח שהוא מקום הדעת, ועשה כן הבורא יתברך כדי שיעיין האדם בזה ויעשה הדבר בשכל ובצנעה, וזהו שאמרו חייב אדם לקדש את עצמו בשעת תשמיש שנאמר (הושע יא) "בקרבך קדושי".

ק"ה וי"מ שנקראים הבנים "עמל" לפי שהם עיקר עמלו של האדם, כי כמה האדם יגע לגדלם וללמדם תורה ודרך ארץ, וכן יגע כדי שיוכל להניח להם ממון אחר מותו. וכבר אמרו (שבת לב:) בעון נדרים בניס מתים שנאמר אל תתן את פיך לחטיא את בשרך [ריטב"א, שבה"ל]. **וכע"ז באבדורה** שנקראים עמל לפי שהם גדלים מעמל האדם ויגיעת ידיו. וי"מ שנקראים עמל כיון שציוה להשליכם ליאור, וכל דבר שהאדם יגע בו לריק נקרא עמל וא"כ אף הם יגעו לריק [או"ח, רי"ד].

ק"ו **ורש"י פירש** שציווה להשליך גם את המצרים ליאור, שבאותו היום שנוולד משה אמרו לו אצטגנינו היום נולד מושיען, ואין אנו יודעים אם ממצרים אם מישראל, ורואין אנו שסופו ללקות במים, לפיכך גזר אותו היום אף על המצרים, שנאמר כל הבן הילוד, ולא נאמר הילוד לעברים, והם לא היו יודעים שסופו ללקות על מי מריבה [שמו"ר, א, יח].

ק"ז **ואמרו בפרקי ר' אליעזר** (פרק מ"ב) שלא היה היאור בולעם אלא פולטם למדבר, והקב"ה זן אותם שם ומביא סלע בפי כל אחד ואחד שהיה מניקו דבש וחלב שנאמר (דברים ל"ב) ויניקוהו דבש מסלע וכו', וכל זה נקל הוא נגד הבורא יתברך, וכשבאו ישראל לים ראוהו והכירוהו, וזהו שנאמר (שמות ט"ו) זה אלי ואנוהו, כלומר הכירו כי הוא שעשה להם את הנס הראשון. [רשב"א].

ק"ח וכן תרגום הפסוק (שמות יג) "והנוגשים אצים לאמר כלו מעשיכם" ושלטונייא דוחקין למימר. **והריטב"א פירש** שדחק זה שמד רוחני, כי כשראו המצריים שלא היו יכולין לכלותם התחילו לדחוק אותם שיחזירו לאמונתם ויתערבו בהם, וזהו שנאמר "וגם ראיתי את הלחץ", כי זה הוסיף לגאול אותם מהרה, כי ירא אנכי שמא לא יוכלו לעמוד בנסיון, כי כבר התחילו להתערב בהם קצת, ולבטל ברית מילה, וללכת אחרי הכוחות העליונים והכשפים.

"ויוציאנו יהוה ממצרים, ביד חזקה ובזרע נטויה, ובמרא גדל, ובאתות ובמפתים".

ביאור הפסוק:

"ויוציאנו יהוה ממצרים" -

לא על ידי מלאך,

ולא על ידי שרף,

ולא על ידי שליח,

אלא הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו,

שנאמר:

"ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה, והפיתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה, ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים, אני יהוה".

♦ **ויוציאנו ה'** בכבודו ובעצמו **ממצרים**, ומילת ה מיותרת, שהרי כבר נאמר "וישמע ה את קולנו", ולמה חזר ואמר "ויוציאנו ה" אלא בא להודיע שהוא בעצמו ובכבודו הוציאנו ממצרים [או"ח]. ואיך הוציאנו? **לא על ידי מלאך** זהו מיכאל, **ולא על ידי שרף** זהו גבריאל שר של אש, **ולא על ידי שליח** זהו מטטרו"ן שר הפנים והוא שר של ישראל השומר אותם [ריטב"א]^{קט} **אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו** שרק הוא יודע להבחין מיהו בכור, **שנאמר**: במכת בכורות **"ועברתי** אני בעצמי בהעברה אחת וברגע אחד **בארץ מצרים בלילה הזה, והפיתי** אני בעצמי **כל בכור הנמצא בארץ מצרים מאדם ועד בהמה** מבכור אדם עד בכור בהמה, והקדים בכור אדם כי מי שהתחיל בעבירה ממנו מתחילה הפורענות [רש"י] **ובכל אלהי עבודה זרה של מצרים אעשה שפטים** מכות שונות זה מזה, **אני ה'** אני בעצמי עשיתי המכה ולא על ידי שליח^ק. וכעת מבאר בעל ההגדה את פסוק זה.

^{קט} מכאן ראינו כי מלאך ושרף שני דברים הם, השרפים הם מלאכי אש העומדים תחת הכסא וטובלין בכל יום בנהר של אש ההולך לפני הכסא, וכן הוא אומר (ישעיה ו) שרפים עומדים ממעל לו, והמלאכים הם למטה מהם המתחלפים בכל יום ומתלבשים גופות, והם שנבראו ביום החמישי [ריטב"א].

^ק **יהי הקשו המפרשים** הרי כתוב (במדבר כ, טז) "וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים", משמע שלח מלאך להוציאם ולא הקב"ה בעצמו? **ותרצו הראשונים** שמה שנאמר "ויוציאנו" זה קאי על הבורא יתברך, כדכתיב (דברים ד) "ויוציאך בפניו בכוחו הגדול ממצרים", ומה שנאמר "וישלח מלאך", זה קאי על משה רבינו שהיה שליח להתרות בפרעה שיוציאנו, וכמו שכתוב (שמות ג, ג) "ואשלחך אל פרעה והוצא את בניי ממצרים", אבל לא היה בידו כח להוציאם ללא הקב"ה [שבה"ל, הרי"ד, אבו]. . ומצינו שהנביאים נקראים מלאך, כמו שכתוב (חגי א, ג) "ויבא חגי מלאך ה'", וכן "ויעל מלאך ה מן הגלגל אל הבוכים" זה פנחס [שבה"ל]. **ומה** שאמר "ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף", משמע לכאורה שהיה משחית, (שמות יב, כג) משחית על שם משקל משבית מרבית, ופירושו לא יתן ההשחיתה לבא אל בתיכם לנגוף, שהמכה עצמה קרויה משחית, כמו שנאמר "ולא יהיה בכם נגף למשחית" [אבוד', שבה"ל]. **וי"מ** "ולא יתן המשחית", כלומר אפי אלו מבניי

ומבארים כעת את מילות הפסוק "ועברתי בארץ" שהוזכר כעת וכו' קיא:

פסוק זה הוא מדברי משה רבינו לעם ישראל, והיה לו לומר בלשון עבר "ועבר ה בארץ מצרים, והכה כל בכור", מהו "ועברתי" והכיתי" אלא בא ללמדנו שהקב"ה לבדו הוציאנו ממצרים ולא ע"י שליח [רמב"ן].

"ועברתי בארץ מצרים" -

אני ולא מלאך.

"והפיתי כל בכור" -

אני ולא שרף.

"ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים" -

אני ולא שליח.

"אני יהוה" -

אני הוא ולא אחר.

◆ **ועברתי בארץ מצרים** - ועברתי כמלך העובר ממקום למקום, ובהעברה אחת וברגע אחד כולם לוקים, **אני** עברתי בעצמי **ולא מלאך**, שלא אשלח שליח לעשות המכה, לפי שמצינו בספר יהושע שבכניסתם לארץ נאמר "הנה אנכי שולח מלאך לפניך", יכול אף יציאתן ממצרים ע"י מלאך, לכך נאמר "ויציאונו ה ממצרים" הוא בכבודו נגלה עליהם וגאלם [שבה"ל].

◆ **והפיתי כל בכור** - בארץ מצרים אף שאינם ממצרים, ואף בכורי מצרים שבארצות אחרות לקו שנאמר (תהילים קלו, י) "למכה מצרים בבכוריהם", **אני** בעצמי הכיתי **ולא שרף**, ממלאך של אש.

◆ **ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים** - מכות משוננות זה מזה, אם הע"ז הייתה עשויה מאבן נמסת, מעץ נרקבת, ממתכת נמסת ונתכת לארץ, כי סר צילם העליון מעליהם שהיה מעמידן ומיד ניתך נרקב, ובוה נודע כי מכת אלהים היא, כי אין כח מושל על כח אחר לבטלו אלא הקב"ה לבדו [מכילתא, ריטב"א] **אני** בעצמי אעשה בהם שפטים **ולא השליח**, ע"י מלחמת בשר ודם [ראב"ן].

שהגיע זמנם למות את מיתתם הטבעית, וכבר היה רשות להמשחית, לא נתן השי"ת רשות להמשחית לבוא אל בתיהם לנגוף, והיה נס מהשי"ת שבאותו לילה לא מת ולא חלה שום אדם מישראל, למען לא יהיה צווחה בשום בית ישראל. [נחלת יעקב]. **וא"ת** א"כ מה צורך ליתן דמים על המשקוף והמזוזות, הרי אין ה צריך אותם להבחנה: וי"ל כי היו לצורך זכות כדי שיהיו ראויים ליגאל על דרך דרש "ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמך" [אבו"ר]. **והרב בנימין תירץ** שהפסוק "וישלח מלאך" מיירי רק במכת בכורות שהיא מכה אחרונה שהביא הקב"ה על המצרים במצרים שעל ידה יצאו לחירות, לא הביא אותה ע"י מלאך או שליח אלא הוא בעצמו הכה אותם כדכתיב "וה הכה כל בכור בארץ מצרים", ושאר כל המכות רובם נעשו ע"י משה ואהרן, וזהו שמפרש והולך ועברתי והכיתי כולן מייעוטיין ניהו [שבה"ל].

ובחזקוני ובדעת זקנים כתבו (שמות יב, כג) שמה שאמר אני ולא מלאך היינו שלא ישלח מלאך במקומו אלא הוא בעצמו בכבודו ירד למצרים ועמו מלאכי משחית להשחיתם.

קיא ויש מפרשים שקטע זה אינם מסדר ההגדה ואינם כתובים במכילתא עם כל שאר ההגדה לפי אינם עיקר ואין רבי נוהג לאומרם [שבה"ל].

יש מוסיפים קטע זה

אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרָנוּם לְבִרְכָה:

כְּשִׁירָד הַקִּב"ה עַל הַמִּצְרִיִּים בְּמִצְרַיִם, יָרְדוּ עִמּוֹ תְּשַׁעַת אֲלָפִים רַבּוֹת,

מִהֶם מִלְאָכֵי אֵשׁ, וּמִהֶם מִלְאָכֵי בָרָד, וּמִהֶם מִלְאָכֵי זֵיעַ, וּמִהֶם מִלְאָכֵי רֵתֶת, וּמִהֶם מִלְאָכֵי חִלְחָלָה, וְרֵתֶת וְחִלְחָלָה אוֹחֲזֶת לְמִי שֶׁהוּא רוֹאֶה אוֹתָם.

אָמְרוּ לִפְנֵינוּ: רַבּוֹנוּ שֶׁל עוֹלָם, וְהֵלֵא מִלֶּךְ בֶּשֶׁר וְדָם, כִּשְׁהוּא יוֹרֵד לְמַלְחָמָה שָׂרִיו וְעַבְדָּיו מְקִיפִין בְּכַבּוּדוֹ, וְאַתָּה מִלֶּךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא דִּין עֲלֵינוּ, שֶׁאֲנַחְנוּ עַבְדֶּיךָ, וְהֵם בְּנֵי בְרִיתֶךָ, נֵרַד וְנַעֲשֶׂה עִמָּהֶם מַלְחָמָה.

אָמַר לָהֶם: אֵין דַּעְתִּי מִתְקַרְרֶת עַד שֶׁאֲרֹד אֲנִי בְּעַצְמִי, אֲנִי בְּכַבּוּדִי, אֲנִי בְּגְדִלְתִּי, אֲנִי בְּקַדְשִׁתִּי, אֲנִי יֵי אֲנִי הוּא וְלֹא אַחֵר.

וכעת בעל ההגדה שב לבאר את המשך הפסוק הרביעי המובא במקרא הביכורים: "בְּיַד חֲזָקָה, וּבְיָד נְטוּיָה, וּבְמִרְא גְדֹל, וּבְאֲתוֹת וּבְמִפְתִּיִם", והם העונשים שקבלו המצריים על הרעה שעשו לנו.

בְּיַד חֲזָקָה -

זו הַדָּבָר.

כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ט, ג):

"הִנֵּה יָד יְהוָה הַיּוֹזֶה בְּמִקְנֶךָ אֶשֶׁר בְּשַׂדֶּה, בְּסוּסִים, בְּחֲמֹרִים, בְּגַמְלִים, בְּבָקָר וּבַצֹּאן, דָּבַר כְּבִד מְאֹד".

◆ **'בְּיַד חֲזָקָה' -** האמור בפסוק מהו? זו מכת הַדָּבָר [דָּבָר = לשון מוות] שהייתה בבהמות בארץ מצרים [רשב"ץ] ש נעשית ביד חזקה שהיא יד ה [ר"טב"א] ק"ג. ומנין ש יד זה מכת הדבר? **כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר:** אצל מכת

ק"ב והרשב"ץ פירש לפי ש הפרשה כולה מספרה משה, היה ראוי שיאמר בלשון נסתר "ועבר ה בארץ מצרים" "והכה כל בכורי", על כן דרשו כי "ועברתי" אני בעצמי, לא ע"י מלאך שלוח מאתי במגפות כענין שנאמר בדוד (ש"ב כד, טז) ובסנחריב (מ"ב, יט, לה) "והכתי כל בכורי" אני ולא שרף כלומר כי גם המכה תהיה ע"י הקב"ה לא כמלך שעושה נקמה באויביו על ידי ספקלטון שלו שהם השרפים שמהם תצא אש שורפת באויביו, כענין שנאמר באלהיו תצא אש מן השמים ותאכל אותו ואת חמישיו (מ"ב, א, יב) "ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים" לא ע"י שליח השלוח מאתו יתברך לכל המעשים הנעשים בארץ והוא המלאך הגדול שנקרא מטטרו"ן כי שליח בלשון יון מטטרון. אני ה אני הוא ולא אחר רש"י (שמות יב, יב) פירש שהוא בעצמו עשה המכה, והרמב"ן (שם) פירש שהוא אחד ואין אלוה עמו למחות על ידו.

ק"ג ובפרי צדיק כתב (ויקרא שבת הגדול) שבדאי אין הכוונה על מכת דבר שהיה בבהמות, שבמכה זו לא יצאו עוד ממצרים ובקרא כתיב (דברים ו, כא) "ויוציאנו ה ממצרים ביד חזקה", ועל כרחך הכוונה על מכת בכורות שעל ידה יצאו ממצרים.

המוות בבהמות הנה יד? הנה הויה מצויה עתה להמית (הוה בלשון נקבה) במקנז אָשָׁר דרכם להיות בְּשָׂדֶה, ומקנז היינו: בְּסוֹסִים, בְּחֻמְרִים, בְּגַמְלִים, בְּבָקָר, וּבְצֹאֵן, בכולם היה מכת דָּבָר [מוות] כְּבֵד מָאֵד, שכולם ימותו [מדרש בורה], ומכל מקום לא נעשת בכל החוזק ממש, כי לא הראה הקב"ה החוזק רק בדבר השלם הוא מכת בכורות, וכדאמר בספרי "ולכל היד החזקה" (דברים ל"ד) זו מכת בכורות שנאמר (שמות ו) "וביד חזקה יגרשם מארצו", ולפיכך לא נאמר בדבר הזה אלא "הנה יד ה הויה" ולא אמר יד חזקה.

וּבְזָרַע נְטוּיָה -

זו החרב

כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דה"י א כא, טז):

"וְחָרְבוּ שְׁלוֹפָה בְּיָדוֹ, נְטוּיָה עַל יְרוּשָׁלַיִם."

◆ 'וּבְזָרַע נְטוּיָה' (=מורמת) מהו נטויה? זו מכת הַחֲרָב, שהרגו הבכורים את הוריהם ק"י, ומנין שזרוע נטויה היא החרב? [אבוד] כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: אצל דוד המלך לאחר שחטא בספירת בניי "וַיִּשָׂא דָוִד אֶת עֵינָיו, וַיֵּרָא אֶת מַלְאָךְ ה' עֹמֵד בֵּין הָאָרֶץ וּבֵין הַשָּׁמַיִם] וְחָרְבוּ שְׁלוֹפָה מוצאת מתערה ואחווה בְּיָדוֹ, והיא נְטוּיָה מונפת למעלה על בני העיר יְרוּשָׁלַיִם כמי שבאה להכותם.

וּבְמִרְא גָדַל -

זֶה גְלוֹי שְׂכִינָה.

כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ד, לד):

יֵשׁ שְׂכֵנֹו שְׂמִדוּבָר בּוֹ עַל מַכַּת דָּבָר שֶׁהִיָּתָה עִם עַל מַכַּה וּמַכָּה, כְּמוֹ שֶׁמְפֹרָשׁ בְּאֵגְדַת תְּהִלִּים שְׁכַל מַכָּה שֶׁהִבִּיא הַקָּב"ה עַל הַמְצָרִים בְּמִצְרַיִם, הִבִּיא מַכַּת דָּבָר עִם כָּל אַחַת וְאַחַת, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים עח, מח) "וַיִּסְגָּר לְבָרְדָּ בְּעֵינֶיךָ וַיִּמְקְנֶיהֶם לְרַשְׁפִּים", פִּירוּשׁ מְכִיּוֹן שֶׁהִסְגִּיר מְקַנְיָהֶם לְרַשְׁפִּים בְּמַכַּת בְּרַד שֶׁזֶהוּ דָּבָר, מִמֶּנּוּ אָנוּ לְמִידִין לְשֶׁאֵר מַכּוֹת שֶׁהִיא דָּבָר עִמָּהוּ [שְׁבַה"ל, או"ח]. וּבְאו"ח כְּתֹב שֶׁדָּבָר זֶה הִיָּה גַם לְאָדָם וְלֹא רַק לְבַהֲמָה.

ק"י כְּמוֹ שֶׁמְצִינֵנוּ בְּמִדְרַשׁ "וַיְהִי בְּחֻצֵי הַלֵּילָה" בְּשַׁעַת שֶׁשָׁלַח הַקָּב"ה מַכַּת בְּכוֹרוֹת, וְאָמַר מֹשֶׁה לְפָרְעֵה "כַּחצוֹת הַלֵּילָה וּמַת כָּל בְּכוֹרֵי", נִכְנְסוּ כָּל הַבְּכוֹרוֹת אֲצֵל אֲבוֹתֵיהֶם וְאָמְרוּ לָהֶם כָּל מֶה שֶׁאָמַר מֹשֶׁה הִבִּיא עֲלֵינוּ, אֵינְךָ מִבְּקָשִׁים שֶׁנִּחִיָּה? בּוֹאוּ וְהוֹצִיאוּ אֶת הָעֵבְרִים הָאֵלּוּ מִבְּנֵינֵנוּ, וְאִם לֹא אָנוּ מֵתִים, הִשִּׁיבּוּ לָהֶם וְאָמְרוּ אֵפִילוּ כָּל הַמְצָרִים מֵתִים אֵינֶם יוֹצֵאִים מִכָּאן, מֶה עָשׂוּ? נִכְנְסוּ כָּל הַבְּכוֹרוֹת אֲצֵל פָּרְעֵה, וְהָיוּ מְצוּוּחִין לְפָרְעֵה, וְאָמְרִים בְּבִקְשָׁה מִמֶּךָ הוֹצֵא אֶת הָעַם זֶה שֶׁבִשְׁבִּילֶם רָעָה תִּבָּא עֲלֵינוּ וְעֲלֵיךְ, אָמַר פָּרְעֵה לְעַבְדֵּי צָאוּ וְקַפְחוּ שׁוֹקֵיהֶם שֶׁל אֵלּוּ, מֶה עָשׂוּ הַבְּכוֹרוֹת? מִיָּד יֵצְאוּ וְנִטְלוּ כָּל אֶחָד חָרְבוּ וְהָרַג אֶת אָבִיו, שֶׁנֶּאֱמַר "לִמְכָה מְצָרִים בְּבִכּוֹרֵיהֶם", לִמְכָה בְּכוֹרֵי מְצָרִים אֵינְךָ כָּתִיב כָּאן, אֲלֵא לִמְכָה מְצָרִים בְּבִכּוֹרֵיהֶם, שֵׁשִׁים רְבוּא הָרַגוּ הַבְּכוֹרוֹת בְּאֲבוֹתֵיהֶם. וְזוֹ הַמַּכָּה הִיָּתָה בְּחָרְב, וּבְמִקּוֹם אַחֵר לֹא מְצִינֵנוּ מַכַּת חָרָב [או"ח, אבו", שְׁבַה"ל בְּשֵׁם אַחִיו ר"מ].

וּבְרַשְׁב"ץ פִּירַשׁ: שֶׁלֹּא מְצִינֵנוּ בְּמַכּוֹת מְצָרִים שֶׁנִּזְכָּר בָּהֶם חָרָב, וְנִרְאָה שֶׁהוּא נִזְכָּר בְּמֶה שֶׁאָמְרוּ לְפָרְעֵה "פֶּן יִפְגַּעֲנוּ בְּדָבָר אוֹ בְּחָרָב" (שְׁמוֹת ה, ג) וְהָיוּ רוֹצִים לומר פֶּן יִפְגַּעְךְ, אֲלֵא מִפְּנֵי כְבוֹד הַמַּלְכוּת אָמְרוּ יִפְגַּעֲנוּ, אִם כֵּן מְצִינֵנוּ בְּמַכּוֹת מְצָרִים שֶׁהַפְחִידִם לְהִבִּיא עֲלֵיהֶם חָרָב. וּבְרִיטְב"א פִּירַשׁ: שֶׁחָרָב זֶהוּ אֵינָה חָרָב מִמֶּשׁ, כְּמוֹ שֶׁחָרָב הַמַּלְאָךְ הַמוֹטָה עַל יְרוּשָׁלַיִם אֵינָה חָרָב מִמֶּשׁ, אֲלֵא חָרָב הוּא כִּינּוֹי לְנִקְמָה שֶׁעָשָׂה הַ מְצָרִים, שֶׁהִיָּתָה חָרָב נֹקְמַת נִקְם בְּרִית, דְּהֵינּוּ הַבְּרִית שֶׁכָּרַת הַקָּב"ה עִם אֲבֵרָהֶם אֲבִינוּ בְּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים, לְהַנְקֵם מִהַפּוֹשְׁעִים וְהַמּוֹרְדִים. וְהָרַב בְּנִימִין פִּירַשׁ זֶהוּ שֵׁם הַמְּפֹרָשׁ שֶׁנֶּקְרָא חָרְבוּ שֶׁל מֹשֶׁה, וְהוּא כְּתוּב בְּסֵד הַרְזִים וְבוֹ הִיָּה עוֹשֶׂה מֹשֶׁה רְבִינוּ כָּל הָאוֹתוֹת שֶׁעָשָׂה בְּמִצְרַיִם. [שְׁבַה"ל].

או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי, במסת באתת ובמופתים
ובמלחמה, וביד חזקה ובזרוע נטויה, ובמוראים גדלים, ככל אשר עשה לכם
יהוה אלהיכם במצרים לעיניך.

◆ **'ובמרא גדל'** במראה ובחזיון קטו, ומה המראה הגדול? זו גלוי שכינה, שנגלה להם הקב"ה בכבודו
ובעצמו במכת בכורות [או"ה, שבה"ל] והרג בכורי מצרים והוציא ישראל מתוכם [שבה"ל, ראב"ן] קטז, אע"פ
שהיתה מצרים מלאה גלולים וארץ שמאה, לקיים מה שהבטיח ליעקב אבינו "ואנכי אעלך גם עלה" [ריטב"א]
כמה שנאמר: כשמשה הוכיח את בניי, או הנסה אלהים האם יש אלוה שעשה נסים למאמיניו כמו שעשה
לנו **לבא לקחת לו גוי** [עם] את עממי **מקרב גוי** ממצרים, ועשה כן **במסת** על ידי ניסים [ת"י] **ק"י באתת,**
בסימנים שנתן להם משה להאמין כי הוא שלוחו של מקום, כגון הפיכת המטה לנחש [רש"י] **ובמופתים,**
שהביא עליהם מכות מופלאות, **ובמלחמה,** בקריעת ים סוף, שנאמר "כי ה נלחם להם במצרים" [רש"י].
וביד חזקה ובזרוע נטויה, ובמוראים גדלים, ככל אשר עשה לכם ה' אלהיכם במצרים לעיניך, מדכתיב
לעינד, לימד שמוראים גדולים הם מראה וגלוי כבודו, שראו בניי גילוי שכינה [או"ה, רוקח, ריטב"א].

ובאתות -

זה המטה,

כמו שנאמר (שמות ד, יז):

"ואת המטה הזה תקח בידך, אשר תעשה בו את האתות."

◆ **'ובאתות'** מהם האותות? זה המטה המקל של משה, ונקרא כך על שם שעשה בו משה את האותות
[ריטב"א, שבה"ל], **כמה שנאמר**: **"ואת המטה הזה תקח בידך, אשר תעשה בו את האתות"**, שנהפך המטה
לנחש לפני ישראל, וחזר ונעשה מטה ובלע מסות החרטומים, ונעשו בו כמה מכות. ומצינו באגדה [ירושלמי]

קטו **'ומורא'** היינו לשון ראייה, וכן תרגם אנקלוס ובחזונוא רבא [או"ה, רשב"ץ]. **וי"מ** מורא פחד, ונקרא מורא גדול כי
הרואה פני שכינה ירא מאד ונרתע ונבהל ונופל על פניו [ריטב"א, אבוד].

ודרשו בספרי (סוף דברים) "ולכל המורא הגדול" זו קריעת ים סוף, ושם ראו פני שכינה ואמרו זה אלי ואנוהו, מלמד
שהראוהו באצבע. **ואמרו רז"ל** (מכילתא בשלח) ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי. [אבודרהם].

קטז **ובריטב"א ובאבודרהם הוסיפו**: שנגלה עליהם פעמים, אחת ביום ר"ח ניסן שנאמר (שמות יב, א) "ויאמר ה אל משה
ואל אהרן בארץ מצרים החדש הזה לכם", ואמרו רז"ל שהקול נשמע בכל ארץ מצרים. וכן נגלה בליל פסח בשעת הגאולה
שיצאו ממצרים וכמו כן ראוהו על הים, ואמרו בספרי "ולכל המורא הגדול" (דברים ל"ד) זו קריעת ים סוף, כי שם ראו פני
השכינה "ואמרו זה אלי ואנוהו" מלמד שהראוהו באצבע. וכמו כן ראוהו על הים ויראו מאד כמו שנאמר (שמות יד) ויראו
העם את ה.

ק"י ומסות הוא לשון ניסים. **ורש"י פירש** מסות נסיונות, שע"י נסיונות שניסו את הקב"ה לראות אם הוא יכול להפסיק
את המכה בכל זמן, הודיעם גבורותיו, כגון (שמות ח, ה) "התפאר עלי" אם אוכל לעשות כן [רש"י].

שהיו חקוקין עליו עשר מכות נוטריקון דצ"ך עד"ש באח"ב, להביאם עליהם כסדר הזה, וכסימנו של ר יחודה קי"ח [אשבה"ל, ריטב"א].

נוהגים לקחת כוס יין וכלי ריק, ולהטיף טפה אחת בכל פעם מהכוס לכלי (וע"פ הסוד יש לשפוך מכלי אל כלי) באמירת דם, ואש, ותמרות עשן, שלוש פעמים. וכן בעשר המכות כשאומר דם צפרדע וכו', עשרה פעמים. וכן שלוש פעמים כשאומר דצ"ך עד"ש באח"ב. **סה"כ ט"ז פעמים.**

ובמופתים -

זה הדם.

כמו שפנאמר (יואל ג, א):

"ונתתי מופתים בשמים ובארץ,

(וישפוך מהיין בכל מילה פעם אחת)

דם, ואש, ותימרות עשן."

♦ **'ובמופתים'** מהם המופתים: זה סימן הדם שהראה משה לישראל כהוכחה שה שלחו, והמופת הוא, שלקח משה מימי היאור ונתנם ביבשה ונהפכו לדם (שמות ד, ט), ועיי אות זה האמינו בו כל ישראל [או"ח] קי"ט. **כמה שפנאמר:** לעתיד לבוא במלחמת גוג ומגוג, **ונתתי מופתים** בגויי הארצות, **בשמים ובארץ.** ממשיך את הפסוק ומפרש מהם המופתים שיתן ה בשמים ובארץ במלחמת גוג ומגוג, והם: **'דם', ר"ל בארץ**

קי"ח וכתב הריטב"א: ייחדו האותות אל המטה לפי שאמרו ז"ל כי המכות היו כתובים שם במטה דצ"ך עד"ש באח"ב, וכן צירוף אותיות של השמות שבהם נבראו שמים וארץ, כי מששת ימי בראשית נעשה, כדתנן במסכת אבות (ה, ה) עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות, והמטה אחד מהן, ודבריהם חן לשומעיהם, ולכן נקרא מטה אלהים, ונדמן לו למשה רבינו ע"ה בהר חורב שירד שם מן השמים, וזהו שנאמר ואת המטה הזה תקח בידך, לא יאמר אדם הזה אלא על מה שבידו שנותן אותו לחבירו. **וברשב"ץ כתב** ובמסכת אבות אמרו כי זה המטה נברא בין השמשות, כי לא נברא בששת ימי בראשית, וגם אחר ששת ימי בראשית לא נברא שאין כל חדש תחת השמש (קהלת א, ט). והיתה בריאה נפלאה שבו נעשו האותות, ועשוי מאבן טובה ששמה ספיריטון שהוא מין קשה, ונבקע הסלע מפניו, והיו חקוקות בו המכות דצ"ך עד"ש באח"ב (תנחומא וארא סי ט) והיה נס שעשה בו משה כל האותות ושיהפך לנחש, ונסים גדולים נעשו בו.

ואמרו רבותינו (פרקי ד"ר"א פרק מ) רבי לוי אומר המטה שפנאמר בין השמשות, נמסר לאדם הראשון בגן עדן, ואדם מסרו לחנוף, וחנוף מסרו לנח, ונח מסרו לשם, ושם מסרו לאברהם, ואברהם מסרו ליצחק, ויצחק מסרו לעקב, ועקב הורידו למצרים ומסרו ליוסף בנו. וכשמת יוסף נשלל [נ"א: נלקח] כל ביתו ונתן בפלטריון של פרעה. והנה יתרו [נ"א: פרעה] אהד מחרטמי מצרים, וראה את המטה ואת האותות אשר עליו, וקמד אותם בלבו, ולקחו והביאו ונטעו בתוך גן ביתו של יתרו. וראה את המטה, ולא היה אדם יכול לקרב אליו עוד. וכשבא משה לביתו נכנס לגן ביתו של יתרו, וראה את המטה וקרא את האותות אשר עליו, ושלח ידו ולקחו. וראה יתרו את משה ואמר זה עתיד לגאול את ישראל ממצרים, לפיכך נתן לו את צפורה בתו לאשה, שפנאמר (שמות ב, כא) ויזאל משה לשבת את האישי וגו'.

קי"ט וי"מ שהכוונת למכת דם, וקרא אותה "מופתים" לפי שנעשו בענייני מופתים רבים, שכאשר ישראלי ומצרי שותים בכוס אחד, המצרי שותה דם ואילו הישראלי מים. ועוד שנעשו כאש שורף ומתמלא כל מצרים עשן מהם והיינו דכתיב "דם ואש ותמרות עשן" [ריטב"א].

ישפך דם הרבה. ואש', מן השמים תרד עליו אש, כמ"ש (יחזקאל ל"ח) "ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגו' אש וגפרית אמטיר עליו". **ותימרות עשן**, עשן השריפה יעלה זקוף כלפי למעלה כאילן התמר [מצודות דוד].

אופן נוסף לדרוש את הפסוק "ביד חזקה ובזרוע נטויה".

בפסוק זה מוזכרים חמישה תוארים שעשה ה במצרים, וכל תואר מרמז על שתי מכות שהביא הקב"ה וביחד הו' עשה מכות, כמו שמפרש:

דָּבָר אַחֵר:

- "בִּיד חֲזָקָה" - שְׁתִּים,
- "וּבְזֵרַע נְטוּיָה" - שְׁתִּים,
- "וּבַמָּרָא גָדֹל" - שְׁתִּים,
- "וּבְאֵתוֹת" - שְׁתִּים,
- "וּבַמּוֹפְתִים" - שְׁתִּים.

דָּבָר אַחֵר: פירוש אחר לפסוק שרומז על עשר המכות שניצלנו מהן במצרים, ודרשין כן מיתור הכתוב: **"בִּיד חֲזָקָה"** - שתי תיבות בא לרמוז שלקו שְׁתִּים, דם וצפרדע. **"וּבְזֵרַע נְטוּיָה"** - שתי תיבות לרמוז שלקו שְׁתִּים, כינים וערוב. **וּבַמָּרָא גָדֹל** - שתי תיבות לרמוז שלקו שְׁתִּים, דבר ושחין, **"וּבְאֵתוֹת"** - לשון רבים, ומיעוט אותות הוא שְׁתִּים, ברד וארבה. וכן **"וּבַמּוֹפְתִים"** מיעוט מופתים - שְׁתִּים, חושך ומכת בכורות, הרי סך הכל עשה מכות הרמוזות בפסוק [או"ה, ריטב"א]^{קכ}.

לאחר שרמז בפסוק הנ"ל את העשר מכות, בעת מונה אותם אחת לאחת:

אֵלוֹ

עֶשֶׂר מִכּוֹת שֶׁהֵבִיא הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִיִּים בְּמִצְרַיִם,

וְאֵלוֹ הֵן: (וישפוך מהיין בכל מכה)

דָּם, צַפְרָדַע, כִּנִּים, עֲרֹב, דָּבָר, שְׁחִין, בָּרָד, אֲרֶבָה, חֲשָׁךְ, מַפֵּת בְּכוֹרוֹת.

רַבִּי יְהוּדָה הֵיךְ נוֹתֵן בָּהֶם סַמִּינִים: (וישפוך מהיין בכל סימן)

דַּצ"ךְ, עַד"שׁ, בְּאֲחִ"ב.

אלו עֶשֶׂר מִכּוֹת שֶׁהֵבִיא הַקֹּדֶשׁ עַל הַמִּצְרִיִּים רק בְּמִצְרַיִם, מלבד מה שלקו על הים, וְאֵלוֹ הֵן: דָּם, כל מימיהם נהפכו לדם, צַפְרָדַע, שחדרו לבתיהם לכליהם ולגופותיהם, כִּנִּים, רחשו על האדם והבהמה

^{קכ} וראה עוד מה שפירש בשב"ל. וכתב הריטב"א ועל דרך האמת יש לפרש שכפל הדבר כיון שמדת הדין ומדת רחמים שהיו משותפים ביחד זו, לעשות נקמה במצריים וזו להציל את ישראל שלא תבא עליהם המכה.

ונועצים בהם כמחטים, **עָרוֹב**, לשון ערבוביא, כל מיני חיות רעות הרגו בהם, **דָּבָר**, מגיפה של מוות על הבקר והצאן אשר היו בשדה, **שָׁחִין**, לשון חמימות, היו בהם אבעבועות (מוגלות) בכל גופן, **בָּרַד**, שירד מהשמים עם אש מתלקחת והכה באדם בצמח ובבהמה, **אָרְפָה**, מין חגב שחיסל ולא השאיר כל ירק בשדה ממה שהשאיר הברד, **חֲשָׁף**, ג ימים שבהם היה חושך מוחלט שבו מצרים לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו, **מַכַּת בְּכוֹרוֹת**, בחצות לילה מתו כל הבכורות שבמצרים ומחוצה לה בין באדם ובין בבהמה.

רַבִּי יְהוּדָה הָיָה נוֹתֵן בָּהֶם סִמְנִים, שכך היה דרכו של ר יהודה לתת סימנים כדי שלא יטעו התלמידים [רשב"ז] **קכא** ואלו הם: **דָּצִיף** [דס, צפרדע, כינים] **עַד"ש** [ערוב, דבר, שחין] **בְּאֲח"ב** [ברד, ארבה, חושך, מכת בכורות].

כעת מובא דעות התנאים שדרשו ע"פ הפסוקים כמה מכות לקו המצרים בארץ מצרים, וכמה מכות לקו על הים בזמן קריעת ים סוף.

רַבִּי יוֹסִי הַגְּלִילִי אוֹמֵר:

מִנֵּין אֶתְּהָ אוֹמֵר שֶׁלְּקוֹ הַמְּצָרִים בְּמִצְרַיִם עֶשֶׂר מִכּוֹת וְעַל הַיָּם לְקוֹ חֲמִשִּׁים מִכּוֹת!?

בְּמִצְרַיִם מָה הוּא אוֹמֵר?

"וַיֹּאמְרוּ הַחֲרֻטָּמִים אֶל פְּרָעָה אֲצַבֵּעַ אֱלֹהִים הִיא" (שמות ח, טו).

קכא וכן מצינו במסכת מנחות (צו). בענין שתי הלחם ולחם הפנים במדת אורך ורוחב ובגובה הקרנות, היה נותן סימנים זדי"ד יה"ו, ונתן במכת מצרים סימנים לומר כי זה הוא הסדור המדוקדק הנוכר בתורה לא כמו שזכרו בספר תהילים במזמור ע"ח (מד-נא) דס ערוב צפרדע ארבה ברד דבר בכורות, ובמזמור ק"ה (כח לו) חשך דס צפרדע ערוב כנים ברד ארבה בכורות לפיכך נתן ר יהודה סימן הללו להודיע שסדר זה עיקר [רשב"ץ, ועוד ראשונים]. **וה"ר יוסף פירש**: שחלקן לשלושה כדי להודיענו שהאות השלישית שבכל סימן [ך- כינים, ש- שחין, ח-חושך] לא התרה בהם, ושתף רבי יהודה מכת בכורים עם באח"ב, לפי שאין לה זוג, אע"פ שהתרה בו שכך היו כתובות במטה האלהים. שחלקן בלשון זה לפי שדצ"ץ הם מכות הארץ, עדי"ש מכות מקריות, באח"ב מכות האויר, ושתף מכת בכורים עם באח"ב, לפי שאין לה זוג אך התשעה חלק. [או"ח]. **ובמדרש שוחר טוב** כתוב שבסדר הזה היו כתובים במטה, וזהו שנאמר "ואת המטה הזה וכו אשר תעשה בו את האותות", דהיינו את האותיות. [ריטב"א]. **וי"מ** שנתן בהם סימנים, כדי שלא להזכיר את שמות המכות המגונות, כפי שאמרו בגמרא (פסחים ג.): "לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מתוך פיו" [המאורות הגדולים]. **והחת"ס כתב**: שראשי התיבות של דצ"ץ עדי"ש באח"ב הם עבד, וסופי התיבות הם כבש, רמז שעבדו במצרים לכבש, והיו ישראל משוקעים בטומאה.

והרב ישעיה כתב דצ"ץ עדי"ש באח"ב עולה בגימטריא כמנין המכות שלקו המצרים על הים: ר יוסי אומר חמישים, ר אליעזר אומר מאתיים ור עקיבא אומר מאתיים וחמישים, וכשנצרף את דעת כולם נמצא שלקו המצרים חמש מאות מכות על הים, כמנין דצ"ץ עדי"ש באח"ב שעולה חמש מאות ואחת, ובגימטריא לא קפדינן על אחת חסר או יתר. ויש מפרשין אחת יתירה כנגד אצבע אלהים הוא שנאמר במצרים, ולכך נתן הסימן להודיע שבכולן לקו. **ור' בנימין נר"ו כתב** לפי שהמכות יש מהן שהיו בהתראה ויש מהן שהיו שלא בהתראה, לפיכך נותן בהם סימנין לחלק ולהודיע איזה מהן היו בהתראה ואיזה היו בלא התראה, לכך הפליג תיבת דצ"ץ ד"צ בהתראה ובלא התראה, וכן עדי"ש ע"ד בהתראה ש בלא התראה, באח"ב ב"א בהתראה ח בלא התראה ב אחרונה בהתראה. [שבה"ל].

ועל הַיָּם מֶה הוּא אוֹמֵר קִבֵּי?

**”וַיִּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בְּמִצְרַיִם, וַיִּירָאוּ
הָעָם אֶת יְהוָה, וַיֹּאמְרוּ בְּיָהוָה וּבַמֶּשֶׁה עֲבָדוֹ”** (שמות יד, לא).

כִּמָּה לָקוּ בְּאַצְבָּע? עֶשֶׂר מִכּוֹת.

אֲמֹר מַעֲתָה בְּמִצְרַיִם לָקוּ עֶשֶׂר מִכּוֹת, וְעַל הַיָּם לָקוּ חֲמִשִּׁים מִכּוֹת.

רבי יוסי הגלילי אומר: מנינו אתה אומר שלקו המצרים במצרים בארץ מצרים, עשר מכות, ואילו ועל הים בעת קריעת ים סוף, לקו חמשים מכות פי חמש ממה שלקו במצרים קכ"ב? שהרי במצרים במכת כינים מה הוא [הכתוב] אומר? הכתוב מגדיר את כלל המכות, בלשון אצבע שנאמר: **ויאמרו החרטמים** [המכשפים] **אל פרעה** גבי מכת כנים **אצבע אלהים היא**, שרק הקב"ה יכול לעשות מכה זו, ואין אנו יכולים לעשותה. וממכת כנים למדנו שכל עשר המכות לקו ע"י אצבע אחת, כיון שנכתו לדעת שגם שאר המכות שהיו קודם ושהיו אח"כ הם ג"כ מעשה אלוקים [אברבנל] קכ"ב. **ועל הים מה הוא אומר?** הכתוב מגדיר את

קכ"ב כתב בעל "יסוד ושרש העבודה": ראוי לספר לבני ביתו העשרה נסים שנעשו לאבותינו על הים, ותמצאם בפרוש הברטנורא באבות פרק ה, ואלו הם: א. נבקעו המים. ב. נעשה הים כמין אהל, ונכנסו ישראל לתוכו, וכתוב נקבת במטיו ראש פרזו (חבקוק ג). ג. נעשה קרקעית הים יבש ולא חמר וטיט, דכתיב ובני ישראל הלכו ביבשה (שמות יד). ד. קרקעית הים שדרכו בו המצריים, שהיו רודפים אחרי ישראל, נתלחלח ונעשה חמר וטיט, דכתיב חמר מים רבים (חבקוק ג). ה. שהמים הנקפאים בקרקע הים לא היו חתיכה אחת אלא חתיכות קטנות כעין לבנים ואבני הבנין מסדרים זה אצל זה, כדכתיב ואתה פוררת בעוץ ים (תהלים עד), שנעשה כעין פרורים. ו. שנתקשו המים הנקפאים ונעשו קשים כסלעים, כדכתיב שברת ראשי תנינים (שם). ז. שנגזר הים ליב גורים, כדי שיעברו כל שבט ושבט בדרך אחד לבדו, והינו דכתיב לגזור ים סוף לגורים (תהלים קלו). ח. שקפאו המים כספיר ושהם וזכוכית, כדי שיראו השבטים אלו את אלו, שעמוד האש היה מאיר להם, וזה שנאמר חשכת מים עבי שחקי ס (שם, יח), כלומר, קבוץ המים היה כעבי שחקים כעצם השמים לטהר. ט. שהיו יוצאים ממנו מים מתוקים שהיו שותים אותם, וזה שאמר נוזלים. י. שלאחר ששתו מהם מה שרצו, הנותרים מהם היו נקפאים ונעשו ערמות, דכתיב נערמו מים נצבו כמו נד נוזלים (שמות טו).

קכ"י האברבנל כתב שרבי יוסי לא שואל מנין לומדים מהתורה שלקו עשר מכות, שהרי זה כתוב בתורה להדיא, אלא עיקר דרשתו היא על מה שלקו בים חמישים מכות. **ויש שכתבו** ששאלת רבי יוסי היא מנין לך חלוקה זאת של עשר מכות, והלא המכה העשרית והסופית הייתה על הים, שבה טבעו המצרים, וא"כ יש אחד עשרה מכות, ועוד מנין שלקו על הים חמישים מכות.

קכ"י יש שהקשו שהרי אצבע אלוקים היא נאמר רק גבי מכת כינים וא"ע מכת כינים לבד הייתה באצבע, ועוד קשה שהרי לעיל דרשו במכת בר "הנה יד ה הויה", הרי שקרא הכתוב למכה אחת בלשון "יד". **ולכן כתבו** שהכתוב אינו אלא סמך בלבד והקבלה עיקר [ריטב"א, אבו]. **ובאברבנל תירץ** שמכת כינים על הכלל כולו יצא, שהרי משראו החרטומים כי אינם מצליחים לעשות בכישיפיהם כן, הבינו כי הכל אצבע אלוהים היא, ולכן לא ביקש מהם פרעה לעשות המכות. ומה שנאמר בדבר "יד" צ"ל שסובר רבי יוסי שמילת "יד" משמעותה גם מגיפה.

ובגבורות ה' (פרק נח) הוסיף להקשות שהרי במצרים נאמר יד (שמות ז) "וידעו מצרים כי אני ה בטותי ידי עליהם", ועוד נאמר "ושלחתי את ידי" וגו. **ויישב** שבכל המקומות שנאמר יד זה מתפרש גם על אצבע שהיא חלק מהיד, משא"כ בקריעת ים סוף שכתוב היד הגדולה בה"א הידיעה משמעו כל היד. **ועוד** כי "ושלחתי את ידי" אין זה רק לשלוח היד להכות בו ולא הייתה המכה בכל היד, וכן בטותי ידי לא הייתה המכה רק בחלק מהיד אע"ג שהייתה הנטיה בכל היד, וכן "הנה יד ה הויה במקנך" אין זה רק שתהיה היד במקנה, אבל עיקר הכאה בהם הייתה באצבע לבד, אבל "וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה במצרים", הנה נאמר על המעשה שעשתה היד המעשה הזה.

המכות ב לשון יד שנאמר: "וַיִּרְאֵהוּ אֱלֹהִים אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בְּמִצְרַיִם, וַיִּירָאוּ הָעָם אֶת יְהוָה וַיֹּאמְרוּ בְּיַהֲזֵאוֹ וּבְמִשְׁחָה עַבְדּוֹ", ומזה שאמר "היד" למדנו שלקו בכל היד דהיינו בחמש אצבעות. וכעת נעשה חשבון כמה לקו באצבע במצרים? עֶשְׂרֵי מִכּוֹת, שבכל אצבע כלול עשר מכות, אם כן אָמור מֵעֵתָּה: צא וחשוב ותמצא שבמצרים שלקו רק באצבע אחת לקו עֶשְׂרֵי מִכּוֹת, ואם כן וְעַל הַיָּם שלקו בחמש אצבעות, לקו חֲמִשִּׁים מִכּוֹת, ש הרי ביד יש חמש אצבעות ובכל אצבע יש עשר מכות סה"כ חמישים (10 X 5 = 50). וכל המכות שעל היס היו מאותם העשרה מינים אשר ירדו במצרים, רק שנחלקו למיני מינים על היס [רמב"ם אבות ה,ג].

רבי אליעזר אומר:

מנין שכל מכה ומכה שהביא הקדוש ברוך הוא על המצריים במצרים היתה של ארבע מכות? שְׁנַאֲמַר (תהילים עח, מט):

"יִשְׁלַח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ: עֲבָרָה, וְזַעַם, וְצָרָה, מִשְׁלַחַת מְלֹאכֵי רָעִים."

"עֲבָרָה" - אחת,

"וְזַעַם" - שתיים,

"וְצָרָה" - שלש,

"מִשְׁלַחַת מְלֹאכֵי רָעִים" - ארבע.

אָמור מֵעֵתָּה:

במצרים לקו ארבעים מכות ועל היס לקו מאתיים מכות.

רבי אליעזר אומר: מודה שבים לקו פי חמש ממה שלקו במצרים [רשב"ץ], אולם אומר: מנין שכל מכה ומכה מעשר מכות שהביא הקב"ה על המצרים במצרים, היתה מורכבת מצירוף של ארבע מכות? שְׁנַאֲמַר: "יִשְׁלַח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ (=כעס) בארבעה אופנים של כעס: עֲבָרָה, וְזַעַם, וְצָרָה, מִשְׁלַחַת מְלֹאכֵי רָעִים". ומוזכרים בפסוק ארבע לשונות [חרון אפו הוי כלל והשאר פרט] 'עֲבָרָה' - אחת, 'וְזַעַם' - שתיים, 'וְצָרָה' - שלש, 'מִשְׁלַחַת מְלֹאכֵי רָעִים' - ארבע, נמצא שהיו עשר מכות וכל מכה הייתה כפולה פי ארבע, א"כ סה"כ הוי ארבעים. א"כ אָמור מֵעֵתָּה: צא וחשוב ותמצא שבמצרים לקו ארבעים מכות (40 = 4X10) ועל היס שלקו פי חמש ממצרים, נמצא שלקו מאתיים מכות.

רבי עקיבא אומר:

מנין שכל מכה ומכה שהביא הקדוש ברוך הוא על המצריים במצרים היתה של חמש מכות?

שְׁנַאֲמַר:

"יִשְׁלַח בָּם : חֲרוֹן אַפּוֹ, עֲבָרָה, וְזַעַם, וְצָרָה, מִשְׁלַחַת מְלֹאכֵי רָעִים."

"חֲרוֹן אַפּוֹ" - אַחַת,

"עֲבָרָה" - שְׁתַּיִם,

"וְזַעַם" - שְׁלוּשׁ,

"וְצָרָה" - אַרְבַּע,

"מִשְׁלַחַת מְלֹאכֵי רָעִים" - חֲמִשׁ.

אָמור מַעֲתָה :

בְּמִצְרִים לְקוֹ חֲמִשִּׁים מִכּוֹת, וְעַל הַיָּם לְקוֹ מֵאֲתַיִם וְחֲמִשִּׁים מִכּוֹת.

רַבִּי עֲקִיבָא אָמַר: דּוֹרֵשׁ אֶת חֲרוֹן אַפּוֹ כַּמְכָּה בַּפְּנֵי עֲצָמָה, מִנֵּינִי שֶׁכָּל מִכָּה וּמִכָּה מַעֲשֵׂרֵת הַמְּכּוֹת שֶׁהֵבִיא הַקֶּבֶ"ה עַל הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם, הִיְתָה מוֹרַכְבַּת מִצְרַיִם שֶׁל חֲמֵשׁ מִכּוֹת! שֶׁנֶּאֱמַר: יִשְׁלַח בָּם, אֶת כַּעֲסוֹ בַּחֲמִישָׁה אוֹפְנִים שֶׁל כַּעַס: חֲרוֹן אַפּוֹ, עֲבָרָה וְזַעַם וְצָרָה, מִשְׁלַחַת מְלֹאכֵי רָעִים. וּמוֹזְכָרִים בַּפְּסוּק חֲמֵשׁ לְשׁוֹנוֹ קִבֵּה: 'חֲרוֹן אַפּוֹ - אַחַת, עֲבָרָה' - שְׁתַּיִם, וְזַעַם' - שְׁלוּשׁ, וְצָרָה' - אַרְבַּע, 'מִשְׁלַחַת מְלֹאכֵי רָעִים' - חֲמֵשׁ. נִמְצָא שֶׁכָּל מִכָּה מוֹרַכְבַּת מִחֲמֵשׁ מִכּוֹת, אִ"כ עֶשֶׂר כְּפוֹל חֲמֵשׁ סְה"כ חֲמִישִׁים מִכּוֹת. אִ"כ אָמור מַעֲתָה: צֵא וְחֲשׁוּב בְּמִצְרַיִם לְקוֹ חֲמִשִּׁים מִכּוֹת, וְעַל הַיָּם שֶׁלְקוֹ שֵׁם פִּי חֲמֵשׁ מִמִּצְרַיִם (250=50X5) נִמְצָא שֶׁלְקוֹ חֲמִשִּׁים וּמֵאֲתַיִם מִכּוֹת קִבֵּי.

לפני שהתנאים היו מונים כל אחד ואחד בחשבון כמה לקו המצרים, לפיכך אמר "כמה מעלות טובות" כלומר, עדיין נוכל לספר ולהרבות במעלות הטובות והנסים שעשה לנו המקום מרוב חיבתו עלינו, ומפרש והולך מהם הט"ו מעלות שעשה עימנו [שבה"ל] קכ.

קכ **ובגבורות ה' כתב** (פרק נח) שרבי עקיבא מודה שצריך להיות לשון אחד מוכח על גוף המכה, אבל דרש חרון בפני עצמו על גוף המכה ואפו בפני עצמו על מכה אחת מן חמש מכות שהיתה המכה נחלקת לחמשה

קכ **וכתבו הרשב"ץ והריטב"א ואבודרהם** : שכל הדברים הם מורכבים מד' יסודות [אש, רוח, מים, עפר] ור' אליעזר בא ולימד שבמכה אחת לקו כל הארבעה יסודות, ונמצא שלקו במצרים ד' פעמים י סה"כ ארבעים מכות, ואילו בים שהיו פי חמש לקו מאתיים מכות. ורבי עקיבא שמוסיף ודורש של מכה היתה של חמש מכות, כוונתו כי תנועת הגלגל שהוא היסוד החמישי מסייעת בכל מכה ומכה, בעבור כי הוא הסובב והמסבב את הכל ברצון הבורא והלודיע כי ממשלתו על הכל. ויש אומרים שלקה השר שלהם בשמים. **וכתב הרשב"ץ** : וכשנצרף כל החשבונות לר' יוסי הגלילי 50 מכות, ולר"א 200 מכות, ולרבי עקיבא 250 מכות, יהיו 500 מכות כמנין דצ"ד עדי"ש באח"ב, ואין שם יותר אלא אחד, כי כל הפרטים עולים כלל אחד.

קכ **וברשב"ץ ביאור** : שלאחר שאלת הבן מה נשתנה הלילה הזה, הוצרכנו להתחיל בגנות ולומר עבדים היינו לפרעה במצרים והוצרכנו לסיים בשבח ולדרוש פרשת מקרא בכורים, והיא "מאדמי אובד אבי" עד סוף הפרשה, ודרשנו אותה עד "ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה" וגו', ובסוף אלו הפסוקים כתוב "ויביאנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת" וגו', ויעתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי ה'. **ולכן** אנו מסיימין בשבח "כמה מעלות טובות למקום עלינו", קודם שהבאנו גרגיר זה של תאנה או אשכול זה של ענבים, והקב"ה מתרצה לנו במתנה קטנה כזאת, פרעון לכל הטובות שעשה

ואמר ט"ו מעלות כמנין שם י"ה צור עולמים העומד על הכסא על ט"ו מעלות, וכנגדן במשכן ט"ו קלעים לכתף, וכן אמר דוד המלך בספר תהילים ט"ו שיר המעלות, וכנגדן עשו בבית המקדש ט"ו מדרגות מעזרת הנשים לעזרת ישראל [אבו, ריטב"א].

כִּמָּה מַעְלוֹת טוֹבוֹת לְמָקוֹם עֲלִינוּ:

- 1. אלו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים דינו:**
- 2. אלו עשה בהם שפטים, ולא עשה באלהיהם דינו:**
- 3. אלו עשה באלהיהם, ולא הרג בכוריהם דינו:**
- 4. אלו הרג בכוריהם, ולא נתן לנו את ממונם דינו:**

יש מוסיפים

ומנין שנתן לנו את ממונם? שנאמר: "וינצלו את מצרים" עשאוה כמצולה שאין בה דגים. **דבר אחר:** עשאוה כמצודה שאין בה דגן. **למה** מחבב הכתוב את בנות הים יותר מבנות מצרים? אלא מה שהיה בבתים נטלו במצרים, ומה שהיה בבתי תשוראות נטלו על הים. וכן הוא אומר: כנפי יונה נחפה בכסף זו בנות מצרים, ואברותיה בירקרק חרוץ זו בנות הים. ותרבי ותגדלי ותבאי זו בנות מצרים. בעדי עדיים זו בנות הים. תורי זקב נעשה לך זו בנות הים. עם נקדות הכסף זו בנות מצרים.

- 5. אלו נתן לנו את ממונם, ולא קרע לנו את הים דינו:**
- 6. אלו קרע לנו את הים, ולא העבירנו בתוכו בחרבה דינו:**
- 7. אלו העבירנו בתוכו בחרבה, ולא שקע צרינו בתוכו דינו:**
- 8. אלו שקע צרינו בתוכו, ולא ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה דינו:**
- 9. אלו ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה, ולא האכילנו את המן דינו:**
- 10. אלו האכילנו את המן, ולא נתן לנו את השבת דינו:**
- 11. אלו נתן לנו את השבת, ולא קרנו לפני הר סיני דינו:**
- 12. אלו קרנו לפני הר סיני, ולא נתן לנו את התורה דינו:**
- 13. אלו נתן לנו את התורה, ולא הכניסנו לארץ ישראל דינו:**

14. אלו הכניסנו לארץ ישראל, ולא בנה לנו את בית המקדש דינו:

על אחת כמה וכמה טובה פפולה ומכפלת למקום עלינו:

1. הוציאנו ממצרים. 2. עשה בהם שפטים. 3. עשה באלהיהם. 4. הרג בכוריהם.
5. נתן לנו את ממונם. 6. קרע לנו את הגים. 7. העבירנו בתוכו בחרבה. 8. שקע צרינו בתוכו. 9. ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה. 10. האכילנו את הפן. 11. נתן לנו את השבת. 12. קרבנו לפני הר סיני. 13. נתן לנו את התורה. 14. הכניסנו לארץ ישראל. 15. ובנה לנו את בית הבחירה לכפר על כל עונותינו.

כמה מעלות טובות למקום עלינו! הרבה חסדים וטובות עשה הקב"ה עמנו, ויש לשבחו על כך.

♦ שהרי אלו רק הוציאנו ה ממצרים ולא עשה בהם שפטים, כלל ע"י עשר המכות, אלא הוציאנו בדרך הטבע [דרך אמונה, שבה"ל] קכח - דינו, די היה לנו בטובה יחידה זו בלבד, כדי להלל ולהודות לה עליה.

♦ אלו רק עשה בהם במצרים שפטים ע"י עשר המכות, ולא עשה דין באלהיהם להכיר שמאת הבורא באו המכות [או"ה] - דינו.

♦ אלו רק עשה שפטים באלהיהם שאם הייתה הע"ז עשויה מעץ נרקבת, ואם עשויה מאבן נשחקת, ואם של מתכת נמסת [מכילתא]. כדי שלא יאמרו כי אותם המכות יראתם הביאה אותם עליהם ולא לקו מחמת השעבוד שהשתעבדו בנו [שבה"ל] ולא הרג את בכוריהם במכת בכורות אלא היה מענישם בעונש אחר [או"ה] - דינו.

♦ אלו רק הרג את בכוריהם, ולא נתן לנו את ממונם בבזת היס קכט, אלא ע"י מלחמה שנצחם ונבוז את שללם [או"ה] - דינו.

ומנין שנתן לנו את הקב"ה את ממונם? שפאמר: וינצלו וירקנו את מצרים מכל כסף וזהב שבה. ונחלקו בגמרא (ברכות ט:) ריש לקיש אמר עשאוה את מצרים כמצולה כעמקי הים בתוך התהום שאין בה דגים' כלומר שרוקנו את מצרים מרוכשם. דבר אחר: פירוש אחר, כרבי אמי שאמר וינצלו מלשון ניצוד (שלמ"ד מתחלפת בדל"ת מפני שהם ממוצא אחד) עשאוה את מצרים כמצודה רשת של עופות שאין מונח בה דגן, כדי לצודן, ולכן אין העופות באים אליה ונשארת ריקה. ולדעת שניהם הוי הפירוש וינצלו מלשון ריקות, כלומר שרוקנו אותם ממונם ונטלחו עימם [תורה תמימה].

קכח וביאר שבה"ל: שהציאה ממצרים היתה נס גדול בפני עצמו והיה די לנו להודות עליו, כמפורש באגדה (שחר טוב) "ואו הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי", מהו גוי מקרב גוי? כמושך את העובר ממעי אמו בלא זמנו, שלא היו ראויין לצאת ממצרים כיון שהיתה מ דת הדין מקטרגת עליהן, אלו עובדי ע"ז ואלו עובדי ע"ז, אלו מגלי עריות ואלו מגלי עריות כו. ואחרי שכפל לנו הנס הזה להוציאנו ממצרים ולעשות בהם שפטים בגלל ששעבדו. אולם באבודרהם ובאו"ה כתבו שאין רצונו לומר שלא יעשה בהם שפטים כלל, שהרי כבר הבטיח לאברהם אבינו "וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי" (בראשית טו, יד) אלא לא עשה בהם שפטים בכלם כי אם במקצתם.

קכט אבל אין ר"ל שנתן לנו את ממונם בבזת מצרים שהרי כבר הבטיחנו על כך "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" [או"ה, רשב"ם, אבו']. וי"מ שממונם קאי על ביזת מצרים כמו שנאמר (שמות יב) "וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות, וה נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום וינצלו את מצרים". [אברבנל, שבה"ל, ראב"ן].

למה מחבב הכתוב את בַּזַּת הַיָּם יוֹתֵר מִבַּזַּת מַצְרַיִם? כלומר, אם ישראל רוקנו את מצרים מממונם, א"כ מהיכן נשאר למצרים כסף בביזת הים? אֵלֶּא מֵה שֶׁהָיָה בְּבַתִּים של המצרים נָטְלוּ ישראל עוד בארץ בְּמַצְרַיִם, אבל וַמָּה שֶׁהָיָה בְּבַתֵּי תְּשׁוּרָאוֹת [=אוצרות] שהיה שם הרבה יותר ממון מהבתים נָטְלוּ עַל הַיָּם, ולכן מחבב הכתוב יותר את בַּזַּת הַיָּם מִבַּזַּת מַצְרַיִם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר (תהילים סח, יד): כִּנְפִי יוֹנֵה יִשְׂרָאֵל המשולים ליונה נֶחְפָּה מְכוּסָה בְּכֶסֶף זוּ בַּזַּת מַצְרַיִם, שהיא בחינת כסף. וְאַבְרָהָמָה [כנפותיה] מחופים בִּירְקָרֵק חֲרוּץ שם זהב טוב זוּ בַּזַּת הַיָּם, שהיתה יותר גדולה מִבַּזַּת מַצְרַיִם. וכן דורשים כן מהפסוק (יחזקאל טז, ז), "וְתִרְבִּי וְתִגְדְּלִי וְתִבְאִי" זוּ בַּזַּת מַצְרַיִם, "בְּעֵדֵי עֲדָיִים" בהרבה פעמים - זוּ בַּזַּת הַיָּם שהיה כמה פעמים יותר מִבַּזַּת מַצְרַיִם. וכן דורשים כן את מה שנאמר בשיר השירים (א, יא) על עמ"י "תֹּרִי [=שקוטי] זָהָב נֶעֱשֶׂה לְדָ" - זוּ בַּזַּת מַצְרַיִם הַיָּם שזכו בני"י להתקשט בה, עַם נִקְדוֹת הַכֶּסֶף [כלי כסף מנוקדים] - זוּ בַּזַּת הַיָּם שהיתה יותר גדולה קל.

♦ אֱלֹהֵי רַק נִתַּן לָנוּ אֶת מְמוֹנָם שֶׁנִּנְצַח אוֹתָם בְּמִלְחָמָה וּנְבוֹז אוֹת שְׁלָלָם, וְלֹא קָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם כְּדִי לְהַצִּילָנוּ אֲלֵא הִיָּה מְצִילָנוּ בְּדֶרֶךְ אַחֲרֵת [או"ח, אבן] - דְּיִינֵנוּ, דִּי הִיָּה לָנוּ בְּטוֹבָה יַחֲדָה זוּ בְּלִבְד, כְּדִי לְהַלֵּל וּלְהוֹדוֹת לָהּ עֲלֶיהָ.

♦ אֱלֹהֵי רַק קָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם כְּדִי לְהִיפְרַע מֵהֶם בְּמִים בְּדָבָר אֲשֶׁר זָדוּ לְהַשְׁלִיךְ בָּנִים לִיָּאֹר, וּלְהוֹרִישָׁנוּ בִּיזַת הַיָּם שֶׁהִיָּתָה כְּפֹלָה וּמְכוּפֶלֶת עַל בִּיזַת מַצְרַיִם [שְׁבַה"ל] וְלֹא הֶעֱבִירָנוּ בְּתוֹכָהּ בְּחֻרְבָּהּ בִּיבִשָׁה ע"י שְׁקָפָאוּ הַתְּחוּמוֹת, אֲלֵא הֵינּוּ עוֹבְרִים בְּמַעַט מַיִם אוּ בְּמַעַט טֵיט [או"ח, אבן] - דְּיִינֵנוּ.

♦ אֱלֹהֵי רַק הֶעֱבִירָנוּ בְּתוֹכָהּ בְּחֻרְבָּהּ, בִּיבִשָׁה שֶׁעָשָׂה לָנוּ שִׁבִּיל בְּתוֹכָהּ כְּדִי שְׁלֵא נִתְלַכֵּךְ בְּבוֹץ וְטֵיט, וְהִיָּה דִּי לָנוּ בִּזָּה [או"ח, אבן] וְלֹא שְׁקַע צָרְנוּ בְּתוֹכָהּ וְרֵאֵינוּ נִקְמָה אוֹיְבֵנוּ בְּתוֹכָהּ, אֲלֵא הִיָּה סוּגֵר הַיָּם אַחֲרֵינוּ וְהַמַּצְרַיִם הֵיוּ שְׁבִים לְדַרְכָם [שם] - דְּיִינֵנוּ.

♦ אֱלֹהֵי רַק שְׁקַע הַטְּבִיעַ אֶת צָרְנוּ בְּתוֹכָהּ, בְּתוֹךְ יָם סוּף, וְרֵאֵינוּ נִקְמָת אוֹיְבֵנוּ בְּתוֹכָהּ, שֶׁהִיָּה רוֹאָה כֹּל אֶחָד וְאֶחָד מִמֶּנּוּ אֶת נוֹגְשׁוֹ כְּשֶׁהָיוּ מֵתִים בְּתוֹךְ הַיָּם וְשִׁמְחִים עַל מִפְלַתָם [שְׁבַה"ל]. וְלֹא סִפְּק צָרְכָנוּ בְּמִדְבָּר בְּמִשְׁךְ כֹּל אַרְבָּעִים שָׁנָה, אַע"פ שֶׁהִיָּה לָנוּ בְּהַמּוֹת, וְכֵן הִיָּה לָנוּ מִמּוֹן רַב מִבִּיזַת מַצְרַיִם שֶׁנוֹכַל לְקַנּוֹת צִרְכֵינוּ מֵאֵת הַגּוֹיִם הַקְּרוֹבִים אֵלֵינוּ, הַקְּבִי"ה נִתַּן לָנוּ אוֹכַל בְּלִי שֶׁנִּצְטַרַךְ לְהוֹצִיא הוֹצָאוֹת עַל כֵּךְ [או"ח, אבן] - דְּיִינֵנוּ.

♦ אֱלֹהֵי רַק סִפְּק צָרְכָנוּ בְּמִדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב "יֵדַע לְכַתֵּךְ אֶת הַמְדַבֵּר", וּמִתְרַגְּמִינֵן סִיפּוֹךְ לֶךְ כֹּל צוֹרְכֶךָ, וְכֹתִיב "זֶה אַרְבַּעִים שָׁנָה הֵאֱלֵהֶיךָ עִמָּךְ לֹא חִסְרַת דְּבָר", וְכֹתִיב "שְׁמַלְתְּךָ לֹא בִלְתָה מְעַלִּיךְ וְרַגְלְךָ לֹא בִצְקָה זֶה אַרְבַּעִים שָׁנָה" [שְׁבַה"ל] וְלֹא הֶאֱכִילָנוּ אֶת הַמָּן, שֶׁהִיָּה בּוֹ כֹּל הַטְּעָמִים שֶׁבְּעוֹלָם, שֶׁלְקַטְנִים הִיָּה כְּטַעַם לֶשֶׁד הַשָּׁמֶן, לְבַחֲרוֹרִים עוֹשִׂין אוֹתוֹ עוֹגוֹת, לְחוֹלִים טַעְמוֹ כְּצִפְיָחִית בְּדִבְשׁ, לְזַקְנִים וּבְשִׁלּוֹ בְּפִרְוֹר, לְאוֹמוֹת הָעוֹלָם כְּזֶרַע גֶּד, אֲלֵא הִיָּה יָכוֹל לְסַפֵּק צִרְכָנוּ בְּעוֹגוֹת שֶׁהוֹצִיאָנוּ מִמַּצְרַיִם כְּמוֹ שֶׁסִּיפֵךְ מִלְבוּשָנוּ [או"ח] - דְּיִינֵנוּ.

קל כן הוא הגירסא בסידור הרס"ג ובתכלאל. אולם בכל המדרשים (וכן במקצת אגדות) הגירסא היא "תורי זהב" זו בזה הים, "עם נקודות הכסף" זה ביזת מצרים.

◆ **אלו רק האֲכִילֵנו אֶת הַמֶּן, וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת הַשֶּׁבֶת,** שלא ניכר שבח המן ונסיו רק ע"י השבת, שאלולי שבת הייתי אומר שבכל יום ויום יורד המן במקום ההוא, ועוד שיאמרו שהמן מביאש בגוף כמו שהוא מביאש בעמדו, וראו בשבת שלא ירד ולא הביאש בעמדו, כי מצאו בו "לחם משנה", וזה לא יוכל להיות על דרך מקרה רק בנס גדול [או"ח] - **דַּיִינוּ.**

◆ **אלו רק נָתַן לָנוּ אֶת הַשֶּׁבֶת,** שהוא יום מנוחה מעין העולם הבא [שבה"ל] ואות בין הקב"ה לעמ"י ונצטוונו עליה במרה, **וְלֹא קָרְבָנוּ לִפְנֵי הַר סִינַי,** שהיה לנו שם גילוי שכונה שהראנו את כבודו וגדלו - **דַּיִינוּ.**

◆ **אלו רק קָרְבָנוּ לִפְנֵי הַר סִינַי,** וקבלנו תועלת בזה שפסק זוהמתנו, דהיינו כל ספק באחדותו יתברך, כי ראינו מלכותו ותוקף כבודו שם, והוסר בזה כל ספק מאתנו [או"ח] **קְלָא וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה,** דהיינו עשרת הדברות שנתן בכבודו ובעצמו, אלא היה נתנם ע"י משה רבינו כשאר התורה [רשב"ם, או"ח, אבר] **קְלָב - דַּיִינוּ.**

◆ **אלו רק נָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה, וְלֹא הִכְיִסְנוּ לָאָרֶץ יִשְׂרָאֵל** אלא לארץ אחרת, ואע"פ שנשבע לאבותינו לתת לנו ארץ כנען היינו שיתננה לבנינו, אך הדור שיצאו ממצרים די להם במה שראו מנפלאות השם, והיו בהם אנשים הרבה פחותים מבן עשרים שנה שלא נגזר עליהם למות במדבר שראו כל הנפלאות ונכנסו לארץ [או"ח, אבר] - **דַּיִינוּ.**

◆ **אלו רק הִכְיִסְנוּ לָאָרֶץ יִשְׂרָאֵל** שהיא ארץ זבת חלב ודבש, **וְלֹא בָנָה לָנוּ אֶת בַּיִת הַבְּחִירָה** בית המקדש **קְלָב** שהרי יש לנו משכן, ובבית המקדש נתוספו עשרה נסים [רשב"ם, או"ח, אבר] - **דַּיִינוּ.**

◆ **עַל אַחַת** דהיינו שאין אנו ראויים אף למעלה אחת ועליה בלבד יש לנו להודות [ריטב"א] וכל שכן **שִׁפְמָה וּכְמָה טוֹבָה כְּפוּלָה וּמְכַפְּלָת** שיש לַמְקוֹם להקב"ה **עֲלֵינוּ,** על שהטיב לנו את כל ט"ו מעלות הטובות הללו [ריטב"א], שעלינו לשבח ולהללו ולהדבק בדרכיו, אף שלא היינו ראויים לכך, מה שלא עשה כן עם אומה אחרת [שבה"ל].

◆ ואלו הם חסדיו ונסיו: **שֶׁהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם, וְעָשָׂה בָהֶם בְּמִצְרַיִם שְׁפָטִים** [עונשים] **וְעָשָׂה** שפטים גם **בְּאַלְהֵיהֶם, וְהָרַג אֶת בְּכוֹרֵיהֶם, וְנָתַן לָנוּ אֶת מְמוֹנָם, וְקָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם** [ים סוף], **וְהַעֲבִירָנוּ בְּתוֹכוֹ בְּחָרְבָה** כשקרקעיתו יבשה לגמרי, **וְשָׁקַע** והטביע את **צָרְנוּ** המצריים שעשו לנו צרות, **בְּתוֹכוֹ, וְסַפַּק** לנו את כל **צָרְפָנוּ בַּמִּדְבָּר** במשך **אַרְבָּעִים שָׁנָה** שהיינו שם, **וְהֶאֱכִילָנוּ אֶת הַמֶּן, וְנָתַן לָנוּ אֶת מִצְוֹת הַשֶּׁבֶת, וְקָרְבָנוּ לִפְנֵי הַר סִינַי** והראנו את כבודו, **וְנָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה, וְהִכְיִסְנוּ לָאָרֶץ יִשְׂרָאֵל, וּבָנָה לָנוּ אֶת בַּיִת הַבְּחִירָה** בית המקדש, אשר בו הקריבו קרבנות שנועדו לְכַפֵּר עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ, שהיו מקריבים שני קרבנות "תמידין",

קְלָא וַיִּמַּם מפני שבהר סיני פסקה ממנו זוהמא שנתלבשו בושת פנים ויראת חטא, כמו שאמרו רז"ל כשבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא, וישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן, גוים שלא עמדו על הר סיני לא פסקה זוהמתן [רשב"ץ, אבר]. **וַיִּמַּם** אלו קרבנו אחר שהראנו שם את כבודו דיינו [או"ח].

קְלָב וַיִּמַּם שלא יתן לנו את כל המצות אלא מחצה או שליש, כמו שמצינו לאדם הראשון שצוה לו שש מצות, והוסיף לנח אבר מן החי, ואח"כ הוסיף לאברהם מצות מילה, ואח"כ ליעקב מצות גיד הנשה [או"ח, אבר].

קְלָא ונקרא בית הבחירה על שם שבחר בו הקב"ה כמו שנאמר (דברים י"ב) "כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלקיכם". [ריטב"א]. בנה לנו את בית כדי לכפר על כל עונותינו, שהיו תמיד של שחר מכפר על עונות של ערב ותמיד של בין הערבים מכפר על עונות של יום, דאמר מר לא לן אדם בירושלים ובידו עון שנאמר "צדק ילין בה" צדיק ילין בה. [שבה"ל].

בבוקר ובערב, כאשר תמיד של שחר מכפר על עוונות של ערב, ותמיד של בין הערבים מכפר על עוונות של יום, ונמצא שלא ישן אדם בירושלים ובידו עוון, שנאמר "צדק ילין בה", צדיק ילין בה [שבה"ל].

עד כאן עסקנו בהודיה לה על כל טובות אשר עשה עמנו מאת שגאלנו עד שבנה לנו את בית מקדשנו. **ומעתה** חוזר על תשובת מה נשתנה, ועל אלו שלשה דברים מצות ההגדה מיוסדת לומר "בעבור זה", בזמן פסח מצה ומרור מונחים לפניך קל"ד [שיבולי הלקט].

חובה על כל אחד ואחד בין איש בין אישה לומר קטע זה בפיו:

רְבֵן גַּמְלִיאֵל הָיָה אוֹמֵר: (משנה פסחים קטז)

כָּל שֶׁלֹּא אָמַר שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלּוּ בַּפֶּסַח לֹא יֵצֵא יְדֵי חוּבָתוֹ, וְאֵלּוּ הֵן:

פֶּסַח, מִצָּה, וּמְרוֹר.

רְבֵן גַּמְלִיאֵל הָיָה אוֹמֵר: כָּל שֶׁלֹּא אָמַר שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלּוּ בַּפֶּסַח כְּלוּמַר, שֶׁלֹּא פִירַשׁ בְּלִיל זֶה לֶשֶׁם מַה הֵם בָּאִים לֹא יֵצֵא יְדֵי חוּבָתוֹ, שֶׁל וְהַגְדַת לְבַנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא קְלָה, לְפִי שֶׁמִּצִּינוּ שֶׁהַקִּפִּיד הַכְּתוּב בְּאִמְרָה, כְּדִי שֶׁנִּזְכָּר וְנִפְלְאוֹת הַבּוֹרָא מִתּוֹךְ שֶׁנִּזְכָּר בְּפִינוּ לְמַה הֵם בָּאִים [אבו, או"ח, ריטב"א] וְאֵלּוּ הֵן: קֶרֶבֶן פֶּסַח כִּיּוֹם זֶה הַזְרוּעַ שֶׁהוּא זָכַר לְקֶרֶבֶן, מִצָּה הַנֹּאכַל עִם הַפֶּסַח, וּמְרוֹר.

מפרש והולך מה החשיבות של פסח מצה ומרור:

יצביע בידו על הזרוע שבקערה שהוא זכר לקרבן פסח, ויזהר שלא יגביהו, כדי שלא יראה שמקדישו לשם פסח, ונראה כאוכל קדשים בחוץ [או"ח, אבו].

פֶּסַח

שְׁהִיו אֲבוֹתֵינוּ אוֹכְלִים בְּזִמְנֵן שְׁבִית הַמִּקְדָּשׁ קָדְשׁ,

עַל שׁוֹם מָה?

עַל שׁוֹם [י"ג על שם] **שֶׁפֶּסַח הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל בְּתֵי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם,**

שְׁנֵאמַר (שמות יב, כז):

**"וְאִמְרַתֶּם זֶבַח פֶּסַח הוּא לַיהוָה, אֲשֶׁר פֶּסַח עַל בְּתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם
בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם, וְאֶת בְּתֵינוּ הֲצִיל, וַיִּקַּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ."**

קל"ד ואע"פ שאין בזמן הזה פסח נוהג, לא סילקוהו מכל וכל מן ההגדה, לפי ששאלת בן החכם מיוסדת עליו, ועוד שהרי נותנים בקערה בשר זכר לפסח [שבה"ל].

קל"ה י"ג שאף בזמן בית המקדש אע"פ שאכל פסח מצה ומרור, אם לא פירש בעבור מה הם באים, לא יצא ידי חובתו, לפי שמצאנו שהקפיד הכתוב באמירה ובאגדה [רשב"ץ, או"ח, אבו, ריטב"א]. ואע"פ שיש חולקים ואומרים ש"לא יצא ידי חובתו", היינו שלא קיים מצווה מן המובחר [ר"ן, רשב"ן], מ"מ כולם מודים שלכתחילה יש לאמרם ולפרש טעמם.

פסח קרבן פסח שֶהָיוּ אֲבוֹתֵינוּ אוֹכְלִים בְּזֶמַן שְׁבִית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קִנְיָם וְכִיוּם נֹתְנִים זְרוּעַ בַּקְעָרָה זָכַר לָזֶה, עַל שׁוּם מָה נִקְרָא פֶסַח? עַל שׁוּם שְׁפָסַח, לְשׁוֹן קַפִּיצָה שְׁדִילְגָ וְעֵבֶר [שְׁבַה"ל, רֶשֶׁב"ז, רֶש"י] קָלִי הַקֶּבֶ"ה בְּמַכַּת בְּכוֹרוֹת עַל בְּתֵי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם שֶהִקְבִּי"ה מִדְּלָג מִבֵּית מִצְרַיִם זֶה לְבֵית הַמִּצְרַיִם הָאֲחֵר, וְהִצִּיל בֵּית הַיִּשְׂרָאֵלִי שֶהָיָה בִּינֵיהֶם [רֶשֶׁב"ז] שְׁנֵאָמַר: "וְאָמַרְתֶּם לְבָנֵיכֶם שֶהִטְעַם שְׁעוּשִׁים זָבַח (=שְׁחִיטָה) קֶרֶבֶן פֶּסַח שֶהוּא לֵה", הוּא מִשׁוּם אֲשֶׁר פֶּסַח דִּילַג הַקְבִּי"ה עַל בְּתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ בְּהַכָּאתוֹ אֶת בְּכוֹרֵי מִצְרַיִם וְאֶת בְּתֵינוּ הִצִּיל, וְיִקְדֵּ הָעַם וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ, עַל בְּשׁוֹרֵת הַגְּאוּלָּה וּבִיאַת הָאֶרֶץ, וּבְשׁוֹרֵת הַבְּנִים שֶהָיוּ לָהֶם [רֶש"י]. וְזָכַר לְאוֹתוֹ הֵנִס אֲנוּ עוֹשִׂים הַפֶּסַח [הַיִּזְקוּנִי].

יגביה המצה העליונה [וי"א הפרוסה] בידו ויראנה למסובין, ויאמר:

מִצָּה

זו שְׁאָנוּ אוֹכְלִים, עַל שׁוּם מָה?

עַל שׁוּם שֶׁלֹּא הִסְפִּיק בְּצַקֶּם שֶׁל אֲבוֹתֵינוּ לְהַחְמִיץ עַד שֶׁנִּגְלָה עֲלֵיהֶם מִלֶּךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים, הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, וְיִגָּאֵלֶם מִיָּד,

שְׁנֵאָמַר (שְׁמוֹת יב, לט):

"וַיֹּאכְלוּ אֶת הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֲגֹת מִצּוֹת, כִּי לֹא חֲמָץ, כִּי גֵרְשׁוֹ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יִכְלוּ לְהַתְּמָהֶמָּה, וְגַם צָדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם".

מִצָּה זו שאנו אוֹכְלִים בְּלִילָה זֶה עַל שׁוּם מָה? נִצְטוּוּנוּ לְאוֹכְלוֹ? עַל שׁוּם שֶׁלֹּא הִסְפִּיק בְּצַקֶּם שֶׁל אֲבוֹתֵינוּ לְהַחְמִיץ, בְּיוֹם ט"ו בְּנִיסָן, מִשׁוּם שֶׁלֹּאֲחֵר מַכַּת בְּכוֹרוֹת הַמִּצְרַיִם שִׁלְחוּ אֶת יִשְׂרָאֵל בְּחִיפְזוֹן (מֵהִירוֹת) עַד שֶׁנִּגְלָה עֲלֵיהֶם מִלֶּךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקֶּבֶ"ה וְיִגָּאֵלֶם, שְׁנֵאָמַר: "וַיֹּאכְלוּ אֶת הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם, עֲגֹת שֶׁל מִצּוֹת כִּי לֹא חֲמָץ, בַּצֶּק שֶׁלֹּא חֲמָץ קָרוּי מִצָּה, וְלִמָּה לֹא הִסְפִּיק לְהַחְמִיץ? כִּי גֵרְשׁוֹ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יִכְלוּ לְהַתְּמָהֶמָּה בְּמִצְרַיִם קָלִי, שֶׁאִם הָיוּ נִשְׂאָרִים עוֹד רִגְעַ הָיוּ שׁוֹקְעִים בְּמִיַּט שְׁעָרֵי

קָלִי וְרֶש"י פִּירֵשׁ פֶּסַח - חֵמֶל. וְכַתֵּב הַרֶשֶׁב"ץ וַי"מ וּפְסַחְתִּי עֲלֵיכֶם הוּא לְשׁוֹן מִנּוּחָה מִעֲנֵן פֶּסַח שֶׁאִינוּ יֹכֵל לִילֵךְ, וְאִינוּ נִרְאָה, זֶה שֶׁאִם וּפְסַחְתִּי יִתְפָּרֵשׁ לְשׁוֹן מִנּוּחָה וְהוּא רִמּוֹ אֶל הַגִּזְרָה, א"כ כִּשְׁתַּנּוּחַ הַגִּזְרָה עֲלֵיהֶם תִּשְׁחַתֵּם אֵלֶּא הַעִיֵּקֶר כְּמוֹ שֶׁדִּרְשׁוּ ז"ל אֶל תִּקְרִי וּפְסַחְתִּי אֵלֶּא וּפְסַעְתִּי.

קָלִי וְהַקְשׁוּ הָרֵאשׁוֹנִים הָרִי קוֹדֵם צֵאתֶם מִמִּצְרַיִם צִוִּיה לְאוֹכֵל מִצּוֹת עִם קֶרֶבֶן פֶּסַח כְּמִש"כ (יב, ח), "וְיִגָּאֵלוּ אֶת הַבֶּשֶׂר בְּלִילָה הַזֶּה עֲלֵי אֶשׁ וּמִצּוֹת עַל מִרְקָהוּ, וְנִצְטוּוּ בְּסֵתֶם וְלֹא אָמַר הַכְּתוּב שֶׁהִטְעַם הוּא כִּיוֹן שֶׁלֹּא הִסְפִּיק בְּצַקֶּם לְהַחְמִיץ. וְעוֹד קִשָּׁה שֶׁהָרִי כָּבֵד נִצְטוּוּ שֶׁלֹּא לְהַחְמִיץ הַבֶּצֶק שֶׁנֵּאמַר "בְּעֵרֵב תֹּאכְלוּ מִצּוֹת", וְכֵן "שִׁבְעַת יָמִים מִצּוֹת תֹּאכְלוּ", וְכֵן "כִּי כָל אוֹכֵל מִחֻמְצָה וְנִכְרַתָּה הַנֶּפֶשׁ הַהִיא", וְא"כ אֵדךְ מִשְׁמַע מִכָּאן שֶׁאִם הָיוּ יֹכֵלִין לְהַתְּמָהֶמָּה הָיוּ מִחְמִיצִים אוֹתוֹ, הָרִי נִצְטוּוּ שֶׁלֹּא לְהַחְמִיצוֹ?

וַיִּשָּׁב רַבִּי יוֹסֵף קִמְחֵי שֶׁמָּה שֶׁנִּצְטוּוּ עַל הַמִּצּוֹת קוֹדֵם לְכֵן בְּקֶרֶבֶן פֶּסַח הָיָה עַל שֶׁם הַעֲתִיד, שֶׁהֵשֵׁם יוֹדַע הַעֲתִידוֹת יָדַע שֶׁהָיָה לָהֶם לְצֵאת מִמִּצְרַיִם בְּחִפְזוֹן, וְאִפִּי אִם הָיוּ רֹצִים לֹא הָיוּ יֹכֵלִים לְהַחְמִיץ בְּצַקֶּם, וְלָכֵן צוּה לְאוֹכֵל הַפֶּסַח עַל הַמִּצּוֹת וּמְרוֹרִים וְלְאוֹכֵל שִׁבְעַת יָמִים מִצָּה [אֲבוֹ].

וַיֵּשׁ שְׁכַתְּבוּ שֶׁאִם הָיוּ יֹכֵלִים לְהַתְּמָהֶמָּה הָיוּ אוֹפִיִן אוֹתוֹ חֲמָץ, כִּיוֹן שֶׁפֶסַח מִצְרַיִם לֹא נִהְגָּ אֵלֶּא בְּלִיל ט"ו, וְלִמְחַרְתִּי הָיוּ מוֹתְרִין בְּמִלְאֲכָה וּבְחֲמָץ, וְאוֹתָהּ הֵעִיסָה שֶׁלְּשׁוֹ בְּיוֹם ט"ו, זֶה הָיָה עֵימִם לְעִשׂוֹת לְהוֹן צִידָה לְדֶרֶךְ לְמַחֵר, וְהָיוּ עֵתִידִים לְהַחְמִיצָה

טומאה, ולזכר זה אוכלים מצות, וְגַם צִדָּה לדרך משאר מאכלים לא עָשׂוּ לָהֶם", להודיע שבחן של ישראל, שלא אמרו למושה כיצד נצא למדבר בלא צדה לדרך אלא בטחו בשם יתברך [מכילתא, ריטב"א].

יגביה המרור (החסיה) בידו זכר לשעבוד, ויאמר:

מְרוֹר

זֶה שְׂאֵנו אוֹכְלִים עַל שׁוֹם מָה?

עַל שׁוֹם שְׂמֵרֵנו הַמְצָרִים אֶת חַיֵּי אֲבוֹתֵינוּ בְּמֵצָרִים,

שְׂנֵאֵמֹר (שמות א, יד):

"וַיִּמְרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בְּעַבְדָּה קָשָׁה, בְּחֹמֶר וּבִלְבָנִים וּבְכָל עַבְדָּה בְּשָׂדֶה אֶת כָּל עַבְדָּתָם אֲשֶׁר עָבְדוּ בָּהֶם בְּפָרָךְ".

מְרוֹר זֶה ירק מר זה קל^ח, שְׂאֵנו אוֹכְלִים בליל זה מדרבנן, עַל שׁוֹם מָה? נצטוונו לאוכלו: עַל שׁוֹם שְׂמֵרֵנו הַמְצָרִים אֶת חַיֵּי אֲבוֹתֵינוּ בְּמֵצָרִים, שְׂנֵאֵמֹר: וַיִּמְרְרוּ הַמְצָרִים אֶת חַיֵּיהֶם של ישראל בְּעַבְדָּה קָשָׁה, בְּחֹמֶר לגבל טיט, וּבִלְבָנִים עבודת בנין קשות, וּבְכָל עַבְדָּה בְּשָׂדֶה, כגון חרישה וזריעה, אֶת (=עם) מלבד כָּל עַבְדָּתָם אֲשֶׁר עָבְדוּ בָּהֶם בתוך העיר בְּפָרָךְ, פרך לשון שברון, עבודה המשברת את גוף האדם [רש"י]. וראויים אנו לזכור טעם המרור, כדי להודות לה יתברך אשר הוציאנו ממרה למתקה, וכאשר עשה להם כן יעשה עמנו תמיד, וזהו סוד האמונה והבטחון [רשב"א].

הקטע הבא נאמר במשנה (פסחים קטז): אחר הקטע של רבן גמליאל, לומר כי הוא זה ממצות ההגדה, שחייב אדם לומר לא רק את אבותינו גאל הקב"ה, אלא אף אותנו גאל עמהם, שנאמר "ואותנו הוציא משם למען

שלא הוזהרו בבל יראה, אילולי שנגלה עליהן הקב"ה מהרה וגאלן, ומה שאמר הפסוק "ששת ימים תאכל מצות", וכן שאר הפסוקים, אינו צווי אלא לדורות, שמצות השבתת שאור ואזהרת אכילת חמץ לא נצטוו בהן אלא לדורות [רי"ד, ר"ן, שבה"ל]. ומה שאמר "על שום שלא הספיק בציקו של אבותינו להחמיץ", כך פירושו מכיון שהקב"ה רואה את העתיד צופה ומביט מה שעתיד להיות על כן צום מבערב על הנס של מחר [שבה"ל].

וברשב"ץ כתב: שאם יכלו להתמהמה היו אופין אותו חמץ, כיון עדיין לא הוזהרו על אכילת חמץ, ומה שנאמר "צלי אש ומצות על מרורים יאכלוהו", לא נצטוו על אכילת מצה אלא על אכילת הפסח, ולפי שלא יכלו להחמיץ בצקם שנאמר "ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ", על כן הוזהרנו מאכילת חמץ, ונתחייבנו באכילת מצה בכל זמן בלילה ראשון מן התורה שנאמר בערב תאכלו מצות. **והריב"א פירש** שמה שאמר "ולא יכלו להתמהמה", לא קאי על הלחם, אלא על הצידה לדרך, ויש לסרס המקרא ולומר כך "וגם צדה לא עשו להם" למה? "כי גורשו ולא יכלו להתמהמה".

קל^ח **ופרש"י** כל ירק מר קרוי מרור. **ובשה"ל כתב:** שהחזרת נקרא מרור, והוא עיקר המצוה, שאמרו חז"ל למה נמשלו המצרים למרור? לומר לך מה מרור זה תחלתו רך וסופו קשה, אף מצרים תחלתן רך וסופן קשה. פירוש אחר היינו דכתיב "אשר עבדו בהן בפרך", תחלה בפה רך, ולבסוף בפרך. **וכעין זה כתב בספר החינוך** (מצוה שפא) שצווה לנו במרור זכר ל"וימררו את חייהם", ובכל עשב מר הוא בכלל מרורים, ואדם יוצא בהן ידי חובתו. אבל מ"מ בירור לנו חז"ל לאכול החזרת, כי בה זכר התמרור מצד הקלח שטעמו מר קצת. וגם יש בה הידור למצוה יותר מבשאר עשבים מרים, כי שמה הדור שנקראת חסה, ורמז ברכה בו, שחס רחמנא עלינו ופדאנו מיד המצרים הקשים, ומכל אלה יש התערורות וזכר אל לב בני אדם בענין הנסים שנעשו לנו במצרים, ולפיכך הוקבעה ההלכה שראוי לנו לחזר אחר החזרת.

הביא אותנו אל הארץ אשר נשבע לאבותינו" (דברים ו, כג), וכבר השבנו לשאלת התינוק "מה נשתנה", שאלו לא גאל את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים [רשב"ץ].

וְיָבִיחַ

דָּוֹר וְדָוֹר חֵיב אָדָם לְהִרְאוֹת [י"ג לְרֵאוֹת] אֶת עַצְמוֹ כְּאִלוֹ הוּא יֵצֵא

מִמִּצְרַיִם, שְׁנֵאמֵר (שמות יג, ח):

"וְהִגַּדְתָּ לְבְנֶךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר, בְּעֵבֹר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי

מִמִּצְרַיִם."

שֶׁלֹּא אֶת אֲבוֹתֵינוּ בְּלֶבֶד גָּאֵל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֶלָּא אִף אוֹתָנוּ גָּאֵל

עִמָּהֶם, שְׁנֵאמֵר (דברים ו, כג):

"וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם, לְמַעַן הִבִּיא אוֹתָנוּ, לְתֵת לָנוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר

נִשְׁבַּע לְאַבְתֵּינוּ."

בְּכָל דָּוֹר וְדָוֹר חֵיב אָדָם, כלומר כל יחיד ויחיד צריך לְהִרְאוֹת שִׁירָאָה וּיְדִמָּה אֶת עַצְמוֹ כְּאִלוֹ הוּא עַצְמוֹ היה עבד ויֵצֵא לְחֵרֹת מִמִּצְרַיִם, וזוהו שאמר הכתוב (דברים טז, יב) "וזכרת כי עבד היית במצרים" כאילו אתה בעצמך היית שם לעבד ויצאת לְחֵרֹת [רש"י, אבו] **שְׁנֵאמֵר: וְהִגַּדְתָּ לְבְנֶךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר, בְּעֵבֹר זֶה** שאקיים מצותי כגון פסח מצה ומרור [רש"י] **עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם, וכבר דרשו לעיל לי ולא לו, מכלל דדרשינן לי על כל אחד ואחד האומרו עכשיו בפיו [רישב"א]. וי"מ שנלמד מזה שאמר "בצאתי" ולא אמר "בצאת אבותינו" משמע שמדבר על עצמו [רש"י, או"ח].**

וכעת אנו מחזקים את זה שאנו בעצמנו יצאנו ממצרים, **שֶׁלֹּא אֶת אֲבוֹתֵינוּ בְּלֶבֶד גָּאֵל הַקְּדוֹשׁ, אֶלָּא אִף אוֹתָנוּ גָּאֵל עִמָּהֶם, שהרי אנו בכלל כל הנסים, שהרי אילו לא הוציאם ממצרים עדיין היינו עבדים לפרעה [שבה"ל] שְׁנֵאמֵר: וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם, לְמַעַן הִבִּיא אוֹתָנוּ, לְתֵת לָנוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְתֵּנוּ, ואע"פ שכבר אמר לעיל "ויוציאנו ה ממצרים", חזר ואמר "וואותנו הוציא משם", ללמדך שאם הם לא היה מוציאם עדיין היינו גם אנחנו שם עבדים לפרעה במצרים, הלכך הרי אנו בכלל כל הנסים, וכשהוציאם ממצרים הוי כמו שהוציא אותנו [או"ח, רשב"ץ, שבה"ל].**

הקטע הבא הוא המשך לשון המשנה (פסחים קטז:): לקטע הקודם "בכל דור ודור", ואחר שאמרנו שם שכאלו

אנו בעצמנו יצאנו ממצרים, א"כ חובה עלינו להלל ולשבח לשם יתברך כמו שעשו אבותינו בצאתם ממצרים

קלט [או"ח, אבו]

קלט בשבה"ל כתב שקטע זה נאמר במקום ברכת "שעשה ניסים" על יציאת מצרים. וי"א שקטע זה הוא במקום ברכת שאומרים לפני ההלל [שבה"ל, או"ח, אבו]. **הרשב"ץ** כתב שזהו המשך המשנה לאחר הקטע של ר"ג (ולשיטתו לא גרסינן את הקטע הקודם) וזהו שאמרו מתחיל בגנות ומסיים בשבח, שאין ראוי לנו שנהיה כפויי טובה לקב"ה שעשה כל הניסים האלה ולא נודה לו על הטובה

לְפִיכָךְ

אֲנַחְנוּ חִיבִים: לְהוֹדוֹת, לְהַלֵּל, לְשַׁבַּח, לְפָאֵר, לְרוֹמֵם, לְהַדְר [י"ג: לְבָרֵךְ,
לְעַלָּה] וּלְקַלֵּס, לְמִי שֶׁעָשָׂה לְאַבּוֹתֵינוּ וְלָנוּ אֶת כָּל הַנְּסִים הָאֵלֹהִים קמא:

1. הוֹצִיאָנוּ מֵעֲבָדוֹת לְחֵרוֹת, 2. וּמִיָּגוֹן לְשִׁמְחָה, 3. וּמֵאֲבֵל לְיוֹם טוֹב, 4. וּמֵאֲפֵלָה
לְאוֹר גְּדוֹל 5. וּמִשְׁעֵבוֹד לְגֵאֵלָה קמב, וְנֹאמַר לְפָנָיו הַלְלוּיָהּ.

קמג **לְפִיכָךְ**, כיון שאנו רואים את עצמו כאילו יצאנו ממצרים, לכן אֲנַחְנוּ חִיבִים לומר את כל הלשונות הללו: **לְהוֹדוֹת**, על עצם הטובות שעושה עמנו, **לְהַלֵּל** דהיינו לספר ולפרסם את הטובות שעושה עימנו, **לְשַׁבַּח** על המעשים הטובים שעושה עימנו, **לְפָאֵר** שזכינו להתקרב לעבודתו, **לְרוֹמֵם** לרוממו מעל כל הנבראים, **לְהַדְר**, לייפותו בדברי יופי, **[לְבָרֵךְ, לְעַלָּה (לרומם)] וּלְקַלֵּס קמ"ד** בדברי טובה וברכה, **לְמִי שֶׁעָשָׂה לְאַבּוֹתֵינוּ**

קמ **הטעם** להגבת הכוס לפי שפותחין כעת בשיר ובהלל, ואמרו רז"ל מנין שאין אומרים שירה אלא על היין? שנאמר (שופטים ט, ג) "וַיִּתְאָמֶר לָהֶם הַגָּן הַחֲדָלְתִּי אֶת תִּירוֹשֵׁי הַמְּשַׁמֵּחַ אֲלֵהִים וְאֶנְשֵׁים". אם אנשים משמח בשתי ה, אלהים במה משמח? אלא מכאן אתה למד שאין אומרים שירה אלא על היין [או"ח].

קמא **ואמרין במכילתא** (דרשב"י) **ובילקוי"ש** על הפסוק "ובני ישראל יוצאים ביד רמה", מגיד הכתוב שכשהיו מצריים רודפים אחרי ישראל, היו מנאצין ומחרפין ומגדפין, ואילו ישראל מפארין ומרוממין ומשבחין [ומקלסין] ומהללין ונותנין שיר ושבח גדולה ותהלה ותפארת ונצח והוד למי שאמר והיה העולם שהמלחמה שלו, כענין שנאמר "רוממות אל בגרונו, ואומר "רומה על השמים אלקים, ואומר "ה אלקי אתה ארוממך אודה שמך". **ובמדרש בתנחומא** (יתרו ג) "לריח שמניך טובים" א"ר ינאי הראשונים ריח שמנים [י"ג שירים] אמרו לך, אבל אנו כשבאנו לים לא הנחנו לשון שבח שלא קלסנו לך ושבחונך בו [רשב"א]. **עוד אמרו במכילתא** (דברי ישמעאל בא פרשה יב) "ויקוד העם וישתחווי", בא ללמדך שכל מי ששומע הנסים הללו שעשה ה את אבותינו במצרים צריך לשבח לפאר ולרומם וכו, וכן הוא אומר ביתרו "ויספר משה לחתנו וגו, ויחד יתרו ויאמר ברוך ה אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה" (שמות יח ז).

קמב **הרשב"ץ** ועוד ראשונים גרסו לבסוף "ומשעבוד לגאולה", וכן הוא בש"ס שלנו, וברוב האגדות. ויש שגרסוהו לפני המילים "מיגון לשמחה", וכ"ה בסידור רב עמרם גאון. **וביאר במעשי ה'** שלגירסא זו אין זה כפל שאמר עבדות ואח"כ אמר שעבוד, כי מעבדות לחירות נאמר בערך אבותינו שיצאו ממצרים, ואמרו משעבוד לגאולה הוא בערכנו, אנחנו ובנינו, שעיי שהוציאנו ביד חזקה הוציא אותנו משעבוד שלא נהיה משעובדים לפרעה על ששיחררנו ברצונו, וזה היה החירות מוחלט, שאם היה בריצוי לא היה החירות מוחלט כמו שאמרנו, עד שלזכר זה נתחייבנו ההסיבה. **ובחידושי הגרי"ז ביאר** (סימן ריא) שמעבדות לחרות היו מה שהופקע מעליהם השם עבדות, ומשעבוד לגאולה היינו מה שנגאלו מתחת ידם ומעבדות בפועל של חומר ולבנים לחרות.

קמג **באבודרהם כתב**: שמזכיר כאן שבעה עניני שבח כנגד ז רקיעים להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר ולקלס. [וכן הוא לגרסתנו]. **וברשב"ץ כתב**: שיש כאן שמונה מיני הודאות [שמוסיף גם לעלה], כנגד ארבעה נסים שעשה לנו "הוציאנו מעבדות לחירות" אחד, "ומיגון לשמחה" שני, "ומאבל ליו"ט" שלישי, "ומאפלה לאור גדול" רביעי. וכמו שטובות האל היו כפולות עלינו, כן ראוי שנודה הודאות כפולות על אלו הנסיים שמונה הודאות על ארבעה נסים.

קמד **כתב הריטב"א**: ואין ראוי לומר ולקלס, לפי שנופל בו לשון גנאי כמו לעג וקלס (תהלים עט, ד). **אולם הרשב"ץ כתב**: שכן אמר רב עמרם גאון, אבל רבותינו ז"ל הם משתמשין בו לשון שבח במדרש (תנחומא בשלח סי יג) קדמו שרים אחר נוגנים (תהלים סח, כו) כי ישראל היו מקלסין להקב"ה תחלה ואח"כ המלאכים ואח"כ הנשים שנאמר בתוך עלמות תופפות (שם). וכן בכל המקומות מזכירין מקלסין להקב"ה והוא מלשון והוא במלכים יתקלס (חבקוק א, ז) לשון שבח וכו [עיי"ש], אם כן נכון לומר לקלס לשון שבח ואין לחוש שיהיה לשון לעג וקלס, ויגיד עליו רעו דהיינו שאר המלות שהם לשון שבח.

וְלֵנוּ אֶת כָּל הַנְּסִים הָאֵלֹהִים, ואלו הם כללות הניסים: הוֹצִיאָנוּ מֵעֲבֹדוֹת מִצְרַיִם לְחֵירוֹת, וכיון שיצאנו מעבודות לחרות, יצאנו גם מִיָּגוֹן שֶׁבְרוּחַ לְשִׂמְחָה כי מי שיש עליו רשות אחרים הוא בִּיגוֹן, ואם יצא לחירות יצא לשמחה, וכן יצאנו וּמֵאֲבָל מִרִירוֹת הַחַיִּים לְיוֹם טוֹב כי העבד הולך יחף כִּאֲבָל וּבִצְאוֹתוֹ לְחֵירוֹת יֵצֵא מֵאֲבָלוֹת לְיוֹ"ט, וכמו שכתוב "מִנְעִי גִלְגֹל מִיַּחַף" (ירמיה ב, כה) וּמֵאֲפֵלָה של בית האסורים, לְאוֹר גְּדוֹל קִמָּה, כי העבד מִמְשֵׁשׁ בְּצַהֲרִים כִּאֲשֶׁר יִמְשֵׁשׁ הַעוֹר בְּאֲפֵלָה, וּבִצְאוֹתוֹ לְחֵירוֹת הוּא יוֹצֵא לְאוֹר, וּמִשְׁעָבֹד מֵעֲבֹדוֹת פֶּרֶךְ לְגֵאֲלָה, על כן וְנֹאמֵר לְפָנָיו עֵתָה [קִמָּה שִׁירָה חֲדָשָׁה] הַלְלוּיָהּ, הַלְלוּיָהּ הוּא הַשֶּׁבַח הַיּוֹתֵר מֵעוֹלָה שֶׁבִּסְפָר תֵּהִלִּים, שֵׁשׁ בּוֹ שֶׁבַח וְזִכָּר שֵׁם הָאֵל יִתְבָּרֵךְ, וְזֹאת הַפְּתִיחָה הִיא מֵעֵין בְּרַכָּה לְקִרְאֵת קְרִיאַת הַהֵלֵל [רש"י].

עֵתָה מִתְחִילִין אֶת הַחֲצִי הָרֵאשׁוֹן שֶׁל הַהֵלֵל כְּסִיוֹם לְמִצְוֹת הַהֲגָדָה, מִכּוּיִן שְׁשָׁנִי פִּרְקִיו הָרֵאשׁוֹנִים עוֹסְקִים בִּיצִיאַת מִצְרַיִם. וְאִילוּ הַחֲצִי הַשֵּׁנִי שֶׁל הַלֵּל הָעוֹסֵק בְּגֵאוּלָּה הָעֵתִידִית וּבִשְׂאֵר הַגְּאוּלוֹת וְלִכְן קִבְעוּ לְאִמְרָם לְאַחַר בְּרַכַּת הַמְּזוּן [אֲבָרְבַּנְל].

מִזְמוֹר זֶה יֵשׁ חֲמִישָׁה יוֹדִי"ן יִתִּירוֹת. הַמְּגַבִּיָּה. הַמְּשִׁפִּילִי. מְקִימִי. הַהוֹשִׁיבִי. מוֹשִׁיבִי. כִּנְגַד חֲמִשִּׁים מְכוֹת שֶׁלְקוּ עַל הַיָּם [אֲבָו].

וַיֹּאמְרוּ אֶת הַהֵלֵל בְּשִׂמְחָה רַבָּה וּבַהֲתַלְהָבוֹת.

הַלְלוּיָהּ

הַלְלוּ עַבְדֵי יְהוָה, הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְהוָה. יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבָרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם. מִמְזֹרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבֹאוֹ מְהַלֵּל שֵׁם יְהוָה. רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְהוָה, עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ. מִי כִּי־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ הַמְּגַבִּיָּה לְשַׁבָּת, הַמְּשִׁפִּילִי לְרֵאוֹת בְּשָׁמַיִם וּבְאָרֶץ? מְקִימִי מֵעֶפְרָךְ דָּל, מְאַשְׁפֵּת יָרִים אֲבִיוֹן, לְהוֹשִׁיבִי עִם נְדִיבִים, עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ. מוֹשִׁיבֵי עֶקְרַת הַיְּבִית, אִם הַבָּנִים שִׂמְחָה, הַלְלוּיָהּ.

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת ה', וְמִי יִהְיֶה? הַלְלוּ עַבְדֵי יְהוָה, הַחֲכָמִים הַיּוֹדְעִים לְהֵלֵל, וְשׁוֹב הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְהוָה אֲבָל לְרַשָּׁע אִמְרָ אֱלֹהִים מִה לְךָ לְסַפֵּר חוֹקִי, יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבָרָךְ בְּפִי הַנְּבִרָאִים, מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם. וּמְקוֹם הַהִילּוֹל הוּא מִמְזֹרַח שֶׁמֶשׁ מִמְקוֹם הַגְּרִים בְּמִזְרַח הָעוֹלָם שֶׁמֶשׁ מִמְקוֹם זְרִיחַת הַשֶּׁמֶשׁ, עַד מְבֹאוֹ עַד אֱלֹהֵי הַגְּרִים בְּמַעְרַב הָעוֹלָם מִמְקוֹם שְׁקִיעַת הַשֶּׁמֶשׁ מְהַלֵּל שֵׁם יְהוָה, מִפִּי כוֹלָם מֵהוֹלֵל שֵׁם ה', רָם גְּבוּהָ וְנִעְלָה עַל כָּל גּוֹיִם יְהוָה, וְהִיכָן מִמְקוֹם מִשְׁכַּן כְּבוֹד שְׁכִינְתוֹ, עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ, אֲבָל מִי עֵינֵי כִּי־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ הַמְּגַבִּיָּה (הַמְּגַבִּיָּה) לְשַׁבָּת, כִּי אִף אִם אִמְנֵם הוּא מְגַבִּיָּה אֶת עַצְמוֹ לְשַׁבָּת מֵעַל הַשָּׁמַיִם, מִ"מ הַמְּשִׁפִּילִי (הַמְּשִׁפִּיל) לְרֵאוֹת בְּשָׁמַיִם וּבְאָרֶץ, הוּא מְשִׁפִּיל עֵינָיו לְהַשְׁגִּיחַ עַל כָּל הַנְּעֻשָׂה בַשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ. עֵינֵי לְקִיּוֹם בְּנוֹ, מְקִימִי מֵעֶפְרָךְ דָּל, בְּהַשְׁגַּחְתּוֹ מִקָּמִים אֶת הַדָּל מִן הָעֶפְרָךְ, וּמוֹסִיף שְׂגֻם מְאַשְׁפֵּת יָרִים אֲבִיוֹן שֶׁהוּא שֶׁפֶל יוֹתֵר מֵעֶפְרָךְ, לְהוֹשִׁיבִי וְיִשְׁבוּ הַדָּל וְהַבִּיּוֹן עִם נְדִיבִים (נִכְבְּדִים) עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ, וְהֵמָּה הַמְּעוֹלִים שֶׁבְּנְדִיבִים, שִׁישְׂרָאֵל שֶׁהֵיוּ יְרוּדִים וּמוֹטִים

קִמָּה וְאִמְרָ לְאוֹר גְּדוֹל, כִּי אוֹתוֹ אוֹר הוּא אוֹר הַכְּבוֹד כְּמוֹ שְׂנֵאמַר (יִשְׁעִיָּה ס, ב) "כִּי הִנֵּה הַחֹשֶׁךְ יִכְסֶה אֶרֶץ וְעֶרְפֵּל לְאִמְרָם וְעֶלְפִךָ יִזְרַח וְכִבְדוֹ עֲלִיךָ יִרְאֶה". [רש"י].

קִמָּה כִּן הִיא גֵרֵסַת הָרֵאשִׁיט [אֲבָו].

במצרים עד עפר, הושיבם ה לכסא עם מלכים. **מוֹשִׁיבֵי עֶקְרַת הַבַּיִת, אִם הַבְּנִים שְׂמַחָה**, הוא מושיב את העקרה בבית, כי בעודה עקרה שבתה הבית מעט פעם בחוץ פעם ברחובות כדי להפג צערה, וה בהשגחתו פותח רחמה ותלד ותשב בבית, ותהיה **אִם אִם הַבְּנִים שְׂמַחָה**, בהיותה יושבת בביתה עם בניה [מצודות] **קמ"ז הַלְלוּהָ**, בעבור כל זה הללו את י"ה.

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם

בַּיִת יַעֲקֹב מֵעַם לַעֲזָ, הַיְתָה יְהוּדָה לְקִדְשׁוֹ, יִשְׂרָאֵל מִמְּשֻׁלוֹתָיו. הַיָּם רָאָה וַיִּנָּס,
הַיִּרְדֵּן יִסָּב לְאַחֹר. הַהָרִים רָקְדוּ כְּאֵילִים, גְּבְעוֹת כְּבָנֵי צֶאֱנ. מֵה לָךְ הַיָּם כִּי תִנּוּס,
הַיִּרְדֵּן תִּסָּב לְאַחֹר, הַהָרִים תִּרְקְדוּ כְּאֵילִים, גְּבְעוֹת כְּבָנֵי צֶאֱנ. מִלְּפָנֵי אֲדוֹן חוּלֵי
אַרְצָ, מִלְּפָנֵי אֱלֹהֵ יַעֲקֹב. הַהֶפְכִי הַצּוֹר אֲגַם מַיִם, חֲלַמִּישׁ לְמַעֲיָנו מַיִם.

בְּצֵאת בעת יצאו **יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם**, בעת יצאו **בַּיִת יַעֲקֹב מֵעַם לַעֲזָ**, מעם זר שלא הבין שפתו, בעת ההיא **הַיְתָה** אז נחיתה **יְהוּדָה לְקִדְשׁוֹ** לעם קדושו, **יִשְׂרָאֵל מִמְּשֻׁלוֹתָיו**, וישראל בכללם עם ממשלתו. **הַיָּם יִסָּב** סוף **רָאָה** את ישראל באים לתוכו **וַיִּנָּס**, נס ממקומו ונעשה חרבה, וכן **הַיִּרְדֵּן יִסָּב לְאַחֹר**, סב והפך את פניו לאחור ולא המשיך בזרימתו, שבאותה שעה כל מימי בראשית נבקעו [רש"י] **קמ"ח**. ובשעת מתן תורה **הַהָרִים** הגדולים **רָקְדוּ** קפצו **כְּאֵילִים** לגודל החרדה, **גְּבְעוֹת** שהם קטנות מהרים רקדו **כְּבָנֵי צֶאֱנ** הקטנים, וזה ירמוז על סיני והר ההר והנסיים שנעשו שם [מלבי"ם] ולחדד הענין הוא כאלו שואל **מֵה לָךְ הַיָּם כִּי תִנּוּס?** ומה לך **הַיִּרְדֵּן תִּסָּב לְאַחֹר?** מה לכם **הַהָרִים** כי **תִּרְקְדוּ כְּאֵילִים** **גְּבְעוֹת כְּבָנֵי צֶאֱנ**? ומשיב שהסיבה ששינו את טבעם, זה מפני שאנו נסים **מִלְּפָנֵי** פחד **אֲדוֹן חוּלֵי אַרְצָ**, החולל (יוצר) את הארץ **מִלְּפָנֵי** פחד **אֱלֹהֵ יַעֲקֹב**, **הַהֶפְכִי הַצּוֹר**, ההופך את הצור (=הסלע) היבש להיות **אֲגַם מַיִם**, כפל הדבר ואמר, ההופך **חֲלַמִּישׁ** סלע קשה **לְמַעֲיָנו מַיִם** למעיין מים חיים.

לאחר מצוות ההגדה, אנו חותמין בברכת הגאולה ובשבח והודאה לה'.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִלְּךְ הַעוֹלָם, אֲשֶׁר גָּאֲלָנוּ (יבקש כאן במחשבתו כל אשר יחפוץ)
וַיִּגָּאֵל אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם, וְהִגִּיעֵנוּ הַלֵּילָה הַזֶּה לְאַכֵּל בּוֹ מִצֵּה וּמְרוֹר. כֵּן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
וְאֵלֵהי אֲבוֹתֵינוּ הִגִּיעֵנוּ לְמוֹעֲדִים וְלִרְגָלִים אַחֲרִים הַבָּאִים לְקִרְאָתֵנוּ לְשָׁלוֹם, שְׂמֵחִים
בְּבָנֵינוּ עִירָךְ, וְשִׂשִׁים בְּעַבְדוֹתֶיךָ, וְנֹאכַל שָׁם מִן הַזְּבָחִים וּמִן הַפְּסָחִים (במוצאי שבת אומרים:
מִן הַפְּסָחִים וּמִן הַזְּבָחִים) אֲשֶׁר יָגִיעַ דָּמָם עַל קִיר מִזְבֵּחֶךָ לְרִצּוֹן, וְנוֹדָה לָךְ שִׁיר חֲדָשׁ עַל
גְּאֻלָּתֵנוּ וְעַל פְּדוּת נַפְשָׁנוּ. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה גָּאֵל יִשְׂרָאֵל.

קמ"ט וי"מ וגם העקרת של הבית, האשה ששתתה כוס עקרים (כי היה להם אשה מיוחדת לנוי והיא היתה שותה כוס עקרים שלא תלד) בכז ירפא אותה בהשגחתו עד שתהיה אם הבנים שמחה.

קמ"י ובמצודות פירש: שקאי על ימי יהושע שסיבב הירדן לחזור לאחור לבלי לכת דרך מהלכו. **אולם המלבים כתב:** שבירדן היה הנס רק מצד אחד שקמו נד אחד, כי הירודים מלמעלה למטה תמו נכרתו כפי הטבע, לכן אמר "ייסוב לאחור", אבל בים היה הנס משני צדדים לכן אמר וינס.

בְּרוּךְ מקור הברכות, **אֵתָהּ ה' אֱלֹהֵינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר גָּאֵלְנוּ** גאל אותנו, וגם **וְגָאֵל אֶת אַבּוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם**, הזכיר כאן גאולתנו וגאולת אבותינו ממצרים, לפי שאמר למעלה "שלא את אבותינו בלבד גאל הקב"ה אלא אף אותנו גאל עמהם" [אבן]. **קִמַּט וְהִגִּיעֵנוּ** וזיכה אותנו להגיע אל **הַלֵּילָה הַזֶּה** כדי **לְאַכֵּל בּוֹ מִצֶּה וּמְרוֹר**, ולכן אנו מתפללים על העתיד ש: **כֵּן יִהְיֶה אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אַבּוֹתֵינוּ יִגִּיעֵנוּ לְמוֹעֲדִים** ראש השנה ויום הכפורים, **וְלִרְגְלִים אַחֲרִים** אלו פסח ושבועות וסוכות^ק, **הַבָּאִים לְקִרְאָתְנוּ לְשָׁלוֹם**, ואע"פ שהם בכלל המועדים, רמז באומרו ולרגלים, שיזכנו לעלות לירושלים בכל רגל ורגל משלשתן [אבן]. **שְׂמֵחִים בְּבִנְיָן עִירָךְ יְרוּשָׁלַיִם וְשָׂשִׂים בְּעִבּוֹדְתֶךָ** עבודת הקורבנות בביהמ"ק **וְנֹאכֵל שָׂם מִן הַזִּבְחִים** קרבן חגיגה, **וּמִן הַפְּסָחִים** קרבן פסח הנאכל על השובע, **אֲשֶׁר יִגִּיעַ דָּמָם** בזריקת דם הקרבן ע"י הכהן **עַל קִיר מִזְבִּיחֶךָ לְרִצּוֹן** לרצוי, **וְנוֹדָה לְךָ שִׁיר חֲדָשׁ עַל גָּאֻלָּתְנוּ** זו גאולה העתידית, **וְעַל פְּדוּת נַפְשֵׁנוּ** זו גאולת מצרים^{קנא} [אבן]. **בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה גָּאֵל יִשְׂרָאֵל** גאל לשון עבר, כיון שכבר גאלנו ממצרים.

ושותים כעת כוס שניה, וטוב לומר קודם לכן:

וקודם שישתה טוב לומר: **לְשֵׁם יְחִוֵּד קִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וְשְׂכִינְתֵיהּ, בְּדַחִילוּ וְדַחִימוּ, וְדַחִימוּ וְדַחִילוּ, לִיחְדָּא שָׂם אוֹת יו"ד אוֹת ה"א, בְּאוֹת וְאו"ו אוֹת ה"א, בְּיַחְדָּא שְׁלִים בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל. הַרְיֵנִי מוֹכֵן וּמְזַמֵּן לְשִׁתּוֹת יַיִן שֶׁל כּוֹס שְׁנֵי מֵאָרְבַּע כּוֹסוֹת שֶׁתִּקְנוּ חֲכָמִים זְכָרוֹנָם לְבִרְכָה בְּלֵיל חַג הַמַּצּוֹת. שֶׁכָּל אֶחָד וְאֶחָד מֵהֶם הוּא מִצֶּה בְּפִנֵּי עֲצָמָה. כְּדֵי לַעֲשׂוֹת נַחַת רוּחַ לְיוֹצְרֵנוּ וְלַעֲשׂוֹת רִצּוֹן בּוֹרְאֵנוּ. לְתַקֵּן שֶׁרֶשׁ מִצֶּה זוּ בְּמִקּוֹם עֲלִיוֹן. וַיְהִי נָעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנְנָה עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנְנָה:**

[הספרדים לא מברכים על כוס זה, אולם האשכנזים וחלק מבני תימן מברכים: **בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם בּוֹרָא פְּרֵי הַגֶּפֶן**]. ישתה רביעית או לפחות רוב רביעית בהסבה.

רְחֻצָה

^{קמט} **והגיענו הלילה הזה** זהו כמו שאומרים בברכת שהחיינו "והגיענו לזמן הזה". ואע"פ שכבר ברכנו ברכת שהחיינו, מ"מ כיון שרוצה לומר "כך ה' אלהינו ואלהי אבותינו הגיענו למועדים", שהוא לשון בקשה על העתיד, לכן אמר "והגיענו הלילה הזה" [או"ח, אבן].

^{קי} **יש תמיהין** והוא קיימא לן דבניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל ולא בשבועות וסוכות, וכיצד מתפלל שתהא הגאולה בינתיים. **ונראה לי** לפרש דהכי קאמר כשם שהגיענו הלילה הזה לאכול בו מצה ומרורים כן יגיענו ה' אלהינו למועדים [ולרגלים] הבאים לקראתינו [לשלוש] מן המלכויות לקיים בהן המצות הראויות בזמנם ולא יעבדו עלינו כשם שאין מעבדין עלינו בזה, ועוד יגיענו ויזכנו למועד הזה להיות שמחים בבנין עירך ובחידוש בית מקדשך. והנה המוכיח "יושם נאכל מן הפסחים ומן הזבחים וזה לא יתכן אלא בפסח". **ואחי ר' בנימין פירש**: למועדים - היינו ראש השנה ויום הכיפורים, שבכלל אלה מועדי ה'. ולרגלים - היינו חג הסוכות ושמיני עצרת שגם הוא רגל בפני עצמו הוא. ואתיא כר אליעזר דאמר במס ראש השנה בניסן נגאלו בתשרי עתידין ליגאל [שבה"ל].

^{קנא} שנאמר (דברים כא, ח) כפר לעמך ישראל אשר פדית ה', כי לימות המשיח מזכירין שתיחן כמו שאמרנו ימי חיך העולם הזה כל ימי חיך להביא לימות המשיח. [או"ח].

יטול ידינו עם ברכה, בשמחה ובהתלהבות לקראת המצוות שעתה בא לקיים.

וטוב שקודם לנטילה יאמר בקשה זו:

לשם יחוד קדשא בריך הוא ושכינתה בדחילו ורחימו ורחימו ודחילו ליחדא שם אות יו"ד אות ה"א באות וא"ו אות ה"א, ביחודא שלים בשם כל ישראל, לאקמא שכינתא מעפרא ולעלוי שכינת עזנו, הריני בא לקיים מצות עשה דרבנן לטול ידי ולשפספן היטב קדם סעדה, כדי לעשות נחת רוח ליוצרי ולעשות רצון בוראי, לתקן שרש מצוה זו במקום עליון. ויהי רצון מלפניך, יהוה אלהינו ואלהי אבותינו, שתהיה חשובה ומקבלת ורצויה לפניך מצוה זו של נטילת ידיים והשפסוף קדם סעדה, כאלו כונתי בכל הפונות הראויות לכוון במצוה זו.

ויהי רצון מלפניך, יהוה אלהינו ואלהי אבותינו, שבזכות מצות הברכה אשר נברך על נטילת ידיים קדם סעדה, יהיה עתה עת רצון לפניך, וימשך מן אור אין סוף שפע מחינ ואורות גדולים לשנים עשר פרצופים, הרמוזים בעשר ספירות הפוללות, שהן רמוזות בעשר אצבעות הידים, ומשם נקבל שפע עשר הברכות, פכתוב: ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ ורב דגן ותירש: ועבדוך עמים וישתחוו לך לאמים, הוה גביר לאחידך, וישתחוו לך בני אמך. אורריך ארוך, ומברכריך ברוך:

וטוב לומר גם לשם יחוד זה בענין אכילת המצה:

לשם יחוד קדשא בריך הוא ושכינתה בדחילו ורחימו, ורחימו ודחילו, ליחדא שם י"ה בוי"ה, ביחודא שלים בשם כל ישראל, ובשם כל הנפשות רוחות ונשמות ומלבושיהם והקרובים להם, שמקבלות אצילות בריאה יצירה עשיה, ומכל פרטי אצילות בריאה יצירה עשיה דכל פרצוף וספירה. הנה אנכי מוכן ומזמן לקיים מצות עשה מן התורה לאכל מצה בלילה הזאת של חג המצות, כאשר צונו יהוה אלהינו בתורתו הקדושה בערב תאכלו מצות.

והריני מוכן לקיים מצות לא תעשה דלא יאכל חמץ, ומצות לא תעשה דכל מחמצת לא תאכלו, ומצות לפרש מאכילת חמץ, שנאמר: "שבעת ימים מצות תאכלו". ולא הבא מכלל עשה, עשה. ומצות לא תעשה שלא לאכל תערבת חמץ. ומצות לא תעשה דלא יראה לך שאור ולא יראה לך חמץ. ומצות לא תעשה דלא ימצא שאור בבתיכם. כדי לעשות נחת רוח ליוצרינו ולעשות רצון בוראנו כדי לתקן שרש מצות אלו במקום עליון.

ויהי רצון מלפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו, שתהא חשובה ומקבלת ורצויה לפניך מצוה זו של אכילת מצה בלילה הזאת, ויעלה לפניך כאלו כונתי בכל הפונות הראויות לכוון במעשה ודבור וכונה ומחשבה ורעותא דלבא. ויהי נעם יהוה עלינו ומעשה ידינו פוננה עלינו ומעשה ידינו פוננהו. יטול ויברך: ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידיים.

מוציא מצה

כשאוכלים המצה יכוונו לקיים מצות עשה מהתורה, זכר לאבותינו שיצאו ממצרים בחפזון ולא הספיק בצקם לההמיץ. ויכון המברך להוציאם ידי חובה בברכות, ויכוונו לצאת ידי חובה.

עֵינֵי כָל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְאַתָּה נוֹתֵן לָהֶם אֶת־אֲכָלָם בְּעֵתוֹ: פּוֹתַח אֶת יָדְךָ (ר"ת פא"י, גי יאהדונהי, גי סאל, וס"ת חת"ד) וּמִשְׁבִּיעַ (גי חת"ד) לְכָל־חַי רִצּוֹן.

יקח שלושת המצות בידו ויברך שתי ברכות, ויכוון לצאת ידי חובת לחם משנה:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמוֹצִיא לָחֶם מִן הָאָרֶץ. ישמיט המצה התחתונה מידו.

ובברכה הבאה יכוין גם על מצת הכורך והאפיקומן: **בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מִצָּה.** ויבצע כזית מן המצה העליונה וכזית מן הפרוסה ויטבלם במלח, ויאכלם בהסבה [תוך 4 דקות ובדיעבד עד 7 דקות]. ויחלק גם לבני ביתו ויאכלו בהסבה, ואם אין המצה שלפניו מספיקת לכל המסובים, יתן להם ממצה שמורה שמחוץ לקערה, ואז יוצאים אף בכזית אחד.

מְרוֹר

יקח כזית חסה בדוק היטב מתולעים ויטבלנו בחרסת, וינער מעליו את החרסת כדי שירגיש טעם מרור, ויכון לקיים מצות עשה דרבנן של אכילת מרור.

וקודם שיברך טוב לומר: **לְשֵׁם יְחִוּד קִדְּשָׁא בְּרִיךְ הוּא וְשְׂכִינְתֵיהּ בְּדַחִילו וְרַחֲמֵהּ, וְרַחֲמֵהּ וְדַחִילו, לְיַחְדָּא שְׁם אוֹת יו"ד אוֹת ה"א, בָּאוֹת וָא' אוֹת ה"א, בְּיַחְדָּא שְׁלִים בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל, הִנְנִי מוֹכֵן וּמְזַמֵּן לְקַיִם מִצְוֹת אֲכִילַת מְרוֹר מִדְּרַבְּנָן, וְלִטְבֹּלוּ בְּחֶרֶסֶת, וְלַעֲשׂוֹת נַחַת רוּחַ לְיוֹצְרָנוּ וְלַעֲשׂוֹת רִצּוֹן בּוֹרְאָנוּ, לְתַקַּן אֶת שְׂרָשָׁה בְּמָקוֹם עֲלִיוֹן. וְיֵהִי נַעַם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ בּוֹנְנָה עֲלֵינוּ, וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ בּוֹנְנָה.**

ויברך בעל הבית ויפטור את כולם: **בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מְרוֹר.** ויאכלוהו בלא הסבה.

פּוֹרֵךְ

יקח כזית מהמצה התחתונה וכזית מרור, וכורכם יחד, ומטבלם בחרוסת, ואוכלם בהסבה ובלי ברכה, ואומר:

וקודם שיאכל טוב לומר: **לְשֵׁם יְחִוּד קִדְּשָׁא בְּרִיךְ הוּא וְשְׂכִינְתֵיהּ בְּדַחִילו וְרַחֲמֵהּ, וְרַחֲמֵהּ וְדַחִילו, לְיַחְדָּא שְׁם אוֹת יו"ד אוֹת ה"א, בָּאוֹת וָא' אוֹת ה"א, בְּיַחְדָּא שְׁלִים בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל, הִנְנִי מוֹכֵן וּמְזַמֵּן לְקַיִם מִצְוֹת אֲכִילַת מִצָּה וּמְרוֹר בְּכַרְיָכָה אַחַת, וְלִטְבֹּלָם בְּחֶרֶסֶת זָכַר לְמִקְדָּשׁ, כְּסִבְרַת הַלֵּל הַזֶּקֶן. כְּמוֹ שֶׁתְּקַנּוּ חֻמְמִים ז"ל, וְלַעֲשׂוֹת נַחַת רוּחַ לְיוֹצְרָנוּ וְלַעֲשׂוֹת רִצּוֹן בּוֹרְאָנוּ, לְתַקַּן אֶת שְׂרָשָׁה בְּמָקוֹם עֲלִיוֹן. וְיֵהִי נַעַם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ בּוֹנְנָה עֲלֵינוּ, וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ בּוֹנְנָה.**

ואומר: מצה ומרור בלא ברכה, זכר למקדש בימינו יחדש, כהלל הזקן שהיה פורכן (המצה עם המרור בזמן בית המקדש) ואוכלו בבת אחת, לקיים מה שצאמר "על מצות ומרורים יאכלוהו": ויאכלם בהסבה.

שלחן עירך

יאכל סעודתו בשמחה, ולא ישבע הרבה, כדי שיוכל לאכול את מצת האפיקומן בתאבון ולא תהיה עליו אכילת אפיקומן אכילה גסה.

יש נוהגים לאכול כאן הביצה, וקודם שיאכלנה יאמר "זכר לקרבן חגיגה".

טוב לומר לשון הזהר בתוך הסעודה:

שְׁלֹמָא עֲלֵךְ יוֹמָא טַבָּא קַדִּישָׁא, שְׁלֹמָא עֲלֵךְ אֲשְׁפִיזָא קַדִּישָׁא. אַנְתָּהּ הוּא מְקַרָא קִדְשִׁי, וְזַמִּין אַנְתָּהּ לְהֵהוּא אַתְר דְּאֶקְרִי קִדְשִׁי, לְאַתְעֵטְרָא בֵּהּ וּלְאַשְׁתַּאבְּהָ בֵּהּ, וְתַתְקִדְשִׁי וְיִשְׁתַּכַּח בְּךָ חֲדוּתָא. הָא אַנְתָּהּ שְׂאִיב מֵהֵהוּא עֲמִיקָא דְעֲמִיקָתָא, דְנַחֲלִין וּמְבוּעִין נִפְקִין מִנֵּהּ, הָא יִשְׂרָאֵל דְאַתְקִרוּן קִדְשִׁי מְקַבְּלִין לָךְ בְּאַנְפִּין נְהִירִין, בְּחֲדוּתָא וּבְתוֹשְׁבַחְתָּא. מְזַמְּנִין לָךְ מִתְקַנִּין לָךְ סְעוּדָתָא יְתִירָא, מִסְדְּרִין פְּתוּרִין, מִתְקַנִּין גְּרַמְיָהוּ בְּמַאֲנֵי יְקָר. חֲדָאן וּמְשַׁבְּחִין שְׁבַחָא לְקַדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא:

חֲנָא דְפִסְחָא דְרוּעָא יְמִינָא, כְּמָה חֲבִיב אַנְתָּהּ וְקִיר. בְּךָ נִפְקוּ יִשְׂרָאֵל מִרְשׁוּתָא אַחְרָא וְעָאלוּ בְּרְשׁוּתָא קַדִּישָׁא. בְּךָ כְּתִיב: שִׁבְעַת יָמִים שָׂאוֹר לֹא יִמְצָא בְּבֵיתְכֶם, הָאִי לְחֵמָא אֶקְרִי מִצָּה בְּגִין דְקָא מְשַׁדְּדַת וּמְבַרַחַת לְכָל סְטְרִין לְשַׁדְּדִין וּמְזִיקִין וְעֵבִיד בְּהוּ קֵטְטָא, כְּגֹנָא דְשַׁדִּי דְמִזוּזָה דְמְבַרַחַת לְשַׁדְּדִין וּמְזִיקִין דְתַרְעָא, אוּף הֲכִי אִיְהִי מְבַרַחַת לְכָל סְטְרִין בִּישׁוּן וְעֵבִיד קֵטְטָה בְּהוּ. כְּמָה חֲבִיבִין יוֹמִין דִּילָךְ דְאִינוּן יוֹמֵי חֲדוּתָא אִינוּן יוֹמִין דְסַלְקִין לִיקְרָא עֲלָהּ. בְּךָ חֲדָאן יִשְׂרָאֵל בְּחֲדוּתָא דְפּוּרְקָנָא דְמַאֲרִיהוּן. בְּךָ מְשַׁבְּחִין יִשְׂרָאֵל גְּבוּרְתָהּ דְקַדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּבְדָא יְהִיב חֵילָא לְעָלָא. בְּךָ חֲדֵי קַדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא בְּסַפּוּרָא דְשְׁבַחָא דְלֵהוּן. בְּךָ אַכְּלִין יִשְׂרָאֵל מִיכְלָא דְאַסוּתָא. בְּךָ אַכְּלִין מִצָּה דְאִיְהִי אַסוּתָא לְמִיעַל וּלְמַנְדַּע בְּרָזָא דְמַהִימְנוּתָא. דָּא אִיְהוּ נְהֵמָא דְאַחְכִּימוּ בֵּהּ יִשְׂרָאֵל חֲכִמְתָּא עֲלָהּ דְאוּרִינְתָא וְעָאלוּ בְּאַרְחָהּ. בְּךָ יִשְׂרָאֵל כְּלָהוּ צְרִיכִין לְמַהוּי שְׁמוּרִים וְנִטוּרִים מִחֲמַץ וּשְׂאוֹר בְּכָל שְׁהוּא, וְכָל מַאֲכָלִין וּמְשַׁקִּין כְּלָהוּ נִטוּרִין. עֲלֵךְ כְּתִיב: אֵת חַג הַמִּצּוֹת תִּשְׁמֹר. תִּשְׁמֹר, סְטְרָא דְקַדְשָׁה דְבְעֵי בְרִיךְ נֵשׁ לְנִטְרָא לָהּ.

אַתְ חַג הַמִּצּוֹת תִּשְׁמֹר, הָאִי אִיְהוּ אַתְר דְּאֶקְרִי שְׁמוּר. בְּךָ כְּתִיב: וּשְׁמַרְתֶּם אֵת הַמִּצּוֹת, הָא מִצָּה דְלָגוּ שְׁמוּרָה. וְאִינוּן שְׁבַע הַנְּעוּרוֹת הָרְאוּיוֹת לְתַת לָהּ מִבֵּית הַמִּלְדָּה, אֲתַמְר עֲלֵיהוּ: וּשְׁמַרְתֶּם אֵת הַמִּצּוֹת. מִצָּה אִיְהִי שְׁמוּרָה וּבְעֵלָה דְאִיְהוּ וְא' וּבִיָּה אֲתַעֲבִיד מִצּוּה. בְּךָ שׁוֹתִין יִשְׂרָאֵל אַרְבַּע כְּסִי דְחִמְרָא בְּרָזָא דְחֵרוּתָא, דְכָל חַד וְחַד מְנִיְהוּ אִיְהוּ מִצּוּהָ בְּאַפִּי נִפְשָׁה. בְּךָ גּוֹמְרִין הַלֵּל בְּלִילְיָא, מַה דְלֹא אֲשַׁתַּכַּח הֲכִי בְּשָׂר זְמַנִּי וְחַגִּי. בְּךָ אֲשַׁתַּכַּח רְבוּ יְתִיר כְּדַכְּתִיב: וְתַרְבִּי וְתַגְדְּלִי

ותבאי בעדי עדיים. בך אשתפח זונגא דסהרא בנהירו דשמשא בשלימו. בך אתערו קדושי
מלכא בך פתיב:

ליל שמורים הוא לה' זונגא קדישא והוא שמורים בכלא. בך זונגא מסטרא דלעלא אתער
ואשתפח. בך קטיל קדשא בריך הוא כל אינון בוכרין דסטרא אחרא. בך נטיר קדשא בריך
הוא כל אינון בוכרין דסטרא אחרא. בך נטיר קדשא בריך הוא לישראל כאבא על בנין. בך
הוא בטולא דעבודה זרה ואסתלק קדשא בריך הוא ביקרה. בך אתכפנן כל חילין דסטרא
אחרא. בך אחזי קדשא בריך הוא חילא, בך אתקזמו כל זמנין וחגיגין ושביתין, ובגין דא פלהו
דוכרנא להאי נסא דעבד בך קדשא בריך הוא. בך הוה נהיר ליליא פיומא דתקופא דתמוז,
וחמא כל עמא עובדוי דקדשא בריך הוא הדא הוא דכתיב: ולילה פיוס יאיר פחשכה פאורה.
בך פרסומי נסא דלא הוה כהאי מיומא דאתברי עלמא. בך אתרעי קדשא בריך הוא בישראל
לאתדבקא אינון בה, ולמהוי אינון חולקה, כדכתיב: כי חלק ה' עמו. בך עאלו ישראל בקיימא
דאות קדישא. בך הוה רשים על פתחא דישראל רשימא דמהימנותא, בך ירב קדשא בריך
הוא לישראל קשורא באתר עלאה ברשותא דמהימנותא. בך אפיק קדשא בריך הוא לישראל
מארעא דמצרים, ואסי לון מתבריו דגרמיהון ומתבריו דרוחיהון כדכתיב: וה' הולך לפניהם
יומם לנחותם הדרך, וכל ארחיו הוה סלקין ריחין דאסותא ועאלין לגופיהו ואתסין. והו
שמעין קל תשבחון ושירין דאוכלוסין ורתיכין קדישין דארימו קמי קדשא בריך הוא, והו
חדאן וניחין ברוחיהון:

חגא דפסחא כמה חביב אנת ויקיר. הא אנת קאים בירחא דניסן דבה אתעבידו נסין רברבין
לישראל. והא איהו זמין למעבד בה נסין רברבין לישראל בפוקנא בתראה. כמה זכאה האי
ירחא דבה הוה בטולא דעבודה זרה, בה שליטו ישראל על דחלא דמצראי ואלהא דלהון דאקרי
תועבת מצרים, בגין דמצראי הוה פלחין למזל טלה ובגין דא פלחין לאמרא. ובגין דא מני
קדשא בריך הוא לישראל: ויקחו להם איש ששה לבית אבות ששה לבית, ואשליט לון עלה
ותפשי לה תפיש בתפישה דלהון. ואמר קדשא בריך הוא מבעשור לחודש סיבו דחלא דמצראי
ותפשו לה, ויהא אסיר ותפיש בתפישה דלכון יומא חד ויתרין ותלת, וביומא רביעאה אפיקו
לה לדינא ואתכנשו עלה. ובשעתא דמצראי הוה שמעין קל דחלא דלהון דתפיש בתפישה
דישראל ולא יכלין לשזבא לה הוה בכאן, והוה קשיא עליהו כאלו גרמיהו אתעקידו לקטלא.
ואמר קדשא בריך הוא לישראל, יהא דא תפיש ברשותיכו יומא בתר יומא ארבעה יומין, בגין
דיחמון יתה מצראי תפיש, וביומא רביעאה אפיקו לה לקטלא, ויחמון לה מצראי היך אתון
עבדין בה דינא. ודא קשיא להו מן כל מכתשין דעבד לון קדשא בריך הוא, כד יחזון אינון דינין
דעבדין ישראל בדחליהון דמצראי. לבתר דקטליון לה דינין לה בנורא, דכתיב: פסילי אלהיהם
תשרכון באש. ואמר קדשא בריך הוא: אל תאכלו ממנו נא, דלא יימרון ברעותא ובתיעובתא
דדחלנא אכליון לה הכי. אלא אתקינו לה צלי ולא מבשל, דאלו מבשל יהא טמיר ולא יחמון

לה, אלא תקונא דילה, דיחמון לה הכי. מתוקדא בנורא בגין דריחה נודף, ותו רישה עלה כפוף על קרסלי, דלא גמרון דחיה או מלה אחרא הוא, אלא דישתמודעון לה דאיהו דחלא דלהון. ותו דלא ייכלון לה בתיאובתא, אלא על שבעא ארח קלנא ובזיון. ותו ועצם לא תשברו בו, אלא דיחמון גרמוי רמאן בשוקא ולא יכלין לשזבא לה, ועל דא כתיב: ובאלהיהם עשה ה' שפטים, דיגין סגיאין. ותו ומקלכם בידיכם, ולא חרבא ורמחא ושאר מאני קרבא.

חגא דפסחא דרועא ימינא, בך אתאחדו ואתקשרו ישראל בקשורא דשמא קדישא ונפקו מרשותא אחרא דהא בארבע עשר לירחא מתקני גרמיהו ומבערי חמץ מביניהו, ועילו ברשותא קדישא. בך מתעטרי חתן וכלה בעטרוי דאמא עלאה, דבגין דא בעי בר נש לאחזאה גרמה דאיהו בר חורין. בך זוגא קדישא בליילא קמאה אשתכח בכל סטרין. וזוגא הוא בארבע קשרין, דאינון ארבע דרגין ולא מתפרשי דא מן דא. ועל דא אנו בחדותא דלהון אתערנא למשתי ארבע כסי דחמרא, דבעינון למעבד שלמא בכלא, ולמחדי ליליא בגין דחדותא הוא לעלא ותתא. ועוד דבעינון למשתי ארבע כסי לקבל ארבע גאלות. זכאה האי חגא דבה אשתלים סהרא בכלא, וירתא שבעין ותרין שמהן קדישין בתלת סטרין, ברוח ה' לעולם אמן ואמן.

צפון

אחר גמר הסעודה יקח מהמצה השמורה תחת המפה, ויאכלו ממנה כזית בהסבה, ואם אין מספיק לכולם יקחו מהמצה השמורה שהכינו, וצריך לכתחילה לאוכלה קודם חצות הלילה. והמחמיר לאכול שני כזיתים, אחד זכר לקרבן הפסח שהיה נאכל על השבע, ואחד זכר למצה הנאכלת עם הפסח, תע"ב.

טוב לומר קודם האכילה: לשם? חוד קדשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו, ורחימו ודחילו, ליחדא שם אות יו"ד אות ה"א, באות וא"ו אות ה"א, ביחדא שלים בשם כל ישראל, הנני מוכן ומזמן לקיים מצות אכילת האפיקומן, כמו שתקנו חכמים ז"ל זכר לקרבן פסח הנאכל על השבע. ולעשות נחת רוח ליוצרנו ולעשות רצון בוראנו, לתקן את שרשה במקום עליון. ותהא חשובה אכילה זו לפני הקדוש ברוך הוא, כאלו הקרבנו קרבן פסח, ואכלנוהו במקום קדוש. ויהי נעם? והנה אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו, ומעשה ידינו כוננהו.

ואומר: זכר לקרבן פסח הנאכל על השבע. ויאכל בהסבה.

לא יאכל שום דבר אחריו חוץ ממים, [לצורך גדול כגון להשאר ער כדי לספר ביציאת מצרים יש שהתירו לשותות קפה].

ברך

אמרו רבותינו (אבות פ"ג) כל שולחן שאכלו עליו ואמרו עליו דברי תורה, כאלו אכלו משלחנו של מקום. כלומר, כיון שאמרו עליו דברי תורה, הרי זה השולחן אשר לפני ה.

מוזגין כוס שלישי, נוטלים ידים למים אחרונים ומברכין ברכת המזון.

לְשֵׁם יְחִוּד קוֹדֶשׁ אַ בְּרִיךְ הוּא וְשְׂכִינְתֵיהָ, בְּדַחֲלֵנוּ וְרַחֲמֵנוּ, וְרַחֲמֵנוּ וְדַחֲלֵנוּ, לִיְחֻדָּא שְׁם יוֹד ק"י בּוּא"ו ק"י בְּיַחְוּדָא שְׁלִים (יהוה) בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל. הָרִי אֲנַחְנוּ בְּאִים לְקִים מַצּוֹת עֲשֵׂה דְאוּרִיטָא לְבָרַךְ בְּרַכַּת הַמְּזוֹן, כְּפָתוּב בַּתּוֹרָה: וְאֶכְלֶתָּ וְשִׁבְעָתָּ, וּבְרַכְתָּ אֶת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ, לְתַקַּן שֶׁרֶשׁ מַצּוֹה זֶה בְּמִקּוֹם עֲלִיוֹן. וְיֵהִי רַצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, שֶׁתְּהִיָּה חֲשׂוּבָה וּמְקַבֶּלֶת וְרַצוּיָה לְפָנֶיךָ בְּרַכָּה רְאוּשׁוֹנָה וּבְרַכָּה שְׁנִיָּה וּבְרַכָּה שְׁלִישִׁית אֲשֶׁר נִבְרַךְ עֲתָה עַל הַמְּזוֹן, [וְתַמְן לְגוֹ כַּח וּיְכַלֵּת וְעֵזֶר וְסִיּוּעַ לְהַעֲלוֹת מִיּוֹן נוֹקְבִין וְלְהַמְשִׁיד אַרְבַּעַת הַמּוֹחִין לְיִשְׂרָאֵל וְרַחֵל (הַגְּדוּלָּה), וְגַם תְּהִיָּה חֲשׂוּבָה וּמְקַבֶּלֶת וְרַצוּיָה לְפָנֶיךָ בְּרַכָּה רְבִיעִית אֲשֶׁר נִבְרַךְ עֲתָה, וְתַמְן לְגוֹ כַּח וּיְכַלֵּת וְעֵזֶר וְסִיּוּעַ לְהַעֲלוֹת מִיּוֹן נוֹקְבִין, וְלְהַמְשִׁיד אַרְבַּעַת מוֹחִין לְיִשְׂרָאֵל וְרַחֵל]. וְנַעֲלָה לְפָנֶיךָ כָּאֵלּוּ כּוֹנֵן בְּכָל הַכּוֹנֵנוֹת הָרְאוּיֹת לְכוֹן בְּאַרְבַּע בְּרַכּוֹת אֵלּוּ שֶׁל הַמְּזוֹן. וְיֵהִי נַעֵם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עֲלֵינוּ. וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנְנָה עֲלֵינוּ. וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנְנָהוּ:

סגלה נפלאה בדוקה ומנסה, שהמברך ברכת המזון בנעימה בשמחה ובכונה, מבטח לו שלא יהיה לו דחוק פרנסה כלל, ויהיו מזונותיו תמיד מצויים לו ברווח, וכן הזהיר כל ימיו בברכת המזון ממציא לו הקדוש ברוך הוא את מזונותיו בכבוד, ואינו נצרך לבריות.

הַנְּנִי מוֹכֵן וּמְזַמֵּן לְקִים מַצּוֹת עֲשֵׂה שֶׁל בְּרַכַּת הַמְּזוֹן כְּפָתוּב "וְאֶכְלֶתָּ וְשִׁבְעָתָּ וּבְרַכְתָּ אֶת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ".

לְמַנְצַח בְּנִיגִית מְזֻמּוֹר שִׁיר: אֱלֹהִים יְחַנְּנוּ וּיְבָרְכֵנוּ. יֵאָר פָּנֵינוּ אֲתָנוּ סֵלָה: לְדַעַת בְּאַרְץ דְּרָכָךְ. בְּכָל גּוֹיִם יִשְׁוַעְתָּךְ: יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים. יוֹדוּךָ עַמִּים כָּלֵם: יִשְׁמַחוּ וּיְרַנְּנוּ לְאֵמִים כִּי תִשְׁפֹּט עַמִּים מִיִּשְׂרָאֵל. וְלֵאמֹים בְּאַרְץ תִּנְחַם סֵלָה: יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים. יוֹדוּךָ עַמִּים כָּלֵם: אֶרֶץ נְתַנָּה יְבוּלָה. יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ: יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים. וְיִירְאוּ אוֹתוֹ כָּל אִפְסֵי אֶרֶץ:

אַבְרָכָה אֶת יְהוָה בְּכָל עֵת, תְּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי: סוּף דְּבַר הַכֹּל נִשְׁמַע אֶת הָאֱלֹהִים יֵרָא וְאֵת מַצּוֹתָיו שְׁמוֹר, כִּי זֶה כָּל הָאֲדָם: תְּהִלַּת יְהוָה יְדַבֵּר פִּי, וּיְבָרַךְ כָּל בָּשָׂר שֵׁם קְדֹשׁוֹ לְעוֹלָם וָעַד: וְאַנְחָנוּ נִבְרַךְ יְהִי מַעֲתָה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ: וְיַדְבֵּר אֵלַי זֶה הַשְּׁלַחַן אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה:

אם הם שלושה אומר המזמן:

הב לן ונברךך למלכא עלאה קדישא. ועונים: שְׁמִים.

וממשיך ואומר: בְּרָשׁוֹת מְלָכָא עֲלָהּ קְדִישָׁא. (בשבת: וּבְרָשׁוֹת שְׁבֵת מְלַכְתָּא) וּבְרָשׁוֹת יוֹמָא טְבָא קְדִישָׁא. וּבְרָשׁוֹת מוֹרֵי וְרַבּוּתֵי. נִבְרַךְ (בַּעֲשָׂרָה: אֱלֹהֵינוּ) שְׁאֲכַלְנוּ מִשְׁלוֹ:

ועונים: בְּרוּךְ (בַּעֲשֶׂרֶה: אֱלֹהֵינוּ) שְׂאֲכַלְנוּ מִשְׁלוֹ וּבִטְבוֹ חַיֵּינוּ. וחוזר המזמן ואומר: בְּרוּךְ (בַּעֲשֶׂרֶה: אֱלֹהֵינוּ) שְׂאֲכַלְנוּ מִשְׁלוֹ וּבִטְבוֹ חַיֵּינוּ:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הָאֵל הַזֶּן אוֹתָנוּ וְאֵת הָעוֹלָם כְּלוֹ בְטוֹבוֹ בְּחוֹן בְּחֶסֶד בְּרוּחַ וּבְרַחֲמִים רַבִּים. נָתַן לָחֶם לְכָל בֶּשָׂר. כִּי לְעוֹלָם חֶסֶד: וּבִטְבוֹ הַגְּדוֹל תְּמִיד לֹא חֶסֶר לָנוּ וְאֵל יַחֲסֵר לָנוּ מִזֶּזוֹן תְּמִיד לְעוֹלָם וְעַד. כִּי הוּא אֵל זֶן וּמִפְרָנֶס לְכָל, וְשִׁלְחָנוּ עֲרוּךְ לְכָל, וְהִתְקִין מַחִיָּה וּמִזֶּזוֹן לְכָל בְּרִיּוֹתָיו אֲשֶׁר בָּרָא, בְּרַחֲמָיו וּבְרוֹב חֶסְדָּיו, כְּאָמור: פּוֹתַח אֵת יָדָךְ, וּמִשְׁבִּיעַ לְכָל חַי רְצוֹן, בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, הַזֶּן אֵת הַכֹּל.

נוֹדָה לָךְ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַל שֶׁהִנְחַלְתָּ לְאַבוֹתֵינוּ אֶרֶץ חֲמֻדָּה טוֹבָה וּרְחֵבָה בְּרִית וְתוֹרָה חַיִּים וּמִזֶּזוֹן. עַל שֶׁהוֹצַאתָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, וּפְדִיתָנוּ מִבֵּית עַבְדִּים, וְעַל בְּרִיתְךָ שֶׁחֲתַמְתָּ בְּבִשְׂרָנוּ, וְעַל תּוֹרַתְךָ שֶׁלְּמַדְתָּנוּ, וְעַל חֻקֵּי רְצוֹנְךָ שֶׁהוֹדַעְתָּנוּ. וְעַל חַיִּים וּמִזֶּזוֹן שֶׁאַתָּה זֶן וּמִפְרָנֶס אוֹתָנוּ.

וְעַל הַכֹּל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אֵת שְׁמֶךָ כְּאָמור וְאֲכַלְתָּ וּשְׁבַעְתָּ. וּבְרַכְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֵיךָ עַל הָאֶרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ: בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, עַל הָאֶרֶץ וְעַל הַמִּזֶּזוֹן.

רַחֵם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וְעַל יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ, וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ, וְעַל הַר צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדְךָ, וְעַל הַיְכָלְךָ, וְעַל מַעוֹנְךָ, וְעַל דְּבִירְךָ, וְעַל הַבַּיִת הַגְּדוֹל וְהַקְּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שְׁמֶךָ עָלָיו. אָבִינוּ, רַעְנוּ, זִנְנוּ, פְּרָנֶסְנוּ, פִּלְפְּלָנוּ, הִרְוִיחְנוּ, הִרוּחַ לָנוּ מִהֵרָה מִכָּל צְרוּתֵינוּ, וְנָא אֵל תִּצְרִיכֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לִיְדֵי מִתְנוּת בֶּשָׂר וְדָם, וְלֹא לִיְדֵי הַלְוָאתֶם, אֲלֵא לִיְדֵי הַמְּלָאָה וְהַרְחֵבָה, הַעֲשִׂיָּה וְהַפְּתוּחָה. יְהִי רְצוֹן שֶׁלֹּא נִבּוֹשׁ בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְלֹא נִפְלֵם לְעוֹלָם הַבָּא, וּמַלְכוּת בַּיִת דָּוִד מְשִׁיחְךָ תַּחֲזִירָנָה לְמַקוֹמָהּ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ:

בְּשִׁבְתַּת אוֹמְרִים:

רְצָה וְתַחֲלִיצֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּמַצּוֹתֶיךָ וּבְמִצְוֹת יוֹם הַשְּׁבִיעִי, הַשְּׁבִיב הַגְּדוֹל וְהַקְּדוֹשׁ הַזֶּה, כִּי יוֹם גְּדוֹל וְקְדוֹשׁ הוּא מִלִּפְנֵיךָ, נִשְׁבַּת בּוֹ וְנִנּוּחַ בּוֹ וְנִתְעַנֵּג בּוֹ כְּמִצְוֹת חֻקֵּי רְצוֹנְךָ, וְאֵל תְּהִי צָרָה וְגוֹן בְּיוֹם מְנוּחָתָנוּ, וְהִרְאֵנוּ בְּנִחְמַת צִיּוֹן בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ, כִּי אַתָּה הוּא בַּעַל הַנְּחֻמוֹת, וְהִגַּם שְׂאֲכַלְנוּ וְשִׁתִּינוּ חֲרָבוֹ בִּיתְךָ הַגְּדוֹל וְהַקְּדוֹשׁ לֹא שִׁכְחָנוּ, אֵל תִּשְׁכַּחְנוּ לְנִצּוֹחַ וְאֵל תִּזְנַחְנוּ לְעַד, כִּי אֵל מֶלֶךְ גְּדוֹל וְקְדוֹשׁ אַתָּה:

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ יַעֲלֶה וְיָבֵא וְיַגִּיעַ וְיִרְאֶה וְיִרְצֶה וְיִשְׁמַע וְיִפְקֹד וְיִזְכֹּר זְכָרוֹנוֹ וְזְכָרוֹן אֲבוֹתֵינוּ. זְכָרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ. וְזְכָרוֹן מְשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדְּךָ. וְזְכָרוֹן כָּל עַמְּךָ בַּיִת יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ לְפִלְטָה לְטוֹבָה. לְחוֹן לְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים. לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם. בְּיוֹם חַג הַמִּצּוֹת הַזֶּה, בְּיוֹם טוֹב מְקַרָּא קֹדֶשׁ הַזֶּה. לְרַחֵם בּוֹ עָלֵינוּ וּלְהוֹשִׁיעֵנוּ. זְכָרוֹנוֹ יְהוָה

אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה. וּפְקַדְנוּ בּוֹ לְבִרְכָה. וְהוֹשִׁיעֵנוּ בּוֹ לְחַיִּים טוֹבִים. בְּדָבָר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים. חוֹס וְחַנּוּן וְחַמּוּל וְרַחֵם עָלֵינוּ. וְהוֹשִׁיעֵנוּ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ. כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנוּן וְרַחוּם אַתָּה: וְתַבְנֶה יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ: בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם. (וְאוֹמַר בְּלַחֵשׁ: אָמֵן):

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, לְעַד הָאֵל אֲבִינוּ מְלַכְנוּ אֲדִירֵנוּ. בּוֹרְאֵנוּ. גּוֹאֲלֵנוּ. קְדוֹשֵׁנוּ. קְדוֹשׁ יַעֲקֹב. רוֹעֵנוּ רוֹעֵה יִשְׂרָאֵל. הַמֶּלֶךְ הַטוֹב וְהַמְּטִיב לְכָל. שֶׁבְכָל יוֹם וְיוֹם הוּא הַטִּיב לָנוּ. הוּא מְטִיב לָנוּ. הוּא יִיטִיב לָנוּ. הוּא גִמְלָנוּ. הוּא גּוֹמְלָנוּ. הוּא גּוֹמְלָנוּ לְעַד חַן וְחֶסֶד וְרַחֲמִים וְרוּחַ וְהַצְלָה וְכָל טוֹב:

הַרְחַמְנוּ הוּא יִשְׁתַּבַּח עַל כְּבוֹדוֹ: הַרְחַמְנוּ הוּא יִשְׁתַּבַּח בְּשִׁמְיָם וּבְאֲרָץ: הַרְחַמְנוּ הוּא יִשְׁתַּבַּח בְּנוֹ לְדוֹר דְּוָרִים: הַרְחַמְנוּ הוּא קָרַן לְעַמּוֹ יְרִים: הַרְחַמְנוּ הוּא יִתְפָּאֵר בְּנוֹ לְנֶצַח נְצָחִים: הַרְחַמְנוּ הוּא יִפְרֹנְסֵנוּ בְּכְבוֹד וְלֹא בְּבוֹזִי בְּהִתֵּר וְלֹא בְּאִסּוּר בְּנַחַת וְלֹא בְּצָעַר: הַרְחַמְנוּ הוּא יִתֵּן שְׁלוֹם בְּיָמֵינוּ: הַרְחַמְנוּ הוּא יִשְׁלַח בְּרַכָּה רְוָחָה וְהַצְלָחָה בְּכָל מַעֲשֵׂה יְדֵינוּ: הַרְחַמְנוּ הוּא יַצְלִיחַ אֶת דְּרָכֵינוּ: הַרְחַמְנוּ הוּא יִשְׁבּוֹר עוֹל גְּלוּת מִהָרָה מֵעַל צְוֹאֲרֵנוּ: הַרְחַמְנוּ הוּא יוֹלִיכֵנוּ מִהָרָה קוֹמְמִיּוֹת בְּאֲרָצֵנוּ: הַרְחַמְנוּ הוּא יִרְפְּאֵנוּ רְפוּאָה שְׁלֵמָה רְפוּאָת הַנְּפֹשׁ וְרְפוּאָת הַגּוּף: הַרְחַמְנוּ הוּא יִפְתַּח לָנוּ אֶת יְדוֹ הַרְחִיבָה: הַרְחַמְנוּ הוּא יִבְרַךְ כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִמֶּנּוּ בְּשִׂמּוֹ הַגְּדוֹל כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּרְכוּ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב בְּכָל מַכּוֹל כָּל. כֵּן יִבְרַךְ אוֹתָנוּ יַחַד בְּרַכָּה שְׁלֵמָה. וְכֵן יְהִי רְצוֹן וְנֹאמַר אָמֵן: הַרְחַמְנוּ הוּא יִפְרוֹשׁ עָלֵינוּ סֶפֶת שְׁלוֹמוֹ: הַרְחַמְנוּ הוּא יִנְחִילָנוּ יוֹם שְׁפָלוֹ טוֹב: בִּשְׁבַת מוֹסִיף: הַרְחַמְנוּ הוּא יִנְחִילָנוּ עוֹלָם שְׁפָלוֹ שְׁבַת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים:

הַרְחַמְנוּ הוּא יִטַע תּוֹרָתוֹ וְאֶהְבֵּתוֹ בְּלִבֵּנוּ וְתִהְיֶה יְרֵאתוֹ עַל פְּנֵינוּ לְבִלְתֵּי נַחֲטָא, וְיִהְיוּ כָּל מַעֲשֵׂינוּ לְשֵׁם שְׁמַיִם:

בְּרַכַּת הָאוֹרֵחַ:

הַרְחַמְנוּ הוּא יִבְרַךְ אֶת הַשְּׁלַחַן הַזֶּה שְׂאֵכְלָנוּ עָלָיו וְיִסְדֵּר בּוֹ כָּל מַעֲדֵי עוֹלָם וְיִהְיֶה כְּשִׁלְחָנוּ שֶׁל אַבְרָהָם אֲבִינוּ, כָּל רַעֲב מִמֶּנּוּ יֹאכֵל, וְכָל צָמָא מִמֶּנּוּ יִשְׁתֶּה. וְאֵל יִחְסֵר מִמֶּנּוּ כָּל טוֹב לְעַד וּלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים: הַרְחַמְנוּ הוּא יִבְרַךְ אֶת בַּעַל הַבֵּית הַזֶּה וּבַעַל הַסַּעֲדָה הַזֹּאת. הוּא וּבְנָיו וְאִשְׁתּוֹ וְכָל אֲשֶׁר לוֹ. בְּבָנִים שְׂחִיּוֹ. וּבְנָכְסִים שְׂחִיּוֹ. בְּרַךְ יִהְיֶה חֵילוֹ וּפְעַל יְדָיו תִּרְצָה. וְיִהְיוּ נְכֹסָיו וּנְכֻסֵינוּ מְצֻלְחִים וְקָרוֹבִים לְעִיר. וְאֵל יִזְדַּקֵּק לְפָנָיו וְלֹא לְפָנֵינוּ שׁוֹם דְּבַר חֲטָא וְהַרְהוּר עוֹן. שֶׁשׁ וְשִׁמְחַם כָּל הַיָּמִים בְּעֶשֶׂר וְכְבוֹד מַעֲתָה וְעַד עוֹלָם. לֹא יִבּוֹשׁ בְּעוֹלָם הַזֶּה וְלֹא יִפְלֹם לְעוֹלָם הַבָּא. אָמֵן כֵּן יְהִי רְצוֹן:

הַרְחַמְנוּ הוּא יַחֲיֵינוּ וְיִזְכְּנוּ וְיִקְרַבְנוּ לַיָּמוֹת הַמְּשִׁיחַ וְלִבְנֵי בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וְלְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא.

מגדול ישועות מלכו, ועשה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם: כפירים רשו ורעבו, ודרשי יהוה לא יחסרו כל טוב. נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב, וזרעו מבקש לחם: כל היום חונן ומלוה, וזרעו לברכה. מה שאכלנו יהיה לשבעה, ומה ששתינו יהיה לרפואה. ומה שהותרנו יהיה לברכה, כדכתיב ויתן לפניהם ויאכלו ויותירו כדבר יהוה: ברוכים אתם ליהוה, עושה שמים וארץ. ברוך הגבר אשר יבטח ביהוה, והיה יהוה מבטחו. יהוה עז לעמו יתן, יהוה יברך את עמו בשלום. עושה שלום במרומי הוא ברחמי יעשה שלום עלינו ועל כל עמו ישראל ואמרו אמן.

מצוות כוס שלישית

יברך בורא פרי הגפן על כוס שלישית (ולבני ספרד יכוין לפטר בברכה זו גם כוס רביעית).

וקודם שישתה טוב לומר: לשם יחוד קדשא בריך הוא ושכינתיה, בדחילו ורחימו, ורחימו ודחילו, ליחדא שם אות יו"ד אות ה"א, באות וא"ו אות ה"א, ביחודא שלים בשם כל ישראל. הריני מוכן ומזמן לשמות יין של כוס שלישי מארבע כוסות שתקנו חכמים זכרונם לברכה בליל חג המצות. שכל אחד ואחד מהם הוא מצוה בפני עצמה. [שהוא כנגד בשורת הישועה, שאמר הקדוש ברוך הוא לישראל וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדולים]. כדי לעשות נחת רוח ליוצרינו ולעשות רצון בוראנו, לתקן שרש מצוה זו במקום עליון. ויהי נעם אדני אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו:

כוס ישועות אשא ובשם יהוה אקרא: סברי מרן:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, בורא פרי הגפן. וישתו בהסבה, ולא יברכו ברכה אחרונה.

ימזגו כוס רביעי ויגמרו עליו את ההלל בשמחה ובהתלהבות רבה ויאחזו הכוס בידו עד גמר ההלל.

הטעם שתיקנו לומר "שפוך חמתך" קודם ההלל, מפני שארבע כוסות אלו הם כנגד ארבע כוסות של פורענות שעתידי הקב"ה להשקות את האומות העולם. ואנו אומרים על כוס הרביעי לפני הקב"ה בזה הכוס אנו משלימין המצוה, וה גיע הזמן שישקה אותם ה כוס חמתו הוא כוס התרעלה כדכתיב (איכה ד) "שישי ושמחי בת אדום וכו גם עליו תעבור כוס", ולא עוד אלא שעיקר גאולתינו תלויה בחורבן קרן מלכותם [ריטב"א, אבוד].

שפך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך, ועל ממלכות אשר בשמך לא קראו. כי אכל (השמידו) את יעקב, ואת נוהו השמו (החריבו את ביהמ"ק, לכן): שפך עליהם זעמך וחרון אפך ושיגם. תרדף (אותם) באף (=בכעסך) ותשמידם מתחת שמי יהוה.

לא לנו, יהוה, לא לנו, כי לשמך תן כבוד, על חסדך, על אמתך: למה יאמרו הגוים
איה נא אלהיהם: ואלהינו בשמים, כל אשר חפץ עשה: עצביהם כסף וזהב מעשה ידי
אדם: פה להם ולא ידברו, עינים להם ולא יראו: אַזְנֵי־לָהֶם וְלֹא יִשְׁמְעוּ, אֵף לָהֶם וְלֹא
יִרְחֹנוּ: יִדְיָהֶם וְלֹא יִמְיִשׁוּן, רַגְלֵיהֶם וְלֹא יִהְלְכוּ, לֹא יִהְיוּ בְּגִרְוֹנָם: כְּמוֹתֵם יִהְיוּ עֲשִׂיהֶם,
כָּל אֲשֶׁר בִּטַח בָּהֶם: יִשְׂרָאֵל בִּטַח בִּיהוָה, עֲזָרָם וּמִגְנָם הוּא: בֵּית אֱהֲרֹן בִּטְחוּ בִיהוָה,
עֲזָרָם וּמִגְנָם הוּא. יִרְאֵי יְהוָה בִּטְחוּ בִיהוָה, עֲזָרָם וּמִגְנָם הוּא.

יהוה זכרנו יברך. יברך את בית ישראל, יברך את בית אהרן: יברך יראי יהוה,
הקטנים עם הגדלים: יסוף יהוה עליכם, עליכם ועל בניכם: ברוכים אתם ליהוה, עשה
שמים וארץ: השמים שמים ליהוה והארץ נתן לבני אדם: לא המתים יהללו יה ולא
כל ירדי דומה: ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם. הללויה:

אהבתי כי ישמע יהוה את קולי תחנוני: כי הטא אָזְנוֹ לִי וּבִימֵי אֶקְרָא: אֶפְפוּנֵי חֲבָלֵי
מוֹת וּמִצָּרֵי שְׂאוֹל מִצְאוּנִי, צָרָה וְיַגוֹן אֶמְצָא: וּבִשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא אָנָּה יְהוָה מִלְטָה נַפְשִׁי:
חֲנוּן יְהוָה וְצַדִּיק, וְאֱלֹהֵינוּ מִרַחֵם: שָׁמַר פְּתָאִים יְהוָה, דְּלוֹתַי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ: שׁוּבֵי נַפְשִׁי
לְמִנוּחֵיכִי כִּי יְהוָה גָּמַל עָלַיְכִי: כִּי חֲלַצְתָּ נַפְשִׁי מִמוֹת, אֶת עֵינַי מִן דָּמְעָה, אֶת רַגְלֵי
מִדְּחִי: אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְהוָה בְּאַרְצוֹת חַיִּים: הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אֲנִי עֲנִיתִי מֵאֵד: אֲנִי
אֶמְרָתִי בַחֲפוּז כָּל הָאָדָם כֹּזֵב:

מה אשיב ליהוה כל תגמולוהי עלי: פוס ישועות אשא ובשם יהוה אקרא: נדרי
ליהוה אשלם נגדה נא לכל עמו: יקר בעיני יהוה המוֹתָה לַחֲסִידָיו: אָנָּה יְהוָה כִּי אֲנִי
עֲבָדְךָ, אֲנִי עֲבָדְךָ בְּנוֹ אֶמְתַּךְ, פִּתְחַת לְמוֹסְרֵי: לֵךְ אֲזַבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבִשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא:
נְדָרֵי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם נְגִדָה נֹא לְכָל עַמּוֹ: בַּחֲצֹרוֹת בֵּית יְהוָה, בְּתוֹכְכִי יְרוּשָׁלַיִם. הַלְלוּיָהּ:
הִלְלוּ אֶת יְהוָה כָּל גּוֹיִם, שִׁבְחוּהוּ כָּל הָאָמִים: כִּי גָבַר עֲלֵינוּ חֲסֵדוֹ, וְאַמֶּת יְהוָה לְעוֹלָם.
הַלְלוּיָהּ: הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: יֹאמֶר נֹא יִשְׂרָאֵל כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: יֹאמְרוּ
נֹא בֵּית אֱהֲרֹן כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: יֹאמְרוּ נֹא יִרְאֵי יְהוָה כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:

מן המצר קראתי יה, ענני במרחב יה: יהוה לי, לא אירא מה יעשה לי אדם: יהוה
לי בעזרי ואני אראה בשנאי: טוב לחסות ביהוה מבטח באדם: טוב לחסות ביהוה
מבטח בנדיבים: כל גוים סבבוני, בשם יהוה כי אמילם: סבבני גם סבבוני, בשם יהוה
כי אמילם: סבבני כדברים, דעכו פאש קוצים, בשם יהוה כי אמילם: דחה דחיתני
לנפל, ויהוה עזרני: עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה: קול רנה וישועה באהלי צדיקים
ימין יהוה עשה חיל: ימין יהוה רוממה, ימין יהוה עשה חיל: לא אמות כי אחיה,

ואספר מעשי יה: יסר יסרני יה, ולמות לא נתנני: פתחו לי שערי צדק, אבא בם, אודה
יה: זה השער ליהוה, צדיקים יבאו בו:

אודך כי עניתי ותי לי לישועה. אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה. מאת יהוה
היתה זאת היא נפלאות בעינינו. זה היום עשה יהוה נגילה ונשמחה בו. אנא יהוה
הושיעה נא. אנא יהוה הושיעה נא. אנא יהוה הצליחה נא. אנא יהוה הצליחה נא.

יכפול כל פסוק פעמיים: ברוך הבא בשם יהוה ברכנוכם מבית יהוה: אל יהוה ויאר
לנו. אסרו חג בעבתים עד קרנות המזבח: אלי אתה ואודך, אלהי ארוממך: הודו ליהוה
כי טוב, כי לעולם חסדו:

הודו ליהוה כי טוב כי לעולם חסדו: הודו לאלהי האלהים כי לעולם חסדו: הודו
לאדני האדנים כי לעולם חסדו: לעשה נפלאות גדולות לבדו כי לעולם חסדו: לעשה
השמים בתבונה כי לעולם חסדו: לרוקע הארץ על המים כי לעולם חסדו: לעשה
אורים גדלים כי לעולם חסדו: את השמש לממשלת ביום כי לעולם חסדו: את הירח
וכוכבים לממשלות בלילה כי לעולם חסדו: למכה מצרים בבכוריהם כי לעולם חסדו:
ויצא ישראל מתוכם כי לעולם חסדו: ביז חזקה ובזרוע נטויה כי לעולם חסדו: לגזר
ים סוף לגזרים כי לעולם חסדו: והעביר ישראל בתוכו כי לעולם חסדו: ונער פרעה
וחילו בים סוף כי לעולם חסדו: למוליד עמו במדבר כי לעולם חסדו: למכה מלכים
גדלים כי לעולם חסדו: ויהרג מלכים אדירים כי לעולם חסדו: לסיחון מלך האמרי
כי לעולם חסדו: ולעוג מלך הבשן כי לעולם חסדו: ונתן ארצם לנחלה כי לעולם חסדו:
נחלה לישראל עבדו כי לעולם חסדו: שבשפלנו זכר לנו כי לעולם חסדו: ויפרקנו
מצרינו כי לעולם חסדו: נתן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו: הודו לאל השמים כי
לעולם חסדו:

כעת אנו משבחים ומפארים את מלך הכבוד ואומרים "נשמת כל חי".

נשמת כל חי תברך את שמך יהוה אלהינו, ורוח כל בשר תפאר ותרום זכרך מלפנו
תמיד, מן העולם ועד העולם אתה אל, ומבלעדיך אין לנו (מלך) גואל ומושיע, פודה
ומציל, ועונה ומרחם, בכל עת צרה וצוקה, אין לנו מלך עוזר וסומך אלא אתה:

אלהי הראשונים והאחרונים. אלוה כל בריות. אדון כל תולדות. המהלל בכל
התשבחות. המנהג עולמו בחסד ובריותיו ברחמים. ויהוה אלהים אמת לא ינום ולא
ישן, המעורר ישנים, והמקיץ נרדמים, מחיה מתים, ורופא חולים, פוקח עורים,
וזוקף כפופים, המשיח אלמים, והמפענח נעלמים. ולך לבדך אנחנו מודים:

ואלו פיננו מלא שירה פים. ולשוננו רנה פהמון גליו, ושפתותינו שבח פמרחבי רקיע, ועינינו מאירות פשמש וכרח, ודינו פרושות פנשרי שמים, ורגלינו קלות פאילות, אין אנחנו מספיקין להודות לך יהוה אלהינו, ולברך (את) שמך מלכנו, על אחת מאלף אלפי אלפים ורוב רבי רבבות פעמים, הטובות נסים ונפלאות שעשית עמנו ועם אבותינו.

מלפנים ממצרים גאלתנו יהוה אלהינו. מבית עבדים פדיתנו. ברעב זנתנו. ובשבע כלפלתנו. מחרב הצלתנו. מדבר מלטתנו. ומחללים רעים ורבים דליתנו. עד הנה עזרנו רחמיד ולא עזבונו חסדיך. על פן אברים שפלת בנו. ורוח ונשמה שנפחת באפינו. ולשון אשר שמת בפינו. הן הם. יודו ויברכו. וישבחו. ויפארו. את שמך מלפנו תמיד. כי כל פה לך יודה. וכל לשון לך תשבח. וכל עין לך תצפה. וכל ברך לך תכרע. וכל קומה לפניך תשתחוה. והלבבות יראוד והקרוב והפלויות יזמרו לשמך. כדבר שנאמר כל עצמתי תאמרנה יהוה מי כמוך מציל עני מחזק מפנו. ועני ואביון מגזלו: שועת עניים אתה תשמע. צעקת הדל תקשיב ותושיע. וכתוב רננו צדיקים ביהוה. לישרים נאווה תהלה: בפי ישרים תתרום, ובשפתי צדיקים תתברך, ובלשון חסידים תתקדש, ובקרוב קדושים תתהלל.

במקהלות רבבות עמך בית ישראל. שפן חובת כל היצורים לפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו להודות. להלל. לשבח. לפאר. לרומם. להדר. ולנצח. על כל דברי שירות ותשבחות דוד בן ישי עבדך משיחך:

ובכן ישתבח שמך לעד מלכנו האל המלך הגדול והקדוש בשמים ובארץ כי לך נאה יהוה אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד. שיר. ושבחה. הלל. וזמרה. עז. וממשלה. נצח. גדולה. גבורה. תהלה. ותפארת. קדשה. ומלכות. ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש. ומעולם ועד עולם אתה אל.

יהללוד יהוה אלהינו כל מעשיך, וחסידך וצדיקים עושי רצונך, ועמך בית ישראל, כלם ברנה יודו ויברכו, וישבחו ויפארו, את שם כבודך. כי לך טוב להודות ולשמך נאה לזמר, ומעולם ועד עולם אתה אל. ברוך אתה יהוה מלך מהלל בתשבחות:

מצוות כוס רביעית ואחרונה.

וקודם שישתה טוב לומר: לשם יחוד קדשא בריך הוא ושכינתיה, בדחילו ורחימו, ורחימו ודחילו, ליחדא שם אות יו'ד אות ה'א, באות וא'ו אות ה'א, ביחודא שלים בשם כל ישראל. הריני מוכן ומזמן לשנות יין של כוס רביעי מארבע כוסות שתקנו חכמים זכרונם לברכה

בליל חג המצות. שְׁכַל אֶחָד וְאֶחָד מֵהֶם הוּא מִצְוֶה בְּפָנָי עֲצֵמָה. [שְׁהוּא כְּנֶגֶד בְּשׂוֹרֵת הַיְשׁוּעָה, שְׂאָמַר הַקְּב"ה לְיִשְׂרָאֵל וּלְקַחְתִּי אֶתְכֶם לִי לְעַם וְהִיִּיתִי לְכֶם לְאֱלֹהִים]. כְּדִי לַעֲשׂוֹת נְחִיחַ רוּחַ לְיוֹצְרֵנוּ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹן בּוֹרְאֵנוּ, לְתַקֵּן שְׂרֵשׁ מִצְוֶה זֶה בְּמִקּוֹם עֲלִינוּ. וְיֵהִי נָעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנֵנָה עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנֵנָה: וּשְׂוֹתִים רְבִיעִית בְּהַסְבָּה.

[הספרדים לא מברכים על כוס זו, והאשכנזים וחלק מבני תימן מברכים: בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מְלֶכֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגֶּפֶן].

ויברך ברכה אחרונה:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מְלֶכֶךְ הָעוֹלָם, עַל הַגֶּפֶן וְעַל פְּרִי הַגֶּפֶן וְעַל תְּנוּבַת הַשָּׂדֶה וְעַל אֶרֶץ חֲמֻדָּה טוֹבָה וְרַחֲבָה שְׂרָצִית וְהַנְּחַלְתָּ לְאַבּוֹתֵינוּ לְאֶכּוֹל מִפְּרִיָּהּ וּלְשִׁבּוֹעַ מִטּוֹבָהּ. רַחֵם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עֲלֵינוּ וְעַל יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ וְעַל הָרַ צִיּוֹן מְשֻׁכָּן כְּבוֹדְךָ. וְעַל מִזְבְּחֶךָ, וְעַל הַיְכָלְךָ, וּבְנֵה יְרוּשָׁלַיִם עִיר הַקֹּדֶשׁ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ, וְהַעֲלֵנוּ לְתוֹכָהּ, וְשִׁמְחֵנוּ בְּבִנְיָנָהּ וּבְבִרְכָךָ עֲלֵיָהּ בַקֹּדֶשׁ וּבִטְהָרָה, (בְּשִׁבְתָּ: וְרָצָה וְהַחֲלִיצֵנוּ בַיּוֹם הַשְּׂבִיב הַזֶּה) וְשִׁמְחֵנוּ בַיּוֹם חַג הַמִּצּוֹת הַזֶּה, בַּיּוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה, כִּי אַתָּה טוֹב וּמְטִיב לְכָל, וְנוֹדָה לְךָ עַל הָאֶרֶץ וְעַל פְּרִי הַגֶּפֶן [עַל יַיִן שֶׁל הָאֶרֶץ אוֹמֵר פְּרִי גִפְנָה]. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, עַל הָאֶרֶץ וְעַל פְּרִי הַגֶּפֶן [גִּפְנָה].

נְרָצָה

אם עשה כסדר הזה יהיה רצוי לפני השם יתברך, ויזכה לשנים רבות נעימות וטובות.

חֲסַל סְדוֹר פֶּסַח כְּהִלְכָתוֹ. כְּכֹל מִשְׁפָּטוֹ וְחֻקָּתוֹ.
כַּאֲשֶׁר זָכִינוּ לְסִדֵּר אוֹתוֹ כֵּן נִזְכֶּה לַעֲשׂוֹתוֹ.
זֶךְ שׂוֹכֵן מַעֲוֵנָה, קוֹמֵם קֹהֵל עֲדַת מִי מִנָּה.
בְּקִרּוּב נֵהַל נְטַעֵי כֹנֵה פְדוּיִם לְצִיּוֹן בְּרָנָה.
לְשָׁנָה הַבָּאָה בִּירוּשָׁלַיִם הַבְּנוּיָה.

לאחר הסדר יאמר בקשה זו (מסדור אור הלבנה):

יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאַלֵּהֵי אֲבוֹתֵינוּ, שְׂבַכְח סִגְלַת אֲרַבַּע כּוֹסוֹת וְכָל הַמִּצְוֹת שְׁעָשִׂינוּ בְּלִילָה הַזֶּה, וְיִגְדַּל נָא כַּחַ יְהוָה לְרַחֵם בּוֹ עֲלֵינוּ וְלַהֲשִׁיעֵנוּ. אִזּוּ יֵאמְרוּ בְּגוֹיִם הַגְּדִיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת עִם אֱלֹהֵי. וּבִרְכוּת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְדָה הַגְּדוֹל עַל שֶׁחִיִּיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ, כֵּן תַּחֲיֵנוּ וְתַחַנְּנוּ וְתִאֶסֶף גְּלוּתֵינוּ לְחֻצְרוֹת קֹדֶשׁ, לְשִׁמְר חֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלִבְבֵנוּ שְׁלֵם, עַל שֶׁאַנְחֵנוּ מוֹדִים לְךָ בְּרוּךְ אַתָּה הַהוֹדָאוֹת.

וְצֵא נָא לִישַׁע עִמָּךְ לִישַׁע אֶת מְשִׁיחֲךָ, וְכִימִי צֹאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבִזְרוּעַ נְטוּיָה וּבְאוֹתוֹת וּבְמוֹפְתִים כִּן עֲתָה בְּגִלוֹת הַחֵיל הַזֶּה הָרָאנוּ נִפְלְאוֹת, וְזַכְנוּ לְרֵאוֹת פְּנֵי מְשִׁיחֲךָ הַקְּדוֹשׁ. וְהִיָּה יְהוָה לְמִלְךָ עַל כָּל הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יְהוָה אֶחָד וְשִׁמוֹ אֶחָד. וְהִיָּה כָל הָאָרֶץ שְׂפָה אַחַת לְכָלֶם וּלְעַבְדוֹ שְׂכֵם אֶחָד. וַיִּקְרָא בְּנוֹ מִקְרָא שְׂכֵתוֹב: וּמִלֵּאָה הָאָרֶץ דַּעָה אֶת יְהוָה כַּפְּמִים לַיָּם מְכַסִּים, אָמֵן כִּן יְהִי רָצוֹן. יְהִי לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהִגִּיוֹן לְבִי לְפָנֶיךָ יְהוָה צוּרִי וְגֹאֲלִי:

תפלה מהגאון הרב החיד"א זצוק"ל זיע"א לאמרה אחר הסדר

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, הָאֵל הַגְּדוֹל, הַגְּבוּר וְהַנּוֹרָא, שֶׁיְהִיו חֲשׂוֹבוֹת וּמְרֻצוֹת לְפָנֶיךָ כָּל מַעֲשֵׂה הַמִּצְוֹת שֶׁעָשִׂינוּ (וְכָל הַפְּנוּת שֶׁפָּוְנוּ) בְּלִילָה הַזֶּה, וַיַּעֲלוּ לְפָנֶיךָ לְרָצוֹן וַיִּאֲמְרוּ תְּמִיד יְגַדֵּל יי, יי אֱלֹהֵי גְדֻלַּת מָאֵד, הוֹד וְהַדָּר לְבִשְׂתָּהּ, גְּדוֹל יי וּמְהַלֵּל מָאֵד וְלִגְדֻלְתּוֹ אֵין חֶקֶר.

אָנָּה יי תִּרְבַּב גְּדֻלְתִּי וְעֲתָה יְגַדֵּל נָא כַּח אֲדָנִי לְרַחֵם עָלֵינוּ וְלַהֲשִׁיעֵנוּ אִזּוּ יִאֲמְרוּ בְּגוֹיִם הַגְּדִיל יי לַעֲשׂוֹת עִם אֱלֹהֵי. בְּרִכּוֹת וְהוֹדוֹת לְשִׁמְךָ הַגְּדוֹל עַל שֶׁהַחַיִּיתֵנוּ וְקִיַּמְתֵּנוּ כִּן תַּחֲנִינוּ וְתַחֲנִינוּ וְתִאֲסַף גְּלוּיֵינוּ לְחִצְרוֹת קְדוֹשֶׁךָ לְשִׁמְר חֲקִיךָ וְלַעֲשׂוֹת רָצוֹנְךָ כְּרָצוֹנְךָ וְלַעֲבָדְךָ בְּלִבָּב שְׁלֵם עַל שֶׁאָנוּ מוֹדִים לְךָ בְּרוּךְ אַל הַהוֹדוֹת. וְצֵא נָא לִישַׁע עִמָּךְ, לִישַׁע מְשִׁיחֲךָ, וְכִימִי צֹאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם הָרָאנוּ נִפְלְאוֹת בְּגִלוֹת הַחֵיל הַזֶּה. וְהִבֵּט לְרֵאוֹת פְּנֵי מְשִׁיחֲךָ הַקְּדוֹשׁ בְּמַהֲרָה בְּיַמֵּינוּ וְהִיָּה יי לְמִלְךָ עַל כָּל הָאָרֶץ, בַּיּוֹם הַהוּא יְהוָה יי אֶחָד וְשִׁמוֹ אֶחָד. אָמֵן, כִּן יְהִי רָצוֹן.

חייב אדם לעסק בהלכות פסח וביציאת מצרים ולספר בנסים ובנפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו עד שתחטפנו שנה (שוע אוח תפא, ב).

אֶחָד מִי יוֹדֵעַ?

אֶחָד אֲנִי יוֹדֵעַ: אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשָׂמִים וּבְאֶרֶץ.

שְׁנַיִם מִי יוֹדֵעַ? שְׁנַיִם אֲנִי יוֹדֵעַ: שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשָׂמִים וּבְאֶרֶץ.

שְׁלֹשָׁה מִי יוֹדֵעַ? שְׁלֹשָׁה אֲנִי יוֹדֵעַ: שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשָׂמִים וּבְאֶרֶץ

אָרְבַּע מִי יוֹדֵעַ? אָרְבַּע אֲנִי יוֹדֵעַ: אָרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ

שֶׁבְּשָׂמִים וּבְאֶרֶץ

חֲמִשָּׁה מִי יוֹדֵעַ? חֲמִשָּׁה אֲנִי יוֹדֵעַ: חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה, אָרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת

הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשָׂמִים וּבְאֶרֶץ

שֵׁשָׁה מִי יוֹדֵעַ? שֵׁשָׁה אֲנִי יוֹדֵעַ: שֵׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה, אָרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה

אֲבוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשָׂמִים וּבְאֶרֶץ

שְׁבַעַה מִי יוֹדַע? שְׁבַעַה אֲנִי יוֹדַע: שְׁבַעַה מִי שְׁבַתָּא, שְׁשָׁה סְדָרֵי מְשָׁנָה, חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה,
אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה אַבוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאֲרָץ

שְׁמוֹנָה מִי יוֹדַע? שְׁמוֹנָה אֲנִי יוֹדַע: שְׁמוֹנָה יְמֵי מִילָה, שְׁבַעַה יְמֵי שְׁבַתָּא, שְׁשָׁה סְדָרֵי מְשָׁנָה, חֲמִשָּׁה
חוּמְשֵׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה אַבוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאֲרָץ
תְּשַׁעָה מִי יוֹדַע? תְּשַׁעָה אֲנִי יוֹדַע: תְּשַׁעָה יְרַחֵי לְדָה, שְׁמוֹנָה יְמֵי מִילָה, שְׁבַעַה יְמֵי שְׁבַתָּא, שְׁשָׁה
סְדָרֵי מְשָׁנָה, חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה אַבוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ
שְׁבַשְׁמִים וּבְאֲרָץ

עֶשְׂרָה מִי יוֹדַע? עֶשְׂרָה אֲנִי יוֹדַע: עֶשְׂרָה דְּבָרָא, תְּשַׁעָה יְרַחֵי לְדָה, שְׁמוֹנָה יְמֵי מִילָה, שְׁבַעַה יְמֵי
שְׁבַתָּא, שְׁשָׁה סְדָרֵי מְשָׁנָה, חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה אַבוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית,
אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאֲרָץ

אַחַד עָשָׂר מִי יוֹדַע? אַחַד עָשָׂר אֲנִי יוֹדַע: אַחַד עָשָׂר כּוֹכְבֵינָא, עֶשְׂרָה דְּבָרָא, תְּשַׁעָה יְרַחֵי לְדָה,
שְׁמוֹנָה יְמֵי מִילָה, שְׁבַעַה יְמֵי שְׁבַתָּא, שְׁשָׁה סְדָרֵי מְשָׁנָה, חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמָהוֹת,
שְׁלֹשָׁה אַבוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאֲרָץ

שְׁנַיִם עָשָׂר מִי יוֹדַע? שְׁנַיִם עָשָׂר אֲנִי יוֹדַע: שְׁנַיִם עָשָׂר שְׁבַטָּא, אַחַד עָשָׂר כּוֹכְבֵינָא, עֶשְׂרָה דְּבָרָא,
תְּשַׁעָה יְרַחֵי לְדָה, שְׁמוֹנָה יְמֵי מִילָה, שְׁבַעַה יְמֵי שְׁבַתָּא, שְׁשָׁה סְדָרֵי מְשָׁנָה, חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה,
אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה אַבוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאֲרָץ

שְׁלֹשָׁה עָשָׂר מִי יוֹדַע? שְׁלֹשָׁה עָשָׂר אֲנִי יוֹדַע: שְׁלֹשָׁה עָשָׂר מְדַיָּא. שְׁנַיִם עָשָׂר שְׁבַטָּא, אַחַד עָשָׂר
כּוֹכְבֵינָא, עֶשְׂרָה דְּבָרָא, תְּשַׁעָה יְרַחֵי לְדָה, שְׁמוֹנָה יְמֵי מִילָה, שְׁבַעַה יְמֵי שְׁבַתָּא, שְׁשָׁה סְדָרֵי מְשָׁנָה,
חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה אַבוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים
וּבְאֲרָץ.

חַד גְּדַיָּא, חַד גְּדַיָּא

דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵי זַוְיָא, חַד גְּדַיָּא, חַד גְּדַיָּא.

וְאַתָּא שׁוּנְרָא וְאַכְלָה לְגְדַיָּא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵי זַוְיָא, חַד גְּדַיָּא, חַד גְּדַיָּא.

וְאַתָּא כְּלָבָא וְנִשְׂדַּף לְשׁוּנְרָא, דְּאַכְלָה לְגְדַיָּא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵי זַוְיָא, חַד גְּדַיָּא, חַד גְּדַיָּא.

**וְאַתָּא חוּטְרָא וְהִכָּה לְכְלָבָא, דְּנִשְׂדַּף לְשׁוּנְרָא, דְּאַכְלָה לְגְדַיָּא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵי זַוְיָא, חַד גְּדַיָּא, חַד
גְּדַיָּא.**

**וְאַתָּא נִנְרָא וְשָׂרְף לְחוּטְרָא, דְּהִכָּה לְכְלָבָא, דְּנִשְׂדַּף לְשׁוּנְרָא, דְּאַכְלָה לְגְדַיָּא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרֵי זַוְיָא,
חַד גְּדַיָּא, חַד גְּדַיָּא.**

וְאַתָּא מֵיָא וְכַבָּה לְנוֹרָא, דְּשֵׁרְרָ לְחוּטְרָא, דְּהֶפְהָ לְכַלְבָּא, דְּנִשְׂדָּ לְשׁוּנְרָא, דְּאַכְלָה לְגַדְיָא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרְי זױזי, חַד גְּדַיָּא, חַד גְּדַיָּא.

וְאַתָּא תּוֹרָא וְשִׁתָּה לְמֵיָא, דְּכַבָּה לְנוֹרָא, דְּשֵׁרְרָ לְחוּטְרָא, דְּהֶפְהָ לְכַלְבָּא, דְּנִשְׂדָּ לְשׁוּנְרָא, דְּאַכְלָה לְגַדְיָא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרְי זױזי, חַד גְּדַיָּא, חַד גְּדַיָּא.

וְאַתָּא הַשׁוּחַט וְשִׁחַט לְתוֹרָא, דְּשִׁתָּה לְמֵיָא, דְּכַבָּה לְנוֹרָא, דְּשֵׁרְרָ לְחוּטְרָא, דְּהֶפְהָ לְכַלְבָּא, דְּנִשְׂדָּ לְשׁוּנְרָא, דְּאַכְלָה לְגַדְיָא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרְי זױזי, חַד גְּדַיָּא, חַד גְּדַיָּא.

וְאַתָּא מְלַאֲדַּ הַמְּוֹת וְשִׁחַט לְשׁוּחַט, דְּשִׁחַט לְתוֹרָא, דְּשִׁתָּה לְמֵיָא, דְּכַבָּה לְנוֹרָא, דְּשֵׁרְרָ לְחוּטְרָא, דְּהֶפְהָ לְכַלְבָּא, דְּנִשְׂדָּ לְשׁוּנְרָא, דְּאַכְלָה לְגַדְיָא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרְי זױזי, חַד גְּדַיָּא, חַד גְּדַיָּא.

וְאַתָּא הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא וְשִׁחַט לְמְלַאֲדַּ הַמְּוֹת, דְּשִׁחַט לְשׁוּחַט, דְּשִׁחַט לְתוֹרָא, דְּשִׁתָּה לְמֵיָא, דְּכַבָּה לְנוֹרָא, דְּשֵׁרְרָ לְחוּטְרָא, דְּהֶפְהָ לְכַלְבָּא, דְּנִשְׂדָּ לְשׁוּנְרָא, דְּאַכְלָה לְגַדְיָא, דְּזַבִּין אַבָּא בְּתַרְי זױזי, חַד גְּדַיָּא, חַד גְּדַיָּא.